



EESTI ISESEISVUSE SUND
Eesti rahva vabad iseseisvuse ja
Eesti Vabariigi rünnak
EESTI ISESEISVUSE SUND
See — pühendatud spetsiaalselt
EESTI ISESEISVUSE SUND
poliitoloogiliseks EESTI ISESEISVUSE
laagris.
EESTI ISESEISVUSE SUND
8 vikiid

Edward Laaman

EESTI ISESEISVUSE SUND

5



E. LAAMAN

**EESTI
ISESEISVUSE
SÜND**

5.



«Faatum»

Tallinn 1995

Kolmas trükk

Kaas: HENNO KÄO

Toimetaja: J. Saar

Korrektor ja tehniline toimetaja: K. Sisask

Tuntud poliitikategelase ja ajakirjaniku Eduard Laamani populaarses laadis kirjutatud raamat eesti rahva võitlusest omariikluse eest ärkamisajast kuni Eesti Vabariigi sünnini.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn. Tell. 224.

Eesti orientatsioon

Liitriigid olid lubanud Eesti saatuse lõplikult rahukongressil otsustada. Oma riigile ehitades ja sõda alustades tuli Eestil ühtaegu ka mõelda, missuguste soovide ja seisukohtadega ta rahukongressile läheb ning kellelt toetust otsib.

Kesküti oli see välisdelegatsiooni asi, neid küsimusi uurida ja oma kaalutlusi esitada. Välisdelegatsioon Kopenhaagenis — J. Tönlason, K. Menning, M. Martna ja E. Virgo — saatis selle kohta 12. oktoobril üleskutse eesti rahvale:

«Eesti riiklike tuleviku küsimus on rahvusvaheliseks küsimuseks tõusnud, mille üle üldisel rahukongressil lõpuotsus tehakse... On ülimata tarvis, et Eesti rahvas oma tahmises kindel ja üksmeelne oleks... Eesti peab iseseisvat demokraatiline vabariik olema. Selle kohta ei tohi meie keskel vähematki kahtlust ega kaksipidi mõtlemist olla. Kõik kokkulepped paremale ja pahemale poole peavad kaduma. Eesti ei tohi Saksa ega Venemaa võimu alla saada. Eesti ei taha ka ennast Läti ega muu maa saatuse kõlge kätkestada.»¹

Lähemalt öeldi orientatsiooni asjus, et «meie loodame Eesti iseseisvuse teostatvat rahvaste enesemääramise aate võidule pääsemisest ja rahvaste üldu aate elluviimisest. Niipalju kui liitriigid nende aadete eest võitlevad, on meie poolehoid enne kui pärast liitriikide pärast».

Riiklikuks ideaaliks seati iseseisvus rahvusvaheliselt kindlustatud neutraalsusega, kusjuures Eesti oleks vabakaubandusmaaks vabasadamatega (porto-frankoga). «Kui mõõduandvate rahvusvaheliste tegurite nõudmisel tarvis, siis võiks iseseisvat Eesti rahvusvaheliselt kindlustatud erapooletuse alusel välise esinduse ja riigikaitse poolest lähemasse ühendusse astuda erapooletu, vaba ja iseseisva Soome ja lähedasse vahetorda erapooletute Skandinaavia riikidega, kuna Lätimaaga sarnasel hädakorral lähem riikline ühendus ainuüksi pariteetlase konföderatsiooni teel võiks sündida.»

¹ «Pvl.» 13. XI 1918.

Seda võis nimetada Soome-Skandinaavia orientatsiooniks. Balti liidust polnud siin veel juttu ja lähenemine Lätile nähti ette alles viimse pääseteena.

Kodumaale jõudnud, esines välisdelegatsiooni juhatuse esimees J. Tõnisson 16. novembril EAV-le aruandega delegatsiooni tegevusest, Saksamaale veel viimasel ajal esitatud protestidest, abinõutamistest liitriikidelt ja edasistest kavatsustest.

J. Tõnisson soovitas poliitilist ja majanduslikku lähenemist Inglismaale. Inglise, ütles ta, käib oma mõjualuste rahvastega ümber nagu mesilaski mesilastega: võtab küll mett, kuid laseb ka mesilastel elada ja hoolitseb nende eest. Venelane on aga nagu karu: sööb mee ära ja lööb mesipuu puruks pealegi.¹ Inglismaal olevat Eesti asjus kõige aktiivsem osa suurte ainelist huvide tõttu, mis tal Põhja-Venemaal olemas. Et aga Inglismaa olse Eesti iseseisvust toetaks, tuleks teda Eesti asjus ka aineliselt huvitada. Võiks kaalumisele võtta Balti mere Gibraltari küsimuse, mis muid majanduslikke kompensatsioone võiks vähemaks teha. Kontsessioonide asjus tuleks tagasihoidlikum olla; võiks talle ehk ainult «podrättsiku» osa pakuda. Maade, metsade ja maapõuevarade tagatisel võiks liidumaadel suurema laenu teha.²

EAV määras siis välispoliitikaga ühendatud majanduspoliitiliste küsimuste arutamiseks rahvamajandusliku komisjoni koosseisus: Kõstner, Kukk, Raamot, J. Puhk, A. Uibopuu, M. Pung, E. Rosenvald, J. Pitka, ins. Maurits, A. Hanko ja välisdelegatsiooni liikmed.

J. Tõnissoni ettepanekud Inglismaa ainelisest huvitamisest ei tulnud mitte Eesti esindajailt liitriikides, vaid olid peamiselt tema isiklikud mõtted, mis suurelt jaolt mõjutatud Saksa sõjaaegsest propagandast, kes Inglise ainelist huvisid Põhja-Venemaa ja eriti Eesti ning tema «Balti Gibraltari» vastu järjekindlalt kujutas Inglise tähtsama sõjasihina. Ehk küll Eesti esindajad liitriikides Inglise aspiratsioone Baltimaade kohta palju väiksemaks hindasid, ilmus veel 1919. a. kevadel, kui J. Tõnisson oli välisministri kohustetäitja, välisministeeriumi väljaantavas ajakirjas «Estonian Review» (nr. 4) A. Jürgensteini artikkel, kus kirjutati, et Inglismaa võiks Eestis endale Balti mere üle valitsemiseks saavutada samasugused baasid, nagu tal on Gibraltaris ja Adenis. Sellest ajakirjast pääses siis jutt Inglise merebaasist Eesti rannal uue hoega välisajakirjandusse ja kirjandusse.

Maapäeva istungjärgu avamisel 20. novembril saadeti J. Tõnissoni ettepanekul tervitus- ja tänutelegramm liitriikidele. Iseseisvuse püüde järkjärgulist arenemist kirjeldades hoiatas peaministri asetäitja J. Poska 21. novembril, et täie-

¹ Poska, lk. 51.

² EAV protokoll nr. 9, 16. XI 1918.

liku iseseisvusest veel palju tööd ees seisab. Eranõupidamistel tähtsus Poska veendumusest, et Venemaaga sõjadused veel kaugetiki lõpule ei lähene, vaid aastakümneid kestavad. Poola poliitika juht Roman Dmowski analoogiline vaade, et Venemaa on end revolutsiooniga 50 aastaks Euroopa poliitikaast kõrvaldamud,¹ sai Poskale teatavaks alles hiljem, 1919. aastal Pariisi rahukonverentsil olles. Vene valimiskus seminaris ja vene kultuuris ning seltskonnas üles kasvanud, oli Poska oma vaadetele ise jõudnud, vene hinge lähedalt tundes, eriti aga oma 1917. aasta kogemuste rajal.

Kuul 21. novembri maapäeva koosolekul tähendas J. Tõnisson oma aruannet lõpetades, et kuigi Eesti iseseisvus veel lõplikult kindel ei ole, on ta kandejõud ometi suurem kui seda liitriikidelt saadud dokumentide järgi võib arvata. Nimelt oleval see seletatav õieti valitud seiskohaga, et Eesti vabariik on erapooletu demokraatlik vabakaubandusmaa, mille sadamad kõigi riikide kaubandusele avatud.

Valitsuse deklaratsioonis, mille peaminister K. Päts 27. novembril maapäevale ette kandis, olid ette nähtud samad transiidi kergendamiseks Venemaale, eeskätt sadamate korraldamiseks. Selleks loodeti üldise rahu järel kohe suuremaid rahasummasid Tallinna uue vabasadama ehitamiseks liikuma panna, kuna uute poliitiliste väljavaadete kohaselt Eesti kui vabakaubandusriik ka oma raudteede võrku tahtis korraldada, kõigepealt jätkata eeltöid Tallinna-Moskva otseraudtee ehitamiseks. Kui erapooletu vabakaubandusmaa, kes sõbralikus vahekorras kõigi rahvastega, tahtis Eesti oma enesemääramise õigusele leida kaitset ja tuge suurriikidelt. Kuid valmistudes rahuks kõigi rahvastega, juhiti



Maja Tallinnas, kus peeti Maapäeva istungeid pärast okupatsiooni ja kus asusid tegevusse ministeeriumid.

¹ Bensch, Ed.: Der Aufstand der Nationen. Berlin, 1928 (edaspidi «Bensch»), lk. 404.

lähelolepanu ka nälgivatele sõjarilistele salkadele Eesti lüüsi taga, kellele nende juhataja Eesti kui rikkaliku saagi peale näidanud. «See hädas on suur ja tõsine, sest meie rahva ja riigi vastu on suur rahvameri oma esimesed väed liikuma pannud». «Suudame oma riigis sisemist korda ja iseseisvust kaitsta, siis on Eesti rahvale vaba arenemise võimalus kindlustatud. Ei ole meil küllalt arusaamist oma rahva tulevikust, ei pane me kõik jõud kodumaa kaitseks liikuma, siis on ka meie iseseisev tulevik väga kahtlane.»

J. Tõnissoni vaadetest mõnes asjas lahkuminevaid vaateid esitas välisministrile Eesti Londoni esindaja A. Piip oma 29. novembri pikemas aruandes, mille M. Martna Tallinnasse tõi.

Kõigepealt vaidles A. Piip Saksa propagandast levitatud arvamuse vastu, nagu oleks Inglismaa tingimata püüdnud Eestisse pääseda, Eesti vabastamist üheks oma sõjasihtiks pannes. Veel mõne kuu eest vaadatud Inglismaal Balti küsimusele kui teise järgu küsimusele. Ainult üksikud mõistnud, mis tähendus on Eestil Läänele: kui Balti meri ei pea Saksa järveks saama, siis peab Eesti vabanema.

Vahekorda Londoni vene ringkondadega pidas A. Piip rahuldavaks. Vene saadik Nabokov olevat jahe-viisakas, Kerenski pidavat Eesti küsimust tähtsusetuks, lootes, et tulevane kokkulepe Vene ja Eesti demokraatiade vahel raske ei ole, isegi kui võrdsel võrdsega. Nõukogude saadik Litvinov ei olevat isiklikult mitte vaenulik, kuid seadvat Eesti küsimuse oma parteihuvide vaatekohale, mõõndes siiski, et iseseisev Eesti neile palju vastuvõetavam oleks kui Balti hertsogiriik. Berliini lisalepingust saadik olevat A. Piip läbikäimise Litvinoviga lõpetanud.

Inglismaal valitsevate vaadete kohta seletas A. Piip, et seal küsitavaks peetakse, kas ja millal enamlus Venemaalt kaob. Põhimaadel, kus aga rahvas kõrgemal kultuurijärjel, olevat võimalik demokraatlik riigikord. Piiri rahvaste väiksuse tõttu tulevat aga neid aidata nende jõudusid kombineerida — sellest Balti liidu mõtte soovitamise. Garanteeritud neutraalsuse mõte ei leidvat aga pärast Belgia kurba kogemust mingit tõsist poolehoidu. Ometi peetakse Eesti iseseisvust kõige kohasemaks lahenduseks, kusjuures mõnelgi jäävat salajane lootus, et Eesti kord, kui Venemaal uus demokraatlik riik sünnib, sellega ikkagi mõnda poliitilisse alalisse sidemesse astuks, olgu see siis föderatsioon, konföderatsioon või ainult tolliunioon ja sõjaline liit.

Ameerika olevat Eesti suhtes väga külmal käitunud, lootes vist Vene Ohendriikide moodustumisele, millest temale hulk vene pagulasi jutlustab. Ka ei olevat Ameerikale Baltimaa pääseteena Venemaale nii tähtis nagu Inglismaale. President Wilsoni väljakuulutatud enesemääramise korrektiiviks olevat tema 27. septembri nõue, et sealjuures ei või üksiku rahva või grupi kasud mõõtuandvad olla, vaid üldine kasu — ja kes ütleb, et «üldise kasu» pärast ei pea endised Venemaa rahvad Suur-Vene alla painduma?

Eesti välispoliitika sihtjoonteks seadis A. Piip: lähedane sõprus liitriikidega, eriti Inglismaaga, heanaaberlik vahekord Venemaaga, võimalik lähe-



K. Piip Saksa vangilaagris

Enim vangi ja lühel sõjaväeliseks kinnitatakse A. Piip, et see on tõeline sõjaväelane, kes on saanud kogu sõja jooksul kogu sõjaväe kogemuse. A. Piip, kes on saanud kogu sõja jooksul kogu sõjaväe kogemuse.

nemine Lätile, lähem ühendus demokraatliku Soomega. Et garanteeritud neutraalsusel on vähe väljavaateld, tuleks toetada Balti liidu (liga) ellukutsumist, mida soovitatavat Inglis- ja Prantsusmaal, niisama ka Soomes, kuna Skandinaavias mitmed voolud seda mõtet toetavat. Sir Esme Howard, Briti rahudelegatsiooni liige ja senine saadik Stockholmis, olevat selleks eeskätt soovitanud Eesti-Läti-Leedu sõjalist konventsiooni, kuna liit ise hiljem kongressil ellu tuleks.

A. Piip küsis kodunt, et kui tahetakse saada garantiid oma neutraalsusele või iseseisvusele, kellelt seda siis küsida. Kas kõigilt riikidelt? Rahvasteliidult, kui sellest asja saab? Ainult suurriikidelt? Kas ka Saksamaalt ja Venemaalt? Kas ei oleks õigem garantiid otsida ainult liitriikidelt, mille tõttu neile kergem oleks mõnda majanduslikku eesõigust anda, mis siis Eesti iseolemist veel tugevamini kindlustaks? Või arvatakse, et võiksime end ka mõnele üksikule suurriigile toetada? Kas võiks sääraseks olla Venemaa? Või Inglismaa? Mis oleks neile reaalseks tasuks meie vabasadamate ja vaba transiidil poliitikat oletades? Kas mõni laevastikubaas või majanduslik eelistus? Kas juhtumil, kui meie iseseisvust on täielikult teostada võimatu, arvatakse võimalikuks seisukorda *à la* Kanada või Austraalia? Või tõesti protektoraat, nagu sakslased kogu aeg oletavad? Niisama, kas üldist vabakaubanduse põhimõtet mitte mõne oma tööstuse kaitsega piirata?

Veel tähendas A. Piip, et Inglismaal oldavat nõus, et Eestis on radikaalsed ühiskondlikud uuendused mõõdapääsmatud, eriti suurmaapidamise likvideerimine, kuna kahe revolutsioonilise maa vahel kaitseks Eestit kõige paremini anarhia vastu sotsiaalsete reformide radikaalsus. Nii arvanud lord Robert Cecil, prof. Simpson ja ka prof. W. Goode.

Kokku võttes läks A. Piibu arvamus J. Tõnissoni omast selles lahku, et A. Piip pidas Londoni kogemuste järgi Inglise aspiratsioone Baltimaade suhtes palju väiksemaks, pidas teoreetiliselt mitte võimatuks ka orienteerumist Venemaa poole, lootis vähe neutraalsuse garanteerimisele ja võttis selle asemel inglaste ja prantslaste soovitusel üles Balti liidu mõtte, ent vabakaubanduse põhimõtet soovitas piirata.

Kui Inglise laevastik 12. detsembril Tallinna jõudis, oli Eesti tegelastel selle juhataja admiral Sinclairi ja tema diplomaatilise saatja, endise Inglise Riia peakonsuli Bosanquetiga läbi-rääkimisi, mis aga peaasjalikult piirdusid informatsiooniga ja sõjalise abi tehnilise küljega. Esimesed kokkupuutumised Sinclairiga olid polkovnik Laidoneril, kes oli laevastikule Liibavi vastu sõitnud. Mõlemad inglased olid reserveeritud. Sinclair pani eestlastele ette ka venelastega ühendusse astuda. Laidoner vastas, et ta on praegu Venemaalt tulnud, kus on venelaste organiseerimisvõimetust näinud. Tallinnas rääkis Sinclair: anna teile relvad, kuid igal pool on nad enamlaste kätte läinud. Kas kindlustate, et seda siingi ei juhtu? K. Päts vastas: liitriikidel on olnud oma Marne — lubage, et ka meie oma Marne'ini jõuame!

¹ J. Laidonerilt isiklikult saadud andmed.

Kõigi tähendas, et kui Eesti iseseisvaks ei peaks saama, siis oleks ja meelsamini Balti asumaa kui Vene kubermang.

Mõnu liitriigid lubanud, pidi kõik Eesti küsimused lõplikult otsustatama rahukonverentsil. Eesti delegatsiooni sinna koostas välisminister J. Poska, kes ise sai delegatsiooni juhatajaks. Peale välisdelegatsiooni liikmete (Tõnisson, Piip, Puusa, Martna, Virgo) kutsus ta sinna kaubandusministri H. Kõstneri ja kaubanduseksperdi J. Puhki. Poskal oli nõu ka rahaministri J. Kukke kaasa kutsuda, kuid EAV-l oli seda kodus väga vaja. Delegatsiooni sekretärideks määrati H. Kõstner ja E. Laaman. Välisministri asetäitjaks jäi kogu O. Strandmann.

Et ühenduse pidamine Pariisiga oli väga raske — Eesti ei olnud üldse alles ainult äsja saadetud telegrammide saatmise õigus, vaid ka harilikud telegrammid läksid välismaailma Helsingi kaudu —, olid volitused, mis EAV 16. detsembril välisdelegatsiooni kaasa andis, äärmiselt laiad. Talle anti õigus iseseisvust kõigi rahukongressil ette tulevaid küsimusi ära otsustada. Juhul, kui Eestile iseseisvus tingimustega antakse, pidi läbi-rääkimisi peetama järgmises korras: 1) Soome-Eesti liidu vahel nende rahvaste enesle määrata, 2) Balti rahvaste liit, 3) osariik Vene föderatsioonis. EAV otsus arvestas seega nii J. Tõnissoni kui ka A. Piibu ettekandeid.

Ootamatul kombel olid Vene enamlased need, kes Eesti välisdelegatsiooni välismaa reisis laevad ja «valuuta» muretsesid. Detsembri alguses tuli Peterburist Tallinna sadamasse akateia järel mitu Vene aurikut lina- ja puulaadungitega. Nähtavasti pidi Peterburi valitsusasutustes äärmine korralage-rius olema, kui seal ei teatud, et Vene enda väed juba novembri lõpust Eesti vastu sõjakäiku olid alustanud ja et Tallinnas enam sakslased ei valitse. Vene nõukogude valitsus protestis Berliinis Vene kaubalaevade vägivaldse äravõtmise pärast.

10. detsembril telegrafeeris T. Jürine koguni Poskale Helsingist: «Juba 6 laaditud Vene kaubalaeva on sadamasse jõudnud. Peame neid kinni. Kui neid rohkem tuleb, läheb meil üle jõe nende üle vallitseda ilma sõjalaevastikuta.»¹ Laevad tunnustati sõjasaagiks: «Severnaja Kommunast» sai «Kajak», «Internatsionalist» — «Kodumaa» ja «Respublikanets» sai tagasi endise nime «Libau». Venelt võetud laevadel sõitis Poska 17. detsembri hommikul Tallinnast välja, et Venemaast lahku-mine ja Venega sõdivale Eestile tunnustust nõutada.²

¹ H. K. 10. 100.

² Poska, lk. 56.

Taganemine

Punavägede sissetung pani Eesti iseseisvuse kohe kõige raskemale proovile. Et oma vägi alles korraldamata, tuli Eestil kiireloomuliste abipalvetega pöörduda sinna, kust seda kõige rutem arvati saavat.

K. Päts telegrafeeris Poskale: «Saksa väed ruttavad kodu, nemad enam ei sõdi, sõjariistu nendelt ei saa, takistavad igal sammul meie tegevust vägede korraldamises. Pihkva vene vägi on korratu ja liigub salkades põhja poole, kuhu meie teda lasta ei või... Tahame neile Liivimaal puhkekohad määrata ja jõudu mööda neid aineliselt toetada. Rahvas venelasi ei usalda, kardetakse nende poolt poliitilisi salasepitsusi. Kui liitlaste siia-ilmumine pikale venib, siis sünnitab see rahutut meeleolu ja teeb seisukorra keeruliseks. Mitte tähtis ei ole praegu liitlaste suurem sõjaline toetus, vaid teadmine, et lubatud abi juba tulemas on. Palun tungivalt kõik teha, et mõnigi laev Tallinna alla ilmuks. Meeleolu on keskmine... Kui raha saab ja mõni liitlaste laev reidile ilmub, siis viime rahulikult Asutava kogu valimised läbi.»¹

Eriti halba seisukorda sattus Kagu-Eesti, kus Saksa väed kõige kauem olid eestlaste korraldumist takistanud. Veel 5. detsembril kutsus A. Winnig saksa sõdureid astuma Rauddiviisi kojumineku kaitsmiseks.

«Kui me seda maad kõige tuleviku jaoks meie rahvamajanduslikele huvidele ei taha sulgeda, siis on vaja, et me ka nüüd, kõige kõrgema hädahu päevil, ka meie viimast kaitsset ei keelaks... Nii kaugel pole meie veel mitte, et me siin sakslasi lihtsalt maha tappa laseme, kus me neid veel kaitseda võime.»²

Paanikast haaratud Tartu 4000 saksa sõdurist ütleb Winnig olevat saanud 800 vabatahtlikku.³ Kuid neist oli vähe kasu, seda enam, et väe ülemjuhatus uue ühiku korraldamiseks mitte midagi polnud teinud.

Ka ei andnud sakslased eestlastele neidki relvi, mis nad omal ajal Eesti väeosadelt olid ära võtnud. Kokkulepitud 1400 püssist anti mõni päev enne lahkumist umbes 1000, neist osa kõlbmatud. Teiste relvade andmisest loobuti, seletades, et eestlased võivad neid sakslaste vastu tarvitada.⁴

¹ S — 5 — 29.

² «Dorp. Ztg.» 11. XII 1918.

³ Winnig, lk. 70.

⁴ Ülemjuhataja Staabi arhiiv (edaspidi Ü), 39.

Der Soldatenrat für Livland.

Nachrichtenblatt des Soldatenrats Dorpat
für die Truppen des Generalkommando 80.

Nr. 8. 1. Dezember 1918. Herausgeber: Soldatenrat Dorpat. Druck: 11. Dezember 1918.

Starbelt!

Die Soldaten des Generalkommando 80 in Livland haben sich in der letzten Zeit sehr unruhig gezeigt. Die Ursache dafür ist die schlechte Versorgung mit Lebensmitteln und die schlechte Behandlung durch die Offiziere. Die Soldaten fordern eine bessere Versorgung und eine bessere Behandlung. Sie fordern auch die Freilassung der politischen Gefangenen. Die Offiziere antworten darauf, dass die Soldaten ihre Pflichten nicht erfüllen und dass sie deshalb bestraft werden müssen. Die Soldaten antworten darauf, dass sie ihre Pflichten erfüllen und dass sie deshalb nicht bestraft werden müssen. Die Offiziere antworten darauf, dass die Soldaten ihre Pflichten nicht erfüllen und dass sie deshalb bestraft werden müssen. Die Soldaten antworten darauf, dass sie ihre Pflichten erfüllen und dass sie deshalb nicht bestraft werden müssen.

Saksa soldatite nõukogu häälekandja Liivimaal. Ilmus Tartus.

Tartu sai kabuhirmu-kuulujuttude tallermaaks. 6. detsembril levisid teated, et enamlased olevat Mehikoormas maabunud. Neld teateid ümber lükates ütles «Postimees»: «Muidugi on enamlasi Pihkva pool olemas, need aga ei ole vist suured jõud ja nemad ei ole seni peale Pihkva võtmise suurejoonelisemat pealekippumist Võru poole ettevõtnud.»¹ Elektriseeritud õhkkonnas soodustas kuulujutte üldine teadmatus: läbikälmine välismaaga oli katki, sisemaal oli raske reisida, telegraaf ja telefon ei töötanud korralikult.

7. detsembril telegrafeeris K. Päts Poskale: «Enamlaste edasitung Pihkvast ja Narvast sünnib ses kindlas teadmises, et liitlased nii pea meile ei tule. Teiselt poolt ei sõdi Saksa väed enam enamlastega ja meie oleme täitsa ilma välise kaitseta. Meie vägede kokkuseadmine on takistatud Saksa vägede poolt, kes paljudes kohtades mobilisatsiooni ei luba, venelastelt ja Eesti polkudelt saadud sõjariistad ärarikuvad ja oma sõjariistu ei anna, kohati veelgi meie eneste poolt saadetud sõjariistad Eesti võimudelt ja rahvaväelt äravõtavad... Enamlastel on võimalus paari miinipaadi toetusel dessante toime panna meie vägede selja taha. Eestil on praegu välist kaitsset hädasti tarvis ja seda võib liitlaste paari laeva Tallinna ilmunine anda ilma hädahuta liitlastele.»

¹ «Post.» 7. XII 1918.

Idast lähenev hädasoht pani «Postimeest» paar päeva hiljem (9. XII) nõudma seletust «neilt, kelle käes viimase ajani tegelik võim seisnud ja kes vastutama peavad»: vaherahu tingimuste mõte on, et piirimaadele võimalus peab antama oma julgeolekut aegsasti korraldama hakata; et seal Saksa väed piirikaitkena paigal peavad püsima, seni kui liitlaste poolt teissugune korraldus pole tulnud. Mida näeme aga? Narva all võitlesid ühes Eesti kaitseliitlastega ka Saksa sõjamehed kangelasmeelselt. Kuid neid oli sinna näputäis jäänud, — nad olid sunnitud taganema. Narva jäi palju laskemoona ja sõjariistu maha, mida ometi oleks pidanud meie rahvaväele üle antama. Selle asemel müüdi neid tundmata ollustele ja pilluti jõkke. Võrus tehti Saksa vägede ja enamlaste vahel kokkulepe, et Saksa väed 30 versta lauses piirkonnas ümber Võru välja peavad minema. Kes on vastutav säärase kokkulepete eest? Miks venitatakse juba mitu nädalat sõjariistade üleandmisega Tartus? Miks ei anta meie sõjavõimudele kõigest sellest teada, mida maa kaitsemiseks Saksa vägede poolt ette võetakse?

Eesti raudteelased alustasid Saksa raudteevalitsuse vastu streiki, nõudes (15. XII), et raudtee- ja telegraafiühendus Tallinnaga viivitamata jalule seataks ja selleks Tartu-Tapa liin eestlaste kätte antaks, kes Saksa vägede äraveo garanteeriks. Saksa raudteevalitsus vedavat rohkem välja paruneid ja nende vara kui saksa soldateid.

Ka nõuti, et raudtee veerevat materjali ja sõjasaaki välja ei veetaks.

Teadmatuses, milles Tartu ümbrus viibis, oli ka Inglise laevastiku saabumine enam demoralisatsiooniks kui julgustuseks. Tartus loodeti, et liitlased maa okupeerivad. «Postimees» (13. XII) kirjutas lootusrikkalt: paljudele olid ootuspäevad aastate pikkused. Liitlased leiavad, et nende kohus on enamlaste majapidamisele lõpp teha. Nii on arvata, et Soome lahte sõitnud liitlaste vägedel sõjakäik ees seisab. Seda tõendab Tallinnast saadud teade, et osa laevastikku juba ida poole edasi sõitnud. Arvata on, et liitlased enamlaste päevad õige pea lõpetavad.

Raske pettumuse tekitas selle järel M. Martina kaasatoodud teade: «Sakslaste väidete vastu, nagu tahaksime me Eestimaad oma alla võtta, kinnitab Inglise valitsus, et tal kõige vähematki soovi ei ole Eestimaad okupeerida. Inglismaal on ainult üks huvi — et ta Eestist nagu seni saaks linu ja puumaterjali.»¹

Selle desorienteeritud meeleoluga on suurelt jaolt seletatav, et Eesti väed, olles ühes Vene Põhjakorpuse osadega punaväe vastu kahekordses ülekaalus,² suures korratuses 21. detsembril

¹ «Post.» 16. XII 1918.

² Maide, J. Olevaade Eesti Vabadussõjast. Tallinn, 1933 (edaspidi «Maide»), lk. 191.

Tartu maha jätsid. Ainu 1918. aastaga nägi Tartu juba vliendat valitsuse vahelust, nagu «Dorpater Zeitung» nukralt registreeris.¹

Kui EAV-le 5. detsembril teatavaks sai, et sakslased kavatsesid Pihkva ja sealt lõuna poole mineva rinde jaoks formeerida noorematest meestest Rauddiviisi, saadeti Koch ja Jaakson Riiga, et heatahtlik-neutraalset seisukohta võttes AOK-ga lepingut teha. Aga Riist tagasi jõudnud, teatas Jaakson 16. detsembril EAV-le, et Rauddiviisi Lätigi kaitseks ei taha jätkuda. Ta olevat selleks asutatud, et võimaldada Saksa vägede koju sõitu. Diviis asuvat laiali, üks osa — 600 meest — Valgas. Winnig olevat teatanud, et Saksamaalt tulevat 3—4 nädala jooksul vabatahtlike salgad Baltimaad kaitsma. See oli Riist viimane sõnumik.

Saksa väed sõlmisid oma Riia soldatite nõukogu algatusel 12. detsembril punaväega kokkuleppe, mille järgi lubasid Valgast kolme päeva jooksul lahkuda.² 17. detsembril langes Valga punaste kätte, seega kadus Eestil raudteeühendus Riiga.

Ühtaegu punaväe sissetungiga jätkasid Venemaalt saadetud enamlaste kihutajad V. Kingissepa juhatusel seespool ägedat õõnestustööd rahva seas. Püüti tekitada segadust, õhutada vabrikutes streike ja väesalkades vastuhakkamisi. Erilise hoolega töötati sõjatööstuse ja sõjaväe varustamise vastu.

Nõmmel lasti õhku laskemoonakelder. Sõjalaeva «Lembitu» meeskonnaliiklasi punalippu üles tõmbama ja tulistama Tallinna. Rotermanni leivatehases püüti leivaküpsetamist takistades seisma panna sõjaväe varustamist. Sadamatehases saboteeriti relvade parandamist, rikuti varustust, lõigati autokummid katki, viidi suurtükkide osad ära jne. Ülemiste juures lasti raudtee õhku, et takistada soomusrongi väljasõitu.³

28. nov. teatas K. Päts EAV-le, et enamlased kavatsesid täna õösel Ajulise Valitsuse vastu välja astuda, ja soovitas seepärast õöd mitte kodu magada. N. Kõstner kahtles, kas teade mitte sakslaste provokatsioon ei ole. Gaasi- ja elektrivabriku kaitseks otsustati palgata 20 saksa sõdurit.

Kui sõja algusega kommunistide häälekandja suleti, jäi enamlaste korraldatud Tallinna tööliste nõukogu edasi tegutsema. Et sinna kindlammalt mehi koondada, pani komm. keskkomitee detsembri esimesel poolel puhastuse toime ja viis 25 tehases ümbervallimised läbi, kus 49 saadikust valiti 33 kommunisti. Hakati valmistuma sõjariistus mässuka.

Inglise laevastiku ilmumine Tallinna alla pani enamlased jahmuma. V. Kingissepp ütles: «Meie seisukord oli traagiline just sellepärast, et me ei võinud tööliklassile ütelda: inglased ei tule maale, sest et tema proletariaat ei luba talle seda mitte! Kas ei olnud me sama aasta algul Saksa

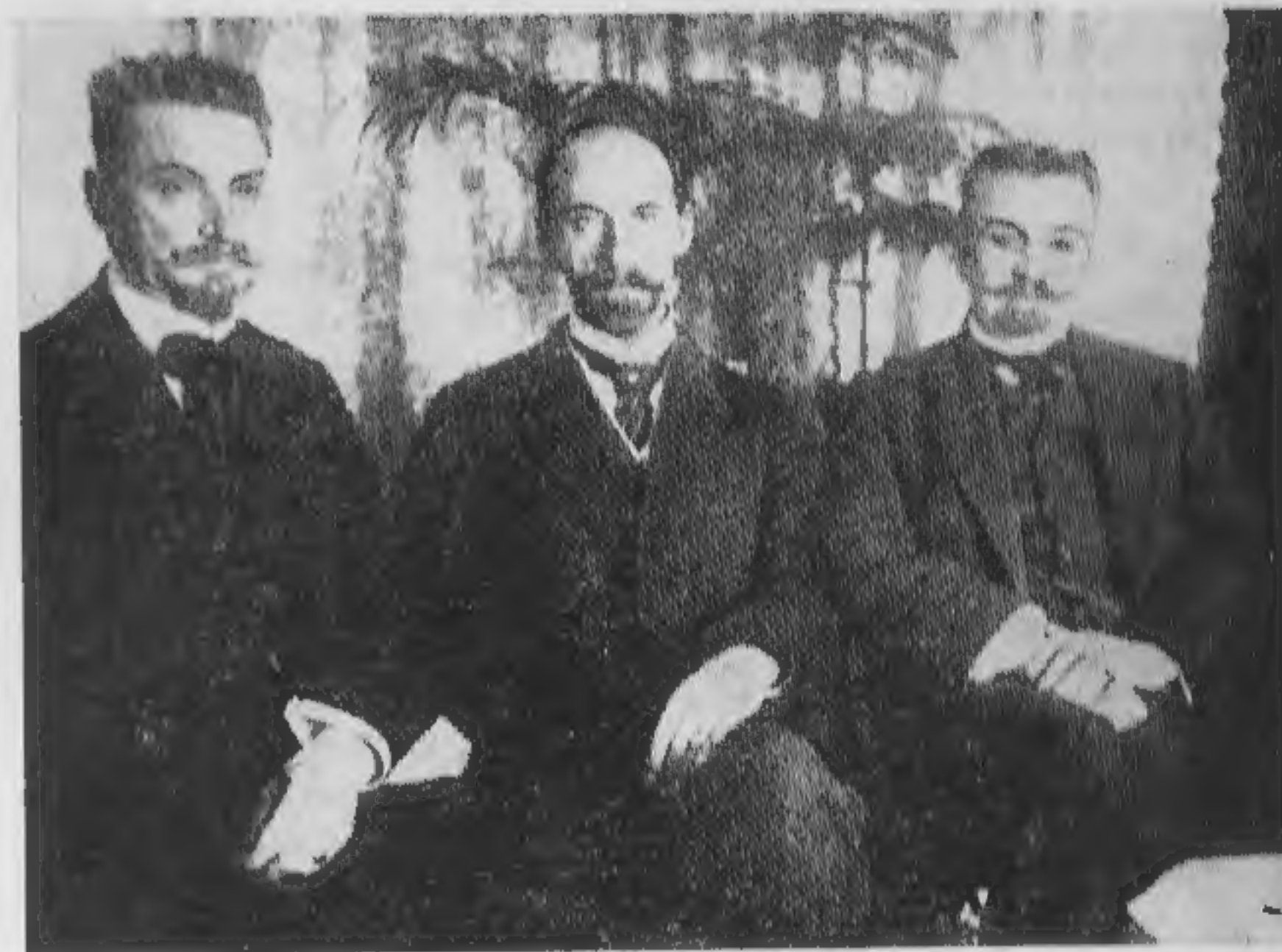
¹ «Dorp. Ztg.» 23. XII 1918.

² Maide, lk. 187.

³ Laaman, Ernits, lk. 139.



Eesti välisdelegatsiooni liikmeid
A. Pliip, K. R. Pusta, E. Virgo, F. Kull.



Pilt Eesti välisdelegatsioonist 1918
Olal: J. Tõnisson, M. Martna, pr. Schwalbe, K. Mennlug, pr. Tõnisson,
E. Virgo ja E. Schwalbe. All: M. Martna, J. Tõnisson ja K. Mennlug.

Olesvõtted tehtud Kopenhaagenis 1918 a. kevadel.

proletariaadi kohta mitte sedasama ütelnud! Ja — Saksamaa proletariaat ei keelanud Seckendorffile siiski Eestit okupeerimast... Kes võis inglaste eest pea tulde pistal Ja kuigi me oleks seda teinud, Tallinna töölisklassi ei oleks see siiski barrikaadidele toonud, sest veebruari mälestus oli alles liig värske...»¹

Enamlaste Tallinna komitee otsustas seepärast 13. dets. korraldada poliitilise streigi ja meelevalduse hüüdlausega: inglased välja! Tööliste saadikute nõukogu poolt korraldati meelte üleskütmiseks veel 15. dets. «Estonia» kontserdisaalis miting, kus Venemaalt tulnud kihutajad Vakman, Koni, Vennikas jt. nõudsid «surma Eesti valgekaardile», kuna sots.-demokraate maha karjuti.²

Venemaalt Soome kaudu tagasi jõudnud Eesti esindajad J. Seljamaa ja J. Laidoner, andes omavahelistel koosolekutel aru Nõukogude Vene oludest, kinnitasid Eesti poliitikategelastele ühel meelel, et enamluse vastu on asjatu võidelda, kuni nende mässuõhutamisele kindlal käel piiri ei panda.

Lõpuks see ka toimus. Kui enamlased 17. detsembril poliitilist streiki alustasid, meelevaldusega Raatuse platsile tulid ja seal ühele kaitseliitlasele kallale tungisid, avas koolipoistest kaitseliidu salk tule. Silmapilk jooksid meelevaldajad laiali, mõnd haavatut maha jättes. Tööliste saadikute nõukogu suleti ja enamlaste mässukatsetel Tallinnas oli seega lõpp. Kuid väljas oli punaväe rinne juba Rakvereni jõudnud.

¹ Kingissepp, lk. 32.

² «Sotsiaaldem.» 17. XII 1918; A. Hellat, MIV, II, lk. 232.

XVI Välisabi küsimus

Pöördumine Soome poole

Oli hädasti vaja välisabi. Aga et abi Soomest nõutada, kust see kõige lähem saada, sellele tuldi alles aegapidi. Eslotsa küsiti sealt ainult relvi.

19. XI oli N. Kõstner EAV-le teatanud, et hoolimata kokkuleppest Saksa Soldatite Nõukoguga tehakse varanduste ülevõtmisel takistusi, koguni mõtetult tegusid; näiteks on 30 000 püssi lukud merre põlunud; ähvardatakse isegi sõjariistadega. Kui siis sõnum tuli punaväe esimesest, 22. XI rünnakust Narvale, kerkis EAV-s küsimus, kust saada relvi. J. Tõnisson pani ette neid Soomest paluda, sest Soome president Svinhufvud oli juba 1917. ja 1918. a. vahetusel talle lootust andnud, et Soome tahab Eestile abiks olla, kui aga Eestil kord võimalus avaneb end riiklikult iseseisvaks teha.

Koos haridusminister P. Põlluga sõitis J. Tõnisson Helsingisse, kus käis Svinhufvudi, lahkuva peaministri Paasikivi jt. valitsusliikmete jutul. Sõjaminister Valdén ja välisminister Enckell olid tagasihoidlikud: olukorra tõsiduse juures ei oleval kerge suuremal määral relvi anda. Svinhufvud aga kargas valitsuse koosolekul püsti ja hüüdis, mõlema käega lauale toetudes: «Vendi peab aitama!» Lepiti kokku, et Soome annab 5000 püssi, 50 kuulipildujat ja 15 suurtükki koos varustusega.

Tagasi jõudes teatas P. Põld 25. XI EAV-le, et Soome valitsus ei oleval veel kindlasti öelnud, kas ta abiväge saadab, aga lootust olevat vähe. Lubatavat aga varustust 10 000 mehele toidualnete vastu. Soome endagi sõluskord olevat raske: L. Ingman teatanud, et punalaevastik sõidab 27. XI välja, kuid Soomel ei oleval talle laevastikku vastu panna.

Pilkva langemise järel sõitis välisminister Poska Helsingisse, et korraldada välislaenu ja sõjavarustuse saamist, J. Tõnisson sõitis aga sealt edasi Londonisse, et Eestile abi nõutada.

Soomes oldi valmis Eestile Eesti suuremate pankade garantii 10 miljoni Soome marga suurust laenu andma. Garantii läbirääkimistel Tallinnas tekkis raskusi: Hoeppeneri pank, mis

suurmaaomandusega töötanud, seadis üles poliitilise tingimuse, et EAV deklareeriks eraomanduse puutumatust. Rahaminister J. Kukk soovitas EAV-le selles asjas mitte kaubelda: kui hukub EAV, tuleb kommuuna ja on kõigil deklaratsioonidel ots. EAV volitas 4. XII J. Kukke, N. Kõstnerit ja Jaaksonit laenu tingimused välja töötama. 6. XII oli asi nii kaugel, et EAV otsustas laenu kontraheerida Soome pankades ja deponeerida Soome riigipangas, laenu kindlustusel aga välja anda Eesti rahamärgid. 17. XII volitas EAV rahaministrit Soome valitsuselt uut laenu tegema 10 miljoni Soome marga suuruses võimalikult endistel tingimustel ja garanteerijateks pankadeks esitada Tartu laenuasutused.

Meesabi kohta oli Soome vastus Poskale eitav: «Soome hoidub igast aktiivsusest ja seepärast ei saa meile vastu tulla,» telegrafeeris Poska.¹ 27. XI ametisse tulnud L. Ingmani valitsuse vastus ei erinenud ses suhtes Paasikivi omast.

Alaliseks Eesti esindajaks Helsingisse tuli dr. O. Kallas, kes oli Soomes õppinud ja abielus soome kirjaniku Aino Kallasega (sünd. Krohn). Poska kojujõudmisel määras EAV 16. XII Helsingisse dr. Kallase saadikuks ja A. Hanko ajakirjanduse büroo juhatajaks, hiljem ka sõjaministeeriumi esindajaks. Soome lehtedes hakkasid ilmuma Eesti sõprade üleskutsed, et Eesti vabatahtlikega abi antaks.

Liitriikidest tagasi jõudnud uus Soome riigihoidja kindral Mannerheim võttis välisminister Enckelli juuresolekul 24. XII dr. Kallase vastu. Vastutulek oli kõigiti viisakas, kuid abiandmise lootusi vähe. Tegevväest ei võivat Mannerheim kedagi abiks lubada, sest Soomes olevat ohvitseri vähe, kuna saksa instruktorid olevat lahkunud. Relvi ja laskemoona ei võivat ka palju anda — neid võivat ka endal peagi tarvis minna. Siiski käskis ta asja kindralstaabi ülemale Tunzelmanile esitada. Soovitas abi otsida Rootsist, Inglismaalt jne. ja ütles peasja olevat, et rahvas ise sisemiselt enamluse vastu kindlaks jääb.

Polkovnik Sootsi Mannerheim vastu ei võtnud, ka dr. Kallase märkuse peale mitte, et ta teises toas ootab, et talle sõjaseisukorda lähemalt selatada. Kuid vabatahtlike abivägede asutamise ütles ta endale meeldivat.²

«Hels. Sanomates» ilmus 21. XII teade, Soome väge ei saavat praegu Eestisse saata — seaduse järgi võivat seda ainult oma maa kaitseks kasutada ja pealegi pole enda piir hädaohutu. Abi tulevat anda vabatahtlikega.

18. XII kiitis EAV heaks sõjaministeeriumi ja Soome ohvitseri Ekströmi vahel koostatud lepingu kava soome vabatahtlike pataljoni asutamiseks. 22. XII töötas EAV pühalikult anda kõigile välismaalastele, kes sõjariistadega Eesti piire kaitsevad, nende soovi järgi Eesti kodaniku õigused ja ka eesõigu-

¹ 1. XII, S — 9—63.

² O — 132—1.

sed, mis eesti rahvaväelastele antud ja tulevikus antakse, eriti laste man isiklikuks tarvitamiseks. 24. XII võis EAV juba teada anda, et «Soomes on meeleolu meie kasuks muutunud. Vabatahtlikke on umbes 3000 üles andnud»¹.

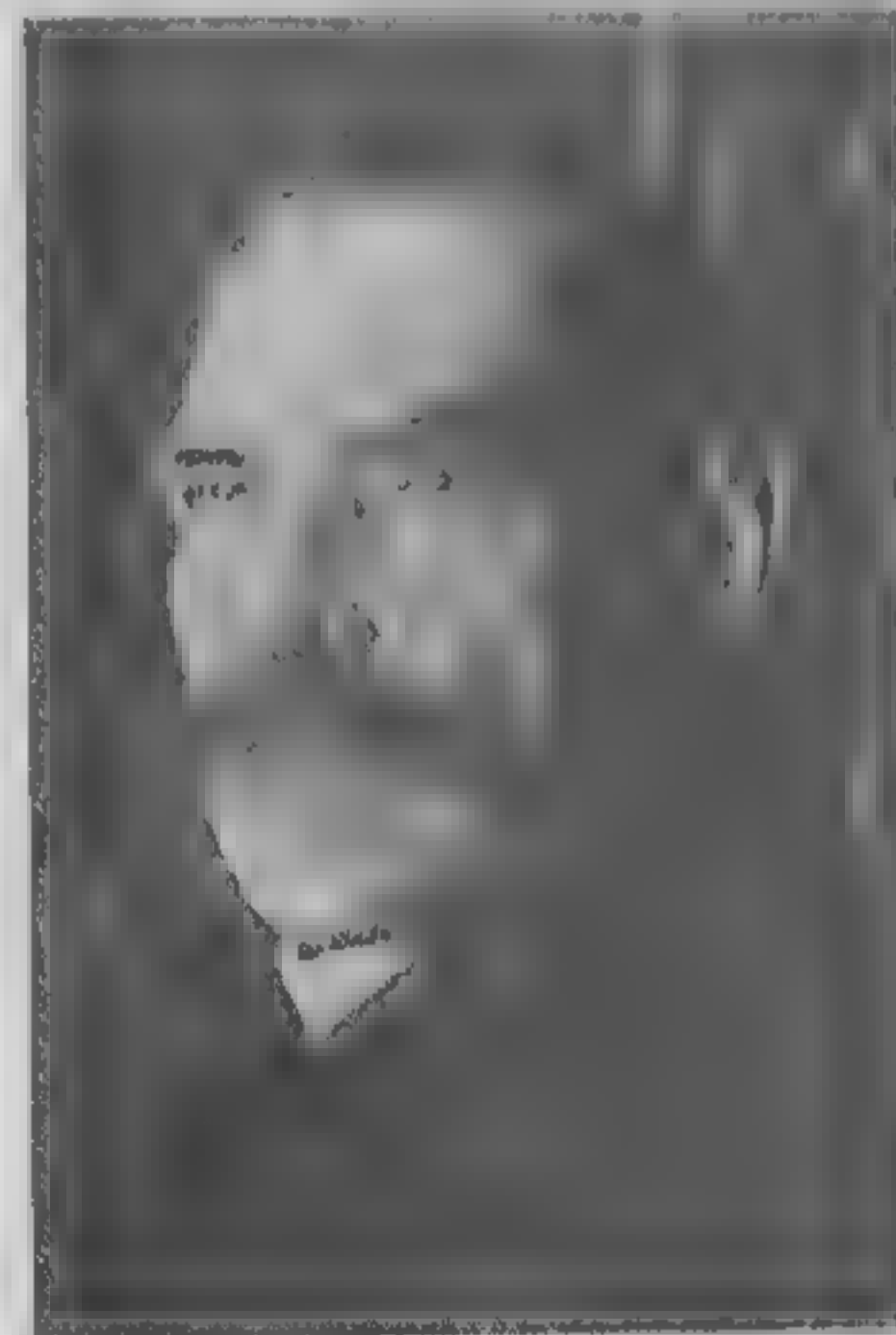
Kuld 22. XII oli punavägi juba Rakke ja Vägeva jaama vallutanud ning 24. XII Tapa sõlmjaama. Sõjapõgenejatega läidetud Tallinnas läks meeleolu järjest ärevamaks, ehk küll Eesti vägede vastupanu rindel kasvas ja vaenlase edasitung aeglasemaks jäi.

Ajakirjanduses kostis häält, et Eesti peaks oma välispoliitikat revideerima. «Tallinna Teataja» kuebas, et EAV olevat algul võtnud seisukorda liiga optimistlikult, kui lootnud oma jõuga vaenlast tagasi lüüa, ainult mere poolt välislootust tarvilikuks pidades. Olevat viimane aeg maakaitse plaanide ja aega ühtlasi ka välispoliitikas mõndagi revideerida. Hädaohu kohustavat kindlasti reaalpoliitika pinnale astuma. Ei võivat omelt seepärast mõnda sammu välise abi saamises astumata jätta, et see ideenõu loomatu vuse mõttega kokku ei käi. Ei võivat maad ja rahvast kuulada, et aga iseseisvust päästa. EAV ei peaks iseseisvust liiga kalli hinnaga eest pöörama, katsuma, vaid tarvilikul korral mõistlikke kokkuleppeid tegema nendega, kelle poolt mõjuvat välisabi saada võiks. Kui valitsus asjaolude sunnil laegi rasked tingimused vastu peab võtma, siis ei ole kellelgi õigust teda sellepärast süüdistada.²

Selle peale vastas «Sotsiaaldemokraat», et Eesti vajab küll välist abi, kuid tallo «ei ole veel kusagilt vastuvõtmata tingimustega seda välist abi pakutud, mida me oma iseseisvuse puhtuse hoidmiseks oleksime tagasi lükanud. Kui siin maal liitriigid üldse mingisuguseid sõjalisel operatsioonil osalevad, siis võitavad nad seda ette oma eluhuvide ja siis ei hakka nad

¹ S — 122.

² «Flu. Teat.» 20. XII 1918.



P. E. Syväkuvend

üle iseseisva Eestiga mitte kaupima, missugustel tingimustel nad seda teevad ja missugustel mitte»¹.

Ometi võeti just sots.-demokraatide algatusel ette aktsioon välisabi nõutamiseks. Eesti sots.-dem. keskkomitee ettepanekul tegi EAV 23. XII A. Piibule ülesandeks selgusele jõuda, kas ja kunas liitriigid Baltimaale maavägesid saadavad. 24. XII volitas EAV sots.-dem. keskkomiteed välisriikidele saadetavat memorandumit koostama ja 26. XII — vanematekogule lõplikuks redigeerimiseks esitama deklaratsiooni eelnõu, millega Maapäeva nimel kogu maailma demokraatia poole pöörutaks.

Maapäev astus kokku 27. XII. Päev varem oli peaminister K. Pätsi nimel E. Kirotar Helsingisse sõitnud Soome vabatahtlike korraldajatele teatama, et kui nad lähema kolme päeva jooksul ei tule, siis on juba liiga hilja. Samal ajal oli K. Pätsi ülesandel ka tema vend V. Päts Helsingis vabatahtlike tulekut kiirustamas käinud, seletades neile, et esimesel abil pole mitte niivõrd sõjaline, kui moraalne mõju.

Maapäeva kokkutulemise põhjuseks ütles 24. XII «Sotsiaaldemokraat» olevat esiteks sisepoliitiliselt tugeva sõjalise korra loomise ja teiseks välispoliitilise. «On tarvis, et just meie rahva valitud esindus nii lähematele naabritele, kui ka nendele suurriikidele, kes meie vastu heasoovlust ilmutanud, selge sõnaga ütleks, missugune on Eesti orientatsioon rahvusvahelistes lõimistsustes ja mida võime meie Balti mere rannast huvitatud riikidele kindlasti lubada. Kui otsusele jõutakse, et me võimetud oleme end iseseisvalt Vene vägede vastu kaitsema, siis peab sellest vastavaid järeldusi tegema. Välise abi nõutamise küsimusest ei pease maapäev sarnasel korral kuidagi mööda.»

Maapäeva kokkuastumisel seletas pea- ja sõjaminister K. Päts, et seisukord on raske, kuid mitte lootusetu. Kõige suuremaiks puudusteks olevat organiseerimatus ja halvatus. «Ainult võõra abi peale loodeti meil, arvustati omi ja päästeti oma nahka... Loodeti ainult liitlaste peale, kes kõik tegevat. Valitsus olevat süüdi, et ta neid ei kutsunud. Valitsus olevat liitlaste abi tagasi lükanud.»

Ajutine välisabi olevat ometi tarvilik. «Sõjariistade näol oleme väljastpoolt juba abi saanud. Lähematel päevadel tulevad ka võõrad väed siia. Eestisse vägede saatmist toetavad Soomes terved linnad. Suureks abiks on ka liitlaste meie rannas viibimine. Eile oli neil enamlastega merel võitlus ja saagiks saadi terve laev. Täna oli jälle võitlus ja jälle võeti üks enamlaste laev kinni. Seepärast on liitlaste süüdistamine põh-

¹ «Sotsiaaldem.» 21. XII 1918

jendamatult. Meie kord on aga nüüd liitlastele näidata, kes meie oleme»

Maapäeva kinnisel koosolekul rääkis K. Päts, et on katsunud kõigepealt abi nõutada Saksa sõjavägede poolt. Saksa ohvitserid toetavad seda küll, aga soldatite nõukogud ei olund poolt. Saksa vägi on lugupidamatu. Ku sõjariistade saamine Saksa vägede kilest oli võimalu. Mõnel korral võeti kogunud sõjariistad, mis meie omad, Saksa vägede poolt ära. Oled isegi verised kokkupõrked sakslaste ja meie vahel. Meie kaitse on just seepärast nõrkadel jalgadel, et sakslased igapäält meie korraldustele vastu töötavad.

Olemajuhataja J. Laidoner teatas, et Narva rindele on saadetud 2500 meest; ära on jooksnud 1500 meest. Vaenlase jõud on kasvunud. Narvis olevat kodanlikest vabatahtlikest meelekindlaid väeosi moodustada, kuid ilma välisabita ei saa seda läbi. Eesti vastas olevat suur ja tugev riiklik aparaat. K. Asil küsimuse peale, mida mõelda välisabi all, kas on võimalik vabatahtlike abiga sõda võidukalt lõpetada või peab see olema riiklik abi, vastas J. Laidoner: «Peame taganemisele otsa peale tege-ma, selleks jätkub Soome abist. Vaenlast välja ajada ei saa ilma riikliku abita, ilma moodsa sõjaväeta ei ole see labivildav.»

J. Laidoneri mõnest teisest väljendusest Maapäeva kinnisel koosolekul, nagu nad protokolitud, võib järeldada, et ta pidas seisukorda mitte lootusetuks, kui lisaks paremale organiseerumisele tulevad ainult soome vabatahtlike salgad. Kuid igalabes võidi temast ka nii aru saada, et vaenlase väljaloomiseks on peale selle vaja ka riiklikku abi.

A. Podrättsiku küsimustele, kas meie vastu sõdib Vene nõukogude valitsus või oma käe peal olevad salgad, kas on seal meile olnud kirjavahelust või sõjakuulutust, vastas J. Laidoner, et selle kohta ei ole teateld. Anveldile andi 10 miljonit rubl. ja Vene väed Eesti konna polkudele abiks, kui need ise hakkama ei saanud. K. Päts vastas, et sõjakuulutust ega kirjavahelust pole olnud. Eesti sõdib Venemaa.

Rahaminister J. Kukk teatas, et sõda nõuab 1/3 kõlgist kuludest. Ilma välislaenuideta ei saa läbi. Ingliseid nõudvat laenu puhul kontseptsiooni taandteede ehitamisel ja põlevkivilõõstatuse,



Kindral K. G. Mannerheim.

Ajakirjanduse etteheidete peale, nagu oleks EAV liiga puritaanlikult pidanud iseseisvusest kinni, vastas K. Päts, et välisdelegatsioon sai volituse viimase võimalusena läbi rääkida Eesti osariigist Venemaa föderatsioonis rahvusvahelise garantiiga ja isegi protektoraadi kujul abi paluda.

J. Teemant juhtis tähelepanu, et enamlased on 50 versta Tallinnast eemal, ning küsis, kas ei peaks samme astuma, et Eesti inglaste poolt okupeeritaks. K. Päts vastas, et see on soov, mida EAV-s vähemalt 20 korda on avaldatud. Ses mõttes olevat kõik tehtud, mis võimalik. Kuuldavasti Inglise admiral, kaks Vene laeva kinni võtnud, tulevat oma laevastikuga tagasi. Maapäev võiks tema juurde delegatsiooni saata.

K. Pätsi ettepanekut toetasid K. Grau ja H. Luht. Viimane, olnud EAV peavolinik Tartus, seletas: Tartus arvatud, et inglased saavad sakslaste aset täitma. Kui teade tuli, et Inglise laevastik on Tallinna jõudnud, siis valitsenud Tartus arvamus, nagu tuleksid inglased ka Tartut kaitsma. Seda aga ei olnud ja Tartu anti ära.



Major M. Ekström.

valitsusele edasi saadab. Tulemusi sel märgukirjal polnud.

Kui pool aastat hiljem, 17. VI 1919 Asutavas Kogus see akt kõne alla tuli, esitasid enamlased 26. VI «Töö Hääles» avaliku küsimuse sots.-revolutsionäärile: kas «olid ka nemad nende juudaste killas»? S.-r-d vastasid, nemad pole Maapäeva delegatsioonist osa võtnud ja teised pole neid niivõrra usaldanud, et jutustada, kuidas delegatsioonil läks.¹

Kui s.-r-d hiljem tahtsid kominterni astuda, kaebas V. Kingissepp nende peale: «27. detsembril oli määratuma tähtsusega sündmus. Punaväed olid 40—50 versta Tallinnast eemal ja töölisi hoidis välja astumast ainult puritu furor anglicanus. Esseerid, targalt keeldudes maapäeval hääletami-

¹ «Võitlus» 30. VI 1919.

nest... varjaski selle lähematu enese ja teiste äravõetlikkuse täielikult, eraldi aga Inglise admiralilt tulev vastuse» S.-r-d poolt vastas H. Kruus, «r-d olevat siis teadnud ainult seda, et Maapäev otsustanud okupatsioonil paluda, kuid nad ei oleval seda siis avalikkuse ette kandnud eelteoks sellepärast, et neil selleks abinõu pole olnud, ja teiseks poleks see mingit muu tagant Tallinna tööliste keskel teinud

Maapäev avaldas kaks üleskutset, neist ühe eesti rahvale «Eesti Vabariik peab ise ennast püsti ajama, siis on tal ka teiste poolt toetust ja abi loota. Rahvast, kes ise oma kaitsmeks midagi ei suuda ära teha, ei tunnista eluõigustlikeks teiste iseseisvate rahvaste seas.»

Teine üleskutse adresseeriti «kogu maailma demokraatlale». Seal räägiti, kuidas eesti rahva enesemääramise õigust jalgrata alla lallates saadetakse venelastest, lätlastest ja hiinlastest palgaväed Eestimaa vallutama, et teha teda Suur-Vene nõukogude vabariigi provintsiks. Kiidetud töölisklassi vabastamise asemel kodanluse ikke alt tooks see maale nälga, hürmist tööpuudust, täielikku majanduselu kokkulangemist ja kultuuriväärtuste mahatallamist. Välist abi otsides pöördub Eesti kogu haritud maailma demokraatia poole: «Ärge laske peale verise ilmasõja, mis pidi kõigile rahvastele vabaduse ja enesemääramise-õiguse andma, maha tallata noort Eesti vabariiki, lõhvitada metsikutes tapmistes ja toores vägivallavallitsuses tema demokraatliku ja kultuurilise edenemise võimalusi!»

Saksa revolutsiooni mulje all läbis Euroopa sotsialismi tol ajal ilge kihutus enamlaste kasuks. Isegi enamlastest tagakiusatud Venemaa sots.-dem. vähemlaste keskkomitee oli «revolutsiooni üldhuvide ja klassi solidaarsuse nimel» kõigi maade sotsialiste üles kutsunud «kõige aktiivsemale kampanjale välismaade vahelesegamise vastu Vene revolutsiooni asjunde», Ainult üksikutele Euroopa sotsialismi juhtidele oli julgust enamlaste ühisele vastu astuda. Eeskuju näitas selle poolest Rootsi sotsiaaldemokraatide juht Branting, kelle «Socialdemokraten» nõudis liitriikidelt abi eestlastele ja lätlastele.

Ühtaegselt aktiivselt Maapäeval otsustas Eesti sots.-dem. keskkomitee 20. XII poorduda ka Soome ja Rootsi vennasparteidde poole abipalvega: «Väline sõjaline abi on meie noorele vabariigile, meie iseseisvusele ja demokraatiale elu ja surma küsimuseks... Aidake meid! Mõjuge oma vullit-... peale, et nad oma sõjalist abi ja toetust ei keelaks.» Märgukirja esitas A. Rei Soome sotsiaaldemokraatide parteikongressile, mil algas 27. detsembril.

Soome sots.-dem. seltsukoht Eesti asjus oli selgusetu ja ühtlasi koguni kahemõtteline.² Enamik Soome sotsiaaldemokraate oli oma kodusõja enam

¹ «Petr. Prvyda» 28. XI 1918

² «Sotsiaaldem.» 29. XII 1918

³ Ibid., 24. I 1919.

laste poolt läbi teinud ja teravad suhted oma kodanlusega kanli üle ka Eestile.¹ Ainult mõni parema tiiva juht, nagu J. Koto, tuletas meelde, et Eesti sotsiaaldemokraatia võitleb demokraatia rivis, kuna kommunistidega minnes ja uuendusi ette võttes, mis maa majandusseisukorrale ei vasta, viiks eesti töörahvas oma asja aastakümneid tagasi.

A. Rei missioonil oli tulemusi. Eesti s.-d.-de abipalve ilmus 30. XII «Suomen Sosiaalidemokraattis» ja Soome partei võttis resolutsiooni vastu Eesti toetuseks.

Kui protektoraadi palve inglastele jäi tagajärjetuks ja punavägi järjest Tallinnale lähenes, tekkis Tallinna seltskonnas meeleheitlik mõte pöörduda abipalvega Saksamaa poole. Kuid ülemjuhataja J. Laidoner hakkas sellele vastu. Eestil oli juba selja taga nii palju värskaid väesalku korraldatud, et Soome abivägede päralejõudmisel loodeti vaenlase edasitung seisma panna.

Soome abi

Soome valitsuse abi oli EAV palunud ja õige mõõdukal määral ka saanud. Soome seltskonna ja rahva abi tuli Eestile spontaanselt ja ootamatult ning oma ulatuselt ületas ta kõige optimistlikumadki lootused.

See oli rahvalikumine, mis algas üksikute soomlaste üleskutsetest ja kasvas varsti jõuks, mis dikteeris valitsuselegi tema poliitika.

Kui liikumine algas, tundsid Eestit Soomes ainult üksikud keeleteadlased ja folkloristid. Narva langemise järel hakkasid Soome ajakirjanduses ilmunud üksikute soomlaste üleskutsed Eestile abi andmiseks. Narva soome kirikuõpetaja Kajander avaldas 2. XII «Helsingin Sanomates» «hädahüüu Eestist», samal päeval tõi üleskutses iseseisvuslaste «Uusi Päivä» toimetaja Yrjö Koskelainen. Siis järgnes John Zidbäck 10. XII «Tampereen Sanomates» ja 11. XII keeleteadlane, pärastine Tartu professor Lauri Kettunen «Uusi Suometaris».

Ammu ja «fantastilise» Eesti sõbrana oli Lauri Kettunen juba oktoobri lõpul tahtnud kirjutada ooberst Sihvole, kuid saanud kuulda, et Sihvo pole määravalt ringkonnas soodne. Detsembris läks L. Kettunen ühes noorte aktivistide dr. Yrjö Ruuthiga ja Toivo Kaukorantaga koonduserakonna keskkomitee liikme senaator Louhivuori juurde. Louhivuori, kindlustuselts «Salama» peadirektor, kes karskustegelase varem Eestis käinud, oli kui vanem mees algul noorte vastu kahtlev, ütles koguni, et vabatahtlike ei saa. Kuid ta läks ühes Kettuneniga ooberst Nenoneni juurde, et kindlustada dr. Kallasele varustuse saamist, ja pani järgmisel

¹ Ed. Laaman, «Sõdur» 7. III 1931.

hommilikul (15. XII) «U. Suomalaisen» nõudluse, et võinud Eestile varustust annakaid Nenonen lubas teha kõik mis võimalik, ja nii hakkas liikuma.

Vabatahtlike saatmise mõtte võttis üles Läänemere jalaväerügementi Turu pataljoni teeniv res. ltn. Ernst Branders, kes 9. XII kõneles sellest rügementi staabiülemale, Soome vabadussõjas kuulsaks saanud rootsi majorile Martin Ekströmile. Järgmisel päeval sõitsid mõlemad Helsinglasse, kuhu dr. O. Kallas ja J. Poska nalle seletasid, et EAV kõik teeks vääruse abil saamiseks. Tagasihoidlikum oli Soome valitsus. Soome sõjaminister, rootslasest kindral Valdén ütles 11. XII Brandersile: sõjaline seisukord olevat Eestis nii halb, et kavatsen 700-meheline vabatahtlike salk seal midagi tähelepanuväärset teha ei suudaks.¹ Ekström ja Branders jätkasid nga sellest hoolimata oma algatust ja 18. XII kirjutas Branders Tallinnas EAV-ga alla lepingu, mis andis aluseks kogu pärastisele ablaktsioonile.

Nahid võeti vabatahtlike värbamine ka teiselt poolt üles. Ekströmi nalka väheseks lugedes kõneles L. Kettunen dr. O. V. Louhivuoriga ning Soome jälgrite ja iseseisvusmeeste juhtivate tegelastega, kes Eestil arenemise vastu lähemat huvi tundnud. Otsustati kutuda Eesti ooberst-ltn. Hans Kalin, kes Karjala rindel Soome vabadussõjas kuulsaks saanud, värbama teist vabatahtlike salka Ekströmist teise kauds.

Nendes ringkondade poolt jättis välisministleriumi pressiosakonna juhataja mag. Y. O. Ruuth 11. XII peaministrile promemoria, et 1200-kuni 1500 mehelist vabatahtlike rügementi juhataks Sihvo, kumbagi pataljoni nga Kalin ja Ekström. Valitsuselt paluti luba värbamiseks ja abi toetamiseks sõjamoonas, tingimusel, et värbamine ei puuduta Soome tegevväge. Pärast päeva püüsi andis peaminister L. Ingman selleks nõusoleku tingimusel, et sõjaline komitee, mis kavatsenud iseseisvaks, allistada selleks

¹ Helanen, W.: Suomalaiset Viron vapaussodassa, Helsingi, 1921 (edaspidi Helanen), lk. 94.

² Ibid., lk. 97.



Dr. O. V. Louhivuori.

valitud abiandmistoimkonnale. Kalmiga lepidi 21. XII kokku, kuid Sihvost loobuti, kui selgus, et Eestisse läheb ühe asemel kaks rügementi. 28. XII avaldas Kalm üleskutse: «Sama vaenlane, keda koos löime viimasel talvel, ähvardab nüüd veres hävitada eesti vennasrahvast, minu kodumaad. Tema võidukäik võib ulatuda Soomessegi, kui ta nii saab jätkuda... Viimasel talvel oli mul õnn võidelda teie rindel teie sünnimaa, minu hõimurahva eest. Küsin teilt: kas tahate nüüd võidelda minu sünnimaa, teie hõimurahva eest, kes nüüd on hädaohus?»¹

Niisama spontaanselt kui abiandmisliikumine ise algas, sündis talle ka juhtiv keskkoh. Soome naised, kes juba detsembri algusest korraldasid Eestile sanitaarabi, kutsusid 18. XII õhtuks kokku suurema koosoleku, et Eestisse saata Soome ambulantsi. Asi võttis aga seal ootamatult palju suurema ulatuse. Et valitsus juba abiaktsiooni etteotsa oli soovitanud eriliselt valitavat komiteed, siis otsustati see siin moodustada nii, et iga Soome Eduskunna erakond saadaks sinna kolm esindajat.

Nii tulid Eesti abiandmise peatoimkonda rootslastelt end. senaator Alexander Frey, A. R. Hedberg ja rektor Erik Hornberg; koonduserakonnast end. senaator O. V. Louhivuori, dr. K. A. Paloheimo ja pangadirektor Mauri Honkajuuri; eduerakonnast dr. Santeri Ivalo, V. A. Lavoniüs ja H. Ritavuori; maaliidust Santeri Alkio, end. senaator K. Kallio ja A. Juutilainen; sotsiaaldemokraatidelt prof., end. senaator V. Voionmaa, dr., end. senaator J. Ailio ja dr. H. Ryömä.²

Sotsiaaldemokraatlikud liikmed, kes algul oma nõusoleku andnud, võtsid selle varsti tagasi, arvatavasti oma erakonna mõjul. Helsingi seitskonnategelaste koosolekul 20. XII, mida juhatas Louhivuori, otsustati siis peatoimkonna liikmete arvu piirata 12-ga. Abiandmisel volitati pr. Minna Frisk küsima valitsuselt luba üldiseks rahakorjanduseks.



Dr. Santeri Ivalo.

23. XII kirjutasid peatoimkonna poolt senaator Frey ja EAV poolt dr. Kallas alla lepingule, millega toimikond kohustus saatma kolme nädala jooksul Eestisse 2000 vabatahtlikku

¹ Kalm, H.: Pohjain Poikan retki, Porvoo, 1925 (edaspidi Kalm), lk. 19.

² Helanen, lk. 100.

kahes ühikus, major Ekströmi ja ooberst-ltn. Kalni juhatusel. Väeosa pidi sõdima enamlaste vastu ja mitte segama Eesti eluasjusse. Eestisse pidi ta jääma seni, kuni Eesti on puhastatud enamlastest või kuni EAV väeosa ära laeab. Väeosa kuulub Eesti ülemjuhatusse alla ja EAV ülalpidamisele, kes langenute perekondadele ja invaliididele kindlustab sama loetuse, mis Soomes kehtiv. Kui Soome satub sõtta mõne teise riigiga ja väeosa endale vajab ning sõjaline seisukord Eestis seda lubab, võib väeosa kokkuleppel EAV-ga Soome tagasi pöörduda.

Selle lepingu alusel tegi peatoimikond omalt poolt lepingud vabatahtlikega.

Üks punkt lepingu tekstis äratas sõjameestele varsti kühklast ja teinud hiljem sõjategevusel. Punktilist, et väeosa jääb Eestisse, kuni Eesti on puhastatud enamlastest «või kuni EAV väeosa ära laeab», arvati mõned sõjamehed välja lugeda võivat, et väeosa võib niiskana Eestisse jääda, kuni EAV seda soovib. Lepingu koostajate mõte oli aga see, et EAV võiks väeosa ära laada, kui Eesti puhastamine enamlastest ei peaks õnnestuma!

Samast lepingu lausest, et väeosa jääb Eestisse, kuni maa on enamlastest puhastatud, järeldasid vabatahtlikud hiljem, et nad mingil kombel pole kohustatud Eesti rahvuspiiridest üle tungima. Sõjarelke teisel poolel tekkinud sellest mõnigi segadus. Need tundeained lepingus olid tekkinud mõistavasti suurest kiirustamisest lepingu koostamisel.

Värbamine läks nii hoogsalt, et lühema korral oleks võinud väeosa ulatada 10 000 meheni.² Teatega, et abi tulemas, saadeti Tallinnast mag. O. A. Väisänen, Eesti vana sõber, kes sul rahvusvõrse kogunud ja nüüd siia jäi «Uusi Suometari» kirjasaatjaks. Tema kirjalas L. Kettunen kaasa lühituse: «Visadust veel, Eesti vennad», mille Väisänen Maapäevale raskus. «Kõige palavam isamaaline vaimustus ja üldine rahvatõus raputatakse minevat talvel võõra lüke meie turjalt ära... Meie loodame, meie usume, et ühesugune vaimustus Eestlaski on ärganud. Ja kui mitte veel ärganud, siis peab ärkama. Väike rahvas kasvab suureks oma suure ülesandega ja suuremat ja kaunimat üles-



Dr. Lauri Kettunen

¹ Helanen, lk. 113

² Ibid., lk. 120

annet, kui praegu Eestil, on harva ühel rahval ajaloos ette tulnud. Ega ei ole sedagi Soome sugu rahvaste elus seni ette tulnud, et kaks hõimlast välise vaenlase vastu kõrvuti astuksid ühist kallimat varandust, vabadust kaitsma. See ilus sülitav silmapilk on nüüd käes.¹

Yabatahtlikke ei tahetud mitte enne saata, kui nad kõik koos, nimelt 1919. a. jaanuari keskel. Kuid 26. XII sõitis ltn. Kirotar K. Pätsi poolt Helsingisse Ekströmile teatama, et kui soomlased ei tule kolme päeva jooksul, siis on juba hilja ja et abi peatahtsus pole mitte sõjaline, vaid moraalne. Ekström mõtles tükk aega ja nõustus. Sinelite all alles erariided, saabus esimene kompanii — 140 meest — jäämurdjal «Tarmo» 31. XII hommikul Tallinna. Ekström pidas laeval oma mees-tele kõne: «Kas võidame või meid tapetakse kõiki maha.» Tallinna sadamakaidel Vene mundreid nähes löid soomlased kahtlema, kas linn juba punaste käes ei ole. Kuid Kirotar, tundes ära tuttavaid nägusid, seletas, et eestlastel pole veel võimalust olnud oma vägedel Vene mundreid välja vahetada. Tallinlased ei julgenud oma silmi uskuda. Nad olid nii kaua välisabi oodanud ja ikka ootustes pettunud. Ei ühtki hõiskamist ega elaguhüüdu. Ainult silmad läikisid. Ootamatus oli liiga suur. Soomlased pidasid seda algul külmuseks, kuid hiljem mõistsid, et see on liiga suur meeleliigutus.²

Tõepoolest — soomlaste tuleku moraalne mõju osutus käegakatsutavaks. Nad polnud veel jõudnudki rindele (järgmine kompanii jõudis Tallinna 3. I), kui tekkis murrang sõja käigus. Punaväe pealetung pandi seisma 30 km Tallinnast ja 7. I algas üldine vastupealetung, mis vähem kui 2 nädalaga viis Narvani ja kuu lõpuks ka Eesti lõunapiirini.

¹ «Sotsiaaldem.» 20. XII 1918.

² Helanen, lk. 221; «Pvl.» 31. XII 1918.

XVII Eesti Tööraha Kommuni

Eesti vastu sõda alustades kirjutasid eesti enamlased: «Meie ei hoopole oma polkudega, meil on neid siin Nõukogude Vene maal ainult kaks.»¹ Selle kohaselt lugesid ka Eesti enamlased seda «iseselsvust», mida Moskva valitsus neile Euroopa pärast soovitanud, ainult «tembutamiseks»: «Kui maja põleb, siis ei hakka aruga inimene mööblit tolmust pühkima ja lüüa aknal korda seadma. Niisugust pilti aga pakub väikerahvaste kodanluse» kirklik «iseselsvuse» kuulutamine sel silmapilgul, kus terve maailm revolutsioonitules põleb.»

Moskvas kllrustati aga tagant «iseselsvuse» väljakuulutamist, et kohalikest kodanlikest «uuestisünnitustest» ette jõuda. Valtamantlumele pidi asi nii paistma, nagu oleksid Saksa oku-patsiooniühged lahkumisel kohalikud sovetivalitsused auto-maatselt jälle pukkil tõusnud ja seega piirirahvaste enesemää-ratuse teostanud.

Läti enamlased olid juba varematal nõupidamistel uhkelt seletanud, et nad vajavad kõige vähem fiktsioone välismaade jaoks. Palju rohkem paadid nad tõele, et nende nõukogude valitsus tõesti kohapeal, s.o. Riias moodustataks või vähemalt Riia sellisimeeste nõusolekul ja osavõtul. See nõu-olek Riias tuli alles detsembril keskpaiku. Ja 17. XII, sama päevaga, mil Läti punaväed valitsasid Valga, dateeriti manifest, mis algas korgelenmu-lusest «Maailma revolutsiooni nimel, mis ühendab ja päästab kõikide maade toolid, meie allakirjutajad (P. Slutška, J. Danševski, J. Lenzmann), kuulutame, et tänusest päevast peale kõik riiklik võim Lätimaal on meest nõukogude valitsuse käes.»

Olnud Vene nõukogude valitsuse esimeseks toeks, nägld läti enamlased need endla maailma revolutsiooni esimesi eestvõitlejaid. Nende maailmal lõppen lootusega, et «riikiline nõukogude-valitsuse võit... Lätimaal saab oluma õlge abinõu põleva tõrviku viskamiseks meie vaenlase revolutsio-nilisse pääsuhukeldrisse.» Lätlased laksid isegi nii kaugele, et ühtnagu manifestiga kutsusid kunks ette, 13. jaanuariks Riiga kokku Läti nõukogude kongressil. See peetiigi täpselt samal päeval ning Vene Väiki esimees Sverd-lov ja Moskva soveti esimees Kamenev kütsid seal lätlast nende teenete eest tunnustama.

¹ «L. Kulliv Teat.» 28. XI 1918.

Eesti enamlased ei läbenud mingit Tallinna nõusolekut oodata. Narva jõudnud, kuulutas oktoobri parteikonverentsil valitud revkom, kelle nimel kirjutasi alla kaks «lendavat agitaatorit» — J. Ikmelt ja J. Kasemets — 28. novembril välja Eesti nõukogude vabariigi, ametliku nimetusega «Eesti Tööraha Kommuuna». Nimetus «kommuuna» pidi tähendama, et siin pole tahetud luua mingit iseseisvat riiki, vaid ainult üht kommuunat teiste endasarnaste seas. Kommuuna valitsuse esimeheks ja sõjaasjanduse juhatajaks määrati J. Anvelt, rahvusvaheliste läbirääkimiste juhatajaks J. Mägi.¹

See valitsus avaldas kohe manifesti, mis ei olnud pühendatud maailmarevolutsioonile nagu lätlastel, vaid Eesti Ajuti-



«Kõigi maade proletaarlased, ühinege!» — enamlaste propagandaplatat kommunismi ülemaailmse levimise kohta.

sele Valitsusele. Kuulutati lindpriiks «EAV, kõik tema agendid ja toetajad, kõik mõisnikud ja papid. Igaüks, kes tema käskude täitmist nõuab, kästi samas paigas maha lasta».

Mõni päev hiljem sai J. Anveldi valitsus Vene rahvakomissaride nõukogu tunnustuse, kes kirjutas omalt poolt ette Vene sõja- ja tsiviilvõimudele pakkuda igasugust abi Eesti nõukogude valitsusele ja tema vägedele Eesti vabastamiseks

kodanluse ikkest. Vene rahvakomissariaati volitati laenama Anveldi valitsusele 10 miljonit rubla ja toitluskomissariaati ning riigimajanduse ülemnõukogu temaga kaubavahetuse üle kokku leppima.²

Tunnustuse otsust omalt poolt kinnitades avaldas Vzik kindlat usku, et «luuakse kõikide endise Vene riigi piirides asuvate rahvaste töötavate kihtide vaba, vabatahtlik ja äravõitmatu liit».

«Krasnaja Gazeta» avaldas selle puhul 28. XII kaunis otsekoheselt oma veendumust, et «vabalt ennast määranud nõukogude vabariigid seda enam Nõukogude Venemaa pole graviteerivad, mida enam neid ähvardab liitriikide imperialism».

Oma sisemise nõrkuse tõttu seisid eesti enamlased kahe propagandaülesande ees, mis käisid üksteisele vastu. Oma pooldajaille Eestis, kellele nende nõrkus polnud saladuseks, pidid nad kinnitama, et Vene sõjaväed tungivad Eestisse. «Seltsimehed Eesti soldatid, töölised, maatamehed ja väike-

maapidajad! Vabadus läheneb teile Narva poolt... Eesti saatuse on olusolud. Valgel kaardil ei ole jõudu, et punavile talundeid tagasi löu... Iele, seltsimehed, võlge punavägedele oma kaasahiga võlge palju kergemaks te...

Nii seltsis Anveldi üleskutses. Punavägi pidi manghina penosa, kohalik loorahva pakkuma ainult abi.

«Kaheldemata oleksid meie Eesti kommunistlikud väed sad kaugemale Eesti linnade tungides nõrgaks jäänud... Aga meie, eesti kommunistid, ei me... Suur kommunistlik Venemaa toetab meid sõjalisel jõuga» Nii julgestas «E. Kõitv. Teatja» 21. XII. Samal ajal pidid aga Eesti enamlased vältamatuks ees fiktsiooni hoidma, et Eestis mingit vägeda alusetun- ghusid ei ole, vaid siin toimub ainult Eesti tööraha enesemääritamine. J. Anvelt andis 29. XII radiogrammi:

«Eesti kodanlus levitab laimuteateid, nagu oleks Venemaa Eesti okupeeritud ja rikkuks nõud eestlaste enesemääramise õigust. Argo uskuge seda. Kordame veel, et Eestis on proletaarlik revolutsioon, mitte okupatsioon».

Enesemääramise rikkumise vastu avaldas Anveldi valitsus koguni protesti, kui Soome abi Eestisse jõudis. Protestihoodis, mille Vene väliskomissar Taitärin 10. I Soome volnikule Ursinile edasi andis, öeldi, et vlnaaston Eesti kodanluse rünnakutes olevat Soome rügementide juuresolu avastatud. Seda kinnitavat ka EAV 27. XII üleskutses abipalvega, mis sisaldas provokatsioonilist valet, nagu saadaks Vene nõukogude vabariik Eesti okupeerimiseks vene, läti ja hiina vägesid. Mingit okupeerimist võo- tuste vägedega ei olevat, jutud hiina vägedest olevat aga persiflööge laim- kuse vägede vahelesegamine rikkuvat kõiki rahvusvahelisi korraldusi ja kaheldud Soome tööliste kutsuti üles võimsa hoobiga oma äraandliku kodu- luse kaitset mõoka ära lööma.¹

Tõlme hooga julustasid eesti enamlased «mittevahetusegamist» maha- soldatitele. Radiogrammis kõigile Saksamaa sovettidele ütles Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu: «Narva äravõtmisel selgus, et valgekaartlased toetasid oma Saksa sõjaväge, kelle eesotsas seisid saksa ohvitserid. Soldatid peeti vale abil Narvas kinni ja saadeti tööliste vastu välja. Eesti Tööraha Kommuuna nõukogu avaldab kahetsust, kui Narva äravõtmisel mõned saksa petetud soldatid kannatasid. Narva jäänud ja meie poole tulnud soldatid on vabad. Meie võtame kõik abinõud tarvitusele, et nad vabalt kodu- maale võiks pöörduda. Kurbae tagajärgede ärahoidmiseks palume kõi- lidele Eestis olevatele saksa soldatitele teatada, et nad kodanlasi ei pidid ei lasta ja klassivõitluse vahele ei segaks.»²

Saksa vägede tegevusest Baltimaal käis Vene ja Saksa vaheluse vahel ka olenev radiogramide vahetus. Saksa välissekretär dr. Solf telegrafeeris 4. XII Taitärinile, et raudteede veerev koosseis olevat turvlikk ova- lusestamiseks. Kuna Vene väed kohalikest kokkulepetest kinni ei pea ja sageli kõlge hoollmatumal kombel enne evakueeritavate vägede lahutamist raudteel kohale sõidavad, olevat Saksa väejuhtus väga angeti sunnitud raudteeliikumist katkestama. Vene väed olevat ka Saksa vägesid rünnu-

¹ «E. Kõitv. Teat.» 1. XII 1918.

² U — 88—160.

¹ U — 88—163.

² «E. Kõitv. Teat.» 7. XII 1918.

nud, mille vastu siis vastuabinõusid tarvitusele on võetud. Täiesti põhjendamatud pealetungid on Vene väed ette võtnud Pihkva ja Narva vastu. «Saksa valitsus palub tungivalt juhatada Vene vägesid vajadusele korraldatult teotseda, et meie omalt poolt, vastu oma tahtmist, ei oleks sunnitud edasisi vastuabinõusid tarvitama»

Tšitšerin vastas 6. XII radiogrammiga Solile ja Saksa sovettidele, protestides selle vastu, et vene rahva varandust viiakse okupeeritud maadelt ära kui sõjasaaki, samas ka, et Saksa vägi kaitseb kontrrevolutsioonilisi bandesid — see võivad tuua saatuslikke tagajärgi. «Vene valitsus püüab hoiduda kõigist konfliktidest Saksa sõjavägedega, kuid viimased igatahes ei tohi abi anda Vene ja Saksa revolutsiooni vaenlastele.»¹

Neis Moskva—Berlini radiogrammidest rääkis peremees peremehega otsekohesest keelt, «enesemääramise» fiktsiooni vajamata, sest kummagi sõjaväel ei võinud olla mingit kahtlust, kellega neil on tegemist. Ja sel radiogrammide vahetamisel oli tagajärgi: pärast Narva vallutamist ei olnud Saksa vägedel enam Eestis ühtegi kokkupõrget punavägedega.

Varsti nägi aga Eesti Tööraha Kommuuna valitsus, et temalegi pole «iseseisvus» nii tühine sõnakõlks, nagu ta arvanud. Enda märkamata said eesti enamlased «separatistideks», kelle peale Vene võimudele käidi kaebamas. Ja tühiseks osutus enamlaste lendlehe hooplemine, et «meie vahel ei ole rahvuslikku vaenu, nagu kodanlaste keskel».

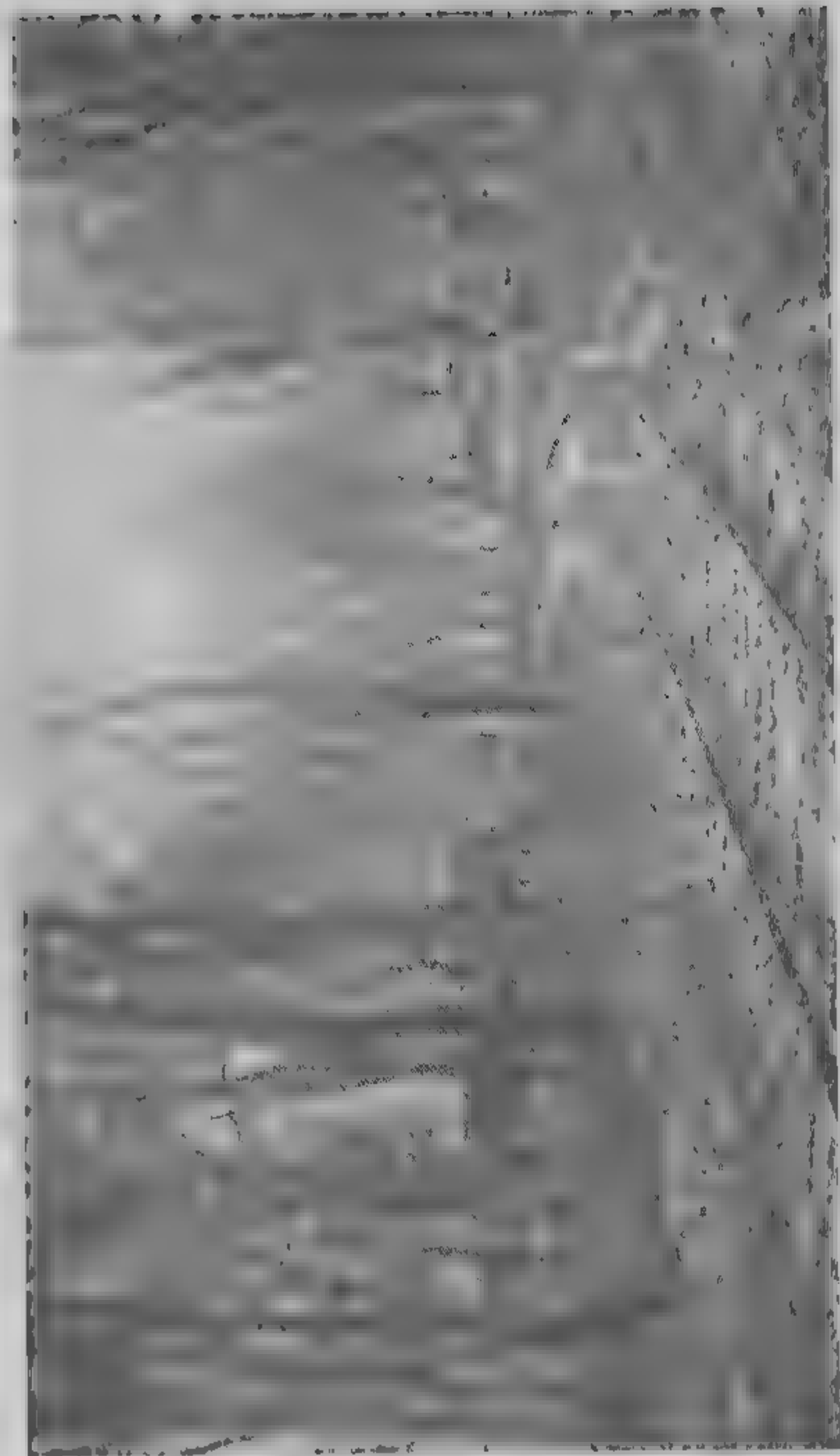
Asi algas «piiride küsimusest». Narva kalevi- ja linavabrikute vene töölised ei tahtnud kuuluda Nõukogude Eestisse. Nende komiteed mõistsid hukka Eesti Tööraha Kommuuna tegevuse: see ajavat taga Eesti rahvuslikke huve, ei hoolivat Vene rahvuslikest huvidest, tahtvat Venemaa küljest liiga palju maad Eestile. Eesti Tööraha Kommuunal ei olevat midagi ühist kominterni põhimõtetega: igal pool seadvat nad asjaajamise ainult eesti keeles sisse ja tõrjuvat venelased eemale. Piiriks ei lugevat nad loomulikku piiri — Narva jõge, vaid tahtvat ka Saksa imperialistide «erapooletut riba» selle idakaldal.

Venelased otsustasid jalamaid «revolutsioonilise enesemääramise» toime panna, Eesti Tööraha Kommuunast lahti lüüa ja Jaanilinna uue soveti ning parteikomitee asutada.

Ka suhted vene ja eesti punaväelaste vahel teravnesid. Äranälginud Venemaalt tulnud, püüdsid venelased Eestis nii palju «soomust» kokku rüüstata, kui vähegi said. Eesti enamlased hoiatasid nende kui huligaanide ja rüüstajate eest maarahvastki.

Tülisid lahendama sõitsid 17. XII Narva kaks Venemaa suurust: Petrogradi soveti esimees Zinovjev ja põhjarinde juhataja Pozerin. Mitingul Narva Aleksandri kirikus pani Zinovjev vene punaväelastele süda-

¹ «Sev. Kom.» 10. XII 1918.



Metsatööküla komitee

Väike-Narva Eesti punaarmee

mele, et nad Eestis korraakult käitaksid. Pozerin aga mõistis Jaanilinna venelaste «massu» hukka ja seletas, et Vene nõukogude valitsus ei segavat end Eesti asjusse.¹

Piiri kaitsmine ei teinud vähem muret kui piiri ajamine. Kui toiduainete väljavedu Eestist Venemaale nii suureks läks, et Narvas enam leiba ei jätkunud, keelas Eesti Tööraha Kommuuna Nõukogu 31. XII vaba sisse- sõidu Venemaalt ära.² See tegi Eesti ja Vene sovetide vahekorra veel teravamaks nagu seda varsti Anveltki tunnistas.³ Ja tulid ei piirdunud üksnes toidulainetega.

Loode-Vene raudteede kütlevarustuse volinikule Hmelevskile keelas Võru täidesaatev komitee töö ära — seks olgu luba Eesti Tööraha Kommuuna valitsuselt, kes ainuüksi võivat käsutada Eesti metsade ja teede üle. Siis tuli Petrogradist Eesti Tööraha Kommuunale käsk — Hmelevskile mitte takistus! teha, sest muidu jäävad raudteed seisma.

Venelased kurjustasid Eesti Tööraha Kommuuna «separatismi» vastu: eestlased aga heltsid oma enamlastele ette, et need Vene okupatsiooni maale toonud, ja enamlastel tuli oma lendlehtedes üsna koomiliselt kinnitada, et Eesti Tööraha Kommuuna olevat Eestimaa ikka päris tööga kuulutanud «vabariigiks, millel piir ümber on ja mille üle kõik kraami ja toiduainete väljavedu kõvaste keelatud on».

Ka Eesti Tööraha Kommuuna juhid said neid vastuolusid valusalt tunda. Anvelt käsutasid Vene punaväe ülemused lihtsalt kui poliitilist komissari Vene diviisi juures ja kui selle vastu taheti toetuda Eesti Tööraha Kommuuna valitsuse esimehe õigustele, siis reageeris Pozerin sõnadega, mis «trüklumusta ei kannatanud»⁴.

Mitte paremini kui venelastega läksid eesti enamlastel suhted ka läti enamlastega. Seal sai tüliõunaks Valga. Läti enamlased lugesid seda nii enesestmõistetavalt oma linnaks, et P. Stutška oli väga üllatatud, kui talle Moskvast ametlikult teatati, et ka Eesti nõukogude valitsus Valga peale pretendeerib. Stutška vastas, et Valgat on alati peetud Läti linnaks ja et praegu on ta sõlmpunktina Lätile majanduslikult ja sõjaliselt tarvilik. Aga kui just nõutakse, siis võiks küsimust hiljem tööraha hääletusega lahendada. Selle hääletuse ettevalmistuseks tassisid siis läti enamlased Valgas eestlasi erilise hasardiga tšeka tapakomisjoni kätte.

Kõige täbaramas seisukorras oli Võru, sest tema peale pretendeerisid koguni kolm nõukogude valitsust. Ametnikel oli seal raske otsustada, kelle sõna kuulata. 26. jaanuaril vangistas Eesti sisekomissar Käspert Võru jaamaülem Riivese sellepärast, et see polnud täitnud Võru täidesaateva komitee käsku ega võtnud maha jaamas väljapandud Vene dekreete ja

¹ «E. Kütiv. Teat» 19. ja 21. XII 1918.

² *Ibid.*, 7. I 1919.

³ «Tööl.» 25. III 1919.

⁴ U — 88 — 164

määrusi. Riives vabastati alles Vene 7. armee komissari vahelesegamisel. Sama Riives palus 30. jaanuaril Petrogradist seletust, millesugune valitsus palka maksab, sest kõik teenijad on määratud Loode-Vene raudtee poolt, jaam asub Eesti piirides, kuid teenijaskond Valga-Petrori kuulub Lätile.

Ajalooajalised ja veel halvemadki rahvuslikud tulid olid ka Läti nõukogude vabariigil. Vitebski kubermang tahtis Latgale Läti kaitset ära anda latga laeti — usulistel põhjustel: katoliiklikud latgalid ei sallivat latga tšeka lätlast. Ja juudi kommunist Ozupa mobiliseeris Vene 1. armees parteikomitee ning Leninigi läti enamlaste «antsematismi» vastu, mille peale läti kommunistid vihaseks vastasid, et Riia juutidest olevat ahum tšehhid ahum spekulandid, kes end ikka poliitilise ilmastiku järgi muudvat ja «Saksa orientatsiooni» pooldavat, kuigi nad ka Vene nõukogude peatööstuses endile kohe võimsat «proteksiooni» oskavat leida.

Kogu see piirirahvastel enamlaste «separatismi» ajas Moskva valitsuselt sõidame nii lais, et sealne enamlaste õhtuleht avaldas oma härmist üllatust läti, eesti ja leedu seltsimeeste «Sovietlikke ihnde» üle: «Kui III internatsionaali ideed tšehhikult valitseksid läti, eesti ja leedu tööraha juhtide mõtete üle, kes teab, võib-olla ei oleks meil üldse ammugi enam slaavi tšehhikute vaja läänernerinnet.»

III internatsionaali ideed pidid Moskva arvates muidugi olema Moskva ideed. Kuni piirirahvastest kommunistid Moskva landsknechtidena tema kodusõdasid sõdisid, olid nad läti läti internatsionalistid. Millest aga Moskva ei suutnud aru saada, oli see, miks neilsamadel internatsionalistidel, kui nad oma kodumaale satuvad, kohe ka mingisugused oma «separatistlikud» ideed ilmsiks tulevad.

Enamlaste ebaõnnestumine

Kui enamlased Narva vallutasid, avanesid nende ees kõlge lootusrikkamad väljavaated. Saksa lagunevad okupatsiooniväed tõttasid koju. Eesti korraldamata sõjajõud ei suutnud veel vastu panna. Ja sõjast kurnatud Euroopa lamas halvatu nide revolutsiooniplahvatuste ees.

I Anvelt võis Narva sovetis 5. XII kildelada: «Arvatavasti võime varsti Saksaama enamlasele valitsusele õnne soovida... Imperialistide raud- rüügas Venemaa nõuk. vabariigil ümber ei ole kaugelki nii hilmas, kui seda kujutatakse. Kõlge vägevam imperialistlik risk Inglismaa on peale loogi jaoks jõuetuks tehtud, sest et inglise töölisad end vaheleseganud on ja milgi inglismad ei luba, et inglise valitsus end revolutsioonilise Vene- maa aiasõjasse segaks. Mis puudub hädakohuseks idast, mis pole ka see idast, sest allanguat muut maaplaarakal, nagu Siber, kappallikult äravõtta



Marssal Foch
(x märgitud), liitriikide vägede ülemjuhataja oma staabiga vaguni ees,
milles 11. nov. 1918 sõlmiti vaherahu.

Oli veel üks eripõhjus, mis punavägesid palju kiitnud pidas ja andis Eesti võimaluse «võtta kõige kallima asja sõjas naja». Jõudes nälgunud Venemaalt Eestisse, kus veel toidun-aheld võrdlemisi saadaval, hakkasid punaväelased kõigepealt rüüstama. Ainult seega on seletatav, miks nad just pealetungi eelmeestel näidatutel, kus vastupanu kõige vähem, nii ligusam- mul edasi jõudsid, liikudes Narvast Jõhviini kõigest 4 kilo- meetrit ja Pihkvast Võruni 6 kilomeetrit ööpäevas edasi.

Eesti enamlased kaebasid ise hiljem, et ka Eesti Tööraha-va Kommuuna sõjaväevalitsus olnud «võimetu ja saamatu». Oma väge talendas ta algul ainult vabatahtlikega, keda aga leidsus vähe, ja alles 18. XII kuulutati välja esimene määrus mobiili-aflooniiks. Puudusid vilunud sõjamehed ja koostöö Vene VI, X ja XI diviisiga, kellele eesti komm. väeosad operatiivselt allusid, oli halb, isegi terav. 19. detsembril nõudis Eesti Töö-rahva Kommuuna, et kõik väeosad alluksid temale, mis Vene väenõukogu poolt kõrgilt tähele panemata jäeti.

Peale puhksõjaliste vigade, mis punaväe sissetungi narja-ajast, oli veel rida sisemisi põhjusi, enamlaste poliitilisel vi- pul, millel osa paistis neile enestelegi silma, osa aga oli lo- pitatud «lühimiste sügavamast loogikast. Nende üldtulemu- ruse tõttu Eesti Tööraha Kommuuna jõuetuks viima tähele- pordavalt osa eesti rahvast mässule EAV vastu. Selle asemel, et Eesti edasi tungides laavinina kasvada, punaväe rusikas «põhiti «auras välja». Eesti Tööraha Kommuuna ei saanud «lühike», milleks tahtis — revolutsioonivalitsuseks. Ta jäi ainult «okupatsioonivalitsuseks. Kavatsed kihtide kodusõda lõppes rahvusvahelise välissõjana.

Enamlaste eneste seas avaldati arvamust, et «Eesti on tselonmuulik väike- kodanlane «demokraatlik» maa, millele lähemal aegadel ei suutkodanlane «va- lollale diktatuur ei saa omane olla». Enamlastel puudus täiesti hant- lodevad Lantsu Reisner kirjutas Narvast «Izvestijale», et eesti bariklaa- toonid oleval tervetati «valge» ja eesti punaväe eesotsus seisvat vasesta- rauditiga Vene ohvitserid. Anvelt rajas oma poliitika «sõjaväe kul tilit- revolutsioonileguri peale». Vene punaväe loetusel ja maailmarevo- lutsiooni ootusel loolis ta eesti rahva oma arvestustest hoopis välja jätta- vusvad.

Kui Saksa vöö kokkulangemisel hakkati Moskvast Baltimandele nõukogude- valitsust moodustama, siis toonitasid balti enamlased kohe, et nad lihevnd- «vabaleid «vabastamiseks». Isegi vana Stulška, keda mõned «vabastajad» hil- juti kiitsid «kadetiks», hüüdis: «Kapitalismil teed ei saa enam käia, on ainult üks tee — kommunismile, olguigi üüja ja lagunemise kaudu».

1 Anvelt, J.: Tööraha võimuvalitsuse kludistatamisest, Petrograd, 1919 (edaspidi Anvelt), lk. 4.

Leida Tõoralva Koolikomitea majanduse juhataja H. Pöögelman võttis endale lautmõtteks «terve Eesti majanduslikku elu ühe keskkoha alla koondada, vastupidi sellele, kuidas see asi on Venemaal», Venemaa seltsimeeste poliitikat luges Pöögelman liiga paindlikuks ja «vähemlaslikuks». Majanduspoliitika otseseks ülesandeks pidi olema kommunistliku korra maksmapanemine. Mingeist vakepealseist üleminekujärkudest ei tahtud enam kuulda.

Maapoliitikas taheti kohe alustada üldise sundkollektiviseerimisega, mida Venemaal alles 10 aastat hiljem julgeti ette võtta. Mitte ainult et loobuti mõisate tükeldamisest ja kuulutati nad kroonumõisateks tsentraliseeritud juhtimisega, vaid hakati «kommunuat» ka väikemaapidajale peale sundima. «Et ühtlast tarbeainete jagamist võimaldada,» ütles Poögelman, «peame kõik varandused ja saadused täielikult oma kommuuna kätte võtma... Terve Eesti põllumajandus peab Eesti Toõrahva Kommuuna käes olema. Meil tuleb maaelu kommunaalsele alusele seada, külades väikemaapidamised ühisteks suurmaapidamisteks ühendada»

Eesti Toorahva Kommuuna juhtide meeli valdas üldse äärmine radika-
lism. Vaevalt leidis utopiat, mida kohe ei võetud teostama.
Üks tähtsamaist otsustest kiitab Arvut...

Üks tähtsamaist otsustest, kiitleb Anvelt, «oli kahtlemata kapitalistlike korra palga ärakaotamine ja ühtlase elamisraha määramine». Poögelman kuulutas ühes Narva kiriku miitingukõnes ühtlase elamisraha «üheks kommunismi nurgakiviks». See pidi nimelt tähendama palgalöö ärakadumist. Iga kommuuna tegelane või tööliline, olgu õppinud või õppimata, noor või vana, osav või oskamatu, sai ühesuuruse elamisraha. 1918. a. detsembris määrati selleks 500 rbl. kuus. Loodeti, et määratu suur lihttööliste enamus leiab määruse täitsa loomuliku olevat. Kuidas see aga mõjub tööviljakusele ja korradusele, sellest ei küsitud.

See spartalik ühetaolisus vajab aga kohe erandeid. Kõigepealt tegid seda komisssarid iseenestele. Kui «vastutavatele tegelastele» lisasid nad enestele kohe 20 protsenti juurde — «hoolsuse eest». Järgmised erandid tuli teha erileadlastele-sõjajärelastele; inseneridele jne., kus põhjuseks nimetati mitte enam «noolsust», vaid labast kapitalistlikku võistlust. «Tuleb rohkem maksta,» ütles Anvelt, «sellepärast, et Venemaa ka nendele rohkem maksab.» Nii lühike kui Eesti Töörahva Kommuuna eluga oli, sellest jätkus enamlastelgi äranägemiseks, et «ühilase elamisraha põhimõte on kokku varisenud».

Kultuuri alal valitses kirju, kuid seda radikaalsem vaadete segu. Hariduskomissar A. Vallner, kes Maapäeva esimehest läbi kukkudes enam laseks vihastunud, juttustas kirikulis karadist kui esimesest revolutsionaarist. Sentimentaalne viiulikunstnik E. Sõrmus armastas aga kontsert-
mütinguid end võrrelda Kristusega.

Pastorid kuulutati juba Kommuuna esimeses manifestis lindpriiks. Varsti tuli meelde, et see käib ainult ühe usutunnistuse kohta. Siis anti 10. XII

dekreet, et «kõigil nautuunlastele pidi kui valeõpetuste talalinnutajad linnutalukoo kontrollvõtustõnnikideks ja neega tobratva vuenlasteks ja keetelaks selle Eesti pidiudes viibimise ära». Paar päeva hiljem keelati ära ka kõigil nautuunlastele pidiudes pidamise, 30. XII andi müüma kirikute ja palvemajade looned ära võtta. Need dekreedid, ehk küll mõnen Vene konna lehes (uagu «Krasnaja Gazeta») kildetud, tekitasid murtus eestlgi enamlaste seas. Eesti kompartei 1919. a. märtsi konverentsil Laugan karvati, et uuuvabaduse vastu on olnud liiga vali

Ungarlane unisofia arenes selle dekreedl pärast Tartus, kui minna unisofia Vene punaväe osad. Linnu komandant Kisselev andis 5. I 1919 öölla 4 tundi linnale, mis punaväe ülema suus kõlbas enam kui paradoksaal.

•Pärast arvada kõik õigeusu kirikud ja asuda jumalateenistustesse pöördumise, kuulatakseki dekreedid selles asjas Vene vabariigi rahvakoosseisustele. Kuna oli ainultki pandud mitte ainult Eesti Töörahva Kommuna dekreed, vaid ka Eesti Töörahva Kommuna ise. Vene punaväe komandör teda ei toonudki, vaid kaskis oodata dekreete Venemaal.

Tartumaal lask. komisjoni otsustas seepeale 6. I 1919 «Travinski kooli» koolitaja allpanema komandant Kisselev ära kutsuda ja teda sundida oma koolis 4 inglast võtta, sest et see Rahvakomissaride Nõukogu dekreeti vastu läheb! Kalljaks ei jõudnud see kahe kommunistliku võlgu laste kooli juhtimisele lõpetada, sest nädal hiljem langes Tartu Eestil vägede käele.

Oma radikaalsuses ei tunnistanud Anveldi «nõukogude valitsuse» nõukogudegi võimu, vaid seletas avameelselt, et tal oleks seda hra kaotada. Ta ei lasknud valida ei nõukogusid ega taldeannatvaid komiteid, vaid nimetas nende liikmed omalt poolt, nagu Isaar nimetas oma senaatorid. «Valimise liibl,» seletas Anvelt, «võib meile vaenulik olla nõukogudesse panemine ja lõpuks ei võigi põhimõtteks olla nõukogude võimu maleden mis maksab alles hoida. Vaid meie eesmärk on — kommunistide valitsus. Ka Venemaal on töö praegu samas iseloomulises käigus».

tooma muibusaldusega, millega Eesti Tööraha Kommuuna lülitatigi revolutsionäärid käsitasid eesti töörahvast, vastas tööraha ka neile. Niipea kui punaväe sissetungile järgnes laupäevetöö, hakkasid enamlased kaebama, et tööraha meid ei toeta. «Laiemat tööraha hulka kogu meie klassivõitluse puhul vaadeldes tuleb tahtmata lugu eesist meele, kes helma ja ölekimbu vahel nälga suri, sest ta ei teadnud, kummal viisil sööma pidi hakkama... Nad on «erapooletud»!»

Eesti Töörahva Kommuuna juhid ei vajanud rahva lootuse otsustist, sest nad olid oma lootuse pannud sõjajõule. Et aga

¹ Anvelt, lk. 35.

October 13, 1939

¹ • *Food* • 25, 161 (1919)

¹⁰ *Ibid.*, 19, ¶ 1919.

10. I 1919 üleskutses lõi ta alarmi: «Soome inimeste loogirühmad on Eestisse jõudnud... Ja meie seltsimeeste häbiks — need loogisalgakesed viskasid meid Tallinna alt tagasi ja tõstsid valgete lagunevates ridades jälle meeleolu... Pole kahtlust, et äraantud jaamadele teised järgnevad, kui igaüks meist kõike ei tee, mis meie võimuses... Kõik töörahvas sõjariistul Tulgu kõik vaprad, kus nüüd nende koht on... Mobiliseerimine on nende jaoks, keda me sunnime töörahva eest võitlema.»¹

Kuid see ei mõjunud enam mitte ainult töörahvale, vaid ka enamlaste juhtidele. «Võru täid. komitee liikmed põgenesid öösel vastu 15. jaanuari (s. o. kui Eesti väed olid alles Tartus) valgete tuleku kartusel Võrust välja ja plagasid Pihkva poole. Põgenemine sündis täieste salaja ilma kellegile teadmata... Pihkvas võeti nad Eesti Töörahva Kommuuna käsul kinni ja saadeti tagasi uue esimehe O. Rästase käsutuse alla.»² Palju parem polnud seisukord ka Narvas.

«Narva jõudes ei saanud ma saada mingisuguseid täpseid teateid rindest. Keegi ei võinud midagi kindlalt öelda. Kõik laotasid ükskõiksel käsi ja kehtasid õlgu. Meie ärevate küsimuste peale kas vaikisid või arutasid kuulduste järgi. Ja mitte ainult rindest, vaid ka seisukorrast linnaski ei võinud nad midagi öelda. Kõige rohkem vihastas paljude meie Vene-maa seltsimeeste ükskõiksus. Igal pool tundus, nagu see nii peaks olema ja imestuda pole midagi... Lähenedes rindele endale, veendusin, et seal lugu on veel hullem — ei oie küllaldast sidet polkude ja naaberbrigadide vahel. Kasarmutes sama pilt, mis rindel: lohakus, vastutamatus ja «mõistlik, seltsimehelik» sabotaaž. Igal pool laiskus ja vastutuse puudus.»³

See alus, millele Eesti Töörahva Kommuuna oma veriseid utopiaid tahtis rajada, oli Vene punaväe laiskus, ükskõiksus ja korralagedus. Kui hoogne vastupealetung oli lõõnud sellelaisa ükskõiksuse ülepeakaela põgenema, siis oli ka Eesti Töörahva Kommuuna kadunud kui painav unenägu.

¹ «E. Külv. Teat» 11. I 1919.

² «Tööl.» 19. I 1919.

³ Kljaos-Kljavin, «Petr. Pravda» 31. I 1919.

XVIII Välissuhted ja välisabi

Eesti Avitamise Peatoimkond

Soome võeti ette aktsioon abisaamiseks ka Eestimaa nädal. Aastavahetusel avaldas landrat parun Alfred Schilling loomingu riitlaskonna komitee ja peamehe poolt käsu Soomes elavatele Eestimaa aadlimeestele tulla kodumaad kaitsma. Louhivuori seletas Schilling, et Eestis võitlevat enamlaste vastu 700 kaitlast. Schilling suhtus kahtlevalt Eesti ülemjuhataja kindel olevat eestlastel ainult 300 usaldatavat meest ja Tallinnas umbes 1000 ratsanikku. Kaitseliidust ei olegi olnud ja soovitas Louhivuorile, et soomlased andku ülemjuhataja või vähemalt ülemjuhataja staabiülema.²

Kui Soome vabatahtlike eneste seas oli varem soove kuulda, et Eesti-Soome ühisvägede ülemjuhatajaks ajutiselt mõni soome või Rootsi kindral palutaks, kes Soome vabadussõja loomingu võitnud.³

1. jaanuaril teatas Louhivuori EAP-le, et Mannerheim pidi- vat soovitatavaks nimetada Soome vabatahtlikele Eestis ülemjuhataja kolmest kindralist — Berg, Ignatius ja Wetzer — olevat ta kõige kohasemaks pidanud viimast. Et vabatahtlikke soodustavalt ole 2000 mehe ja neile loodetakse valitsuse toetust, siis oleval ülemjuhataja ka sõjaliselt tähtis.

Wetzer oli rootslane, Mannerheimi isiklik sõber, poliitiliselt tagasihoidlik ja teadlikult korrektne. EAP oli samal koosolekul valmis teda valima, kuid wetzer seadis tingimusi. Muudatagu EAP lepingu § 2 Eestiga nii, et vabatahtlike arulaskmine sõitaks EAV ja Wetzert kokkuleppes, ja § 7 nii, et Eesti ja Soome ülemjuhatajad mõlemad oleksid füüsilisel seisukohal. Kui Wetzer EAP seisukohalt selleks juhaks, kui temale usaldataks ka Eesti ülemjuhataja LAP kätt § 2 muutmise heaks, eeldusel, et Wetzer ole EAV ga kokku lepit. § 7 muutmise loeti sõjalise küsimuseks ainult Wetzer ja Eesti ülemjuhataja kuuluvaks, kuigi lähendati, et Soome vabatahtlikud tegutsesid EAV all. Üldise ülemjuhataja küsimuses arvatil, et see on üksnes EAV ja Wetzert vahelise kokkuleppe küsimus.

¹ Altpool lähendatud kujul EAP.

² EAP protokoll 31. XII 1918. — 17

³ 51. kapten Lauri polk, Soostale 21. XII 1918

EAP-le esitati ka vene kindrali Arsenjevi palve saata Soomes olev vene ohvitseride saik, umbes 1000 meest, Eestisse Wetzeri alla. Wetzer olevat as, aga nõus. EAP oli aga vastu ja jättis asja Eesti enda otsustada.

Wetzeri saatmise kavatsustest teatas Kallas 7. jaanuaril K. Pätsile, lisades juurde Louhivuori seletusi, et selles asjas ei võta EAP seisukohta, kuid eestlaste ühistrindest venelastega ei ole vaimustatud, ja kutsuks siis vist oma väeosa tagasi; igaüks tahes kutsuda tagasi, kui neid peaks sunnitava üle Eesti piiri Venemaale minema, nagu see seisnud kindral Gorbatovski ettepanekus. Eesti avitamine ei pidanud üle minema Venemaa intervenueerimiseks.

Eesti seisukohast asjas oli sõjaminister 4. jaanuaril Hankole telegrafeerinud, nimetades teda sõjaministri asemikuks. «Maapäev palus, et Inglismaa meie maal võitlevatele vägedele ülemjuhatajaks Inglise kindrali määraks, kelle alla kõik rahvuslised vägede juhatajad käiksid. Nii jääks ka Soome kindral, kelle ametisse astumine ülemjuhataja arvates siis kohe tarvilik oleks, kui juba paargi Soome pataljoni siia jõuavad. Oleks tarvis aga kindral, keda nii soomlased, kui rootslased vastu võetavaks peaksid. Sarnane olevat kindral Wetzer. Katsuge teda tingimata võita.»

Wetzeri kaugemale ulatuvate kavatsuste puhul tähendas Laidoner 10. jaanuaril. Eestimaal kahte paralleelfronti luua ei ole võimalik. Kas soomlased minu alla, või mina nende alla... Ei mõtle, et Eesti võiks omad väd Soome ülemjuhataja alla anda.

Küsimus lahendati nii, et Wetzer töötas Eesti ülemjuhatuses all. Ta osutus selles delikaatses situatsioonis nii taktitundeliseks, et kuskil ei tekkinud hõõrdumisi. 20. jaanuaril andis ta Tallinnas oma esimese käsu, milles teatas, et on 9. jaanuari lepingu järgi EAP ja EAV-ga vastu võtnud kõigi Soome vabajõudude juhtimise, käies operatiivselt Eesti ülemjuhatuses alla; et vabajõud võivad lahkuda Eestist, kui olud nõuavad ja kui EAV selle üle Wetzeriga kokku lebib, niisama ka, et vaba-tahtlikud käivad Soome sõjaseaduse alla. Wetzer jäi Eestisse märtsikuu alguspäevadeni.

Eesti Helsingi esinduse poole pöördusid mitmed vene ohvitserid ettepanekutega moodustada salku, et võidelda Eestis enamlaste vastu. Soomlased ei vaadanud sellele üldiselt hea pilguga, kuigi mõned soomlased, osalt vist ka Wetzer seda soovisid. EAP tegelased hoiatasid, et venelased hakkavad hiljem nõudmistega esinema.¹

Pärast seda kui Tallinnas olid olnud mõned kokkupõrked soome vabatahtlike ja vene ohvitseride vahel, tuli venelaste küsimus EAP-s 17. I lähemalt arutusele Mag. Rauth soovitas K. Pätsile teatada, et soomlased ei

¹ A. Hanko 10: I 1919 K. Pātsile, R — 6—9.

I anda loetus venekeelsele, Paigadirektor Honkapuri pidas soovitusliku,
et teinud vastus ei laseks veneelast rehvastuda Soomes ega sõita Lestla
te. Ivald loetas küllama elavat suhtumist venelastesse. Alkto pidas vene
... .. Lestla kaha teraga mõõgaks, sest nad talivad anda Pe-
royradile laagrit tema endise poliitilise üldisuse. EAP jõutia
venelaate kaatmise vastasele
... .. ja otsustus sellest
teada nii Soome kui Eesti

Council EAP koosolekul
 jätustas mag. Ruuth oma
 talitluse-reisist, et eestla-
 sed loovut Soome Eesti
 muuseumi ja olevat võõras-
 toimed, et see kavatsus ei
 ole vastukaja Soomes.
 Eestlased soovivat Soome
 Eesti komisjoni loo-
 mised kes muuseumi kavat-
 sed muudaks

Tal Paks oli Soome—Pesti
 undsõnad üle avalikult sõna võt-
 mised, lahjudas selle puhul «Suo-
 me» ja «Pesti» mokaattis, jaa-
 moosid leppupoolel; mõte olevat
 talitajamata villast, et tema üle
 paksu pooleks, Pesti kui mõle-
 maal maal on korda laanud
 demokraatlik valit-

meestel, olenev veenasrahvaste liidul veelgi suuremaid arenemisvõimalusi.

Kõik need lühikesed arvas prof. Grottel: eestlased peavad olama 1 tu
 me või kogu rahvaga. Ses suhtes näib Eestile Suome kerge lähemal ole
 vat tõenäoliselt kui Petrograd ei või enam Venemaa peallinnaks saada. Loo

1. 3. 1946. Veneemaale on Moskva Petrogradist tulla tulnud kaheksa Dini olund ja oaks loomulik kei temast tulla ahvatava hirmu- ja valitsusega Petrogradiga ante taluks ja Kirovlini m. h.

Ulu'atya naka k'sukuk. Sed vusit saks. Inped ka cava nomaiku
 Ulu'atya naka k'sukuk. Sed vusit saks. Inped ka cava nomaiku

[illegible]

ca) În înmormîntele ar fi să nu se facă nici o diferență între cei care au rămas în țară și cei care s-au întors din străinătate. Pentru că în timpul războiului toți românii au suferit de lipsă de hrană și au murit din cauza foametei.



Oberstleutnant Hans Kuhn.



Soome vabatahtlikke Tallinna sadamas.

ei ole. Neile olevat lubatud esindus rahukonvrentsil, kuid kahele esimesele saadikule, kes juba Londoni jõudnud, antud seal teada, et Prantsuse valitsus neid ei aktsepteeri. Seepärast, arvas Poska, oleks Soome uniooni asja alles täitsa võimaliku päevakorda võtta. «Aegamööda, kui meie eneste asi juba kindluma kuju võtab, tuleb ka selle küsimuse juurde asuda. Prantslased, kes meie rahva ja maa vastu väga heatahtlikud, olid näit. silmapaistvalt ärritatud, kui lehtedes Stokholmi telegrammid ära toodi Teie avaldustest Soome—Eesti uniooni kohta.»

Jaanuari keskel korraldati Soomes Eesti toetuseks «Eesti nädal», millest väga elavalt osa võeti. Mõni päev varem oli Helsingisse koondunud Kalmi «Põhja Poegadel» restoranides ja tänavatel kokkupõrkeid olnud «punastega». «Suomen Sosiaaldemokraatlik» kargas sellest kops üle maksa ja just «Eesti nädalaks» trükkis ta 16. jaanuaril ära mõni nädal varem Eesti «Sotsiaaldemokraadist» ilmunud Eesti tööministri A. Rei kirja, kus see oma abipalumiskäigust Soome sotsialistide poole jutustades oli nende informatsiooni põhjal tarvitanud mõne käre sõna Soome «valgete» kohta

Soome kodanlikud lehed leidsid, et selle artikli avaldamine rikub Eesti avitamise meeleolu. EAP otsustas 17. I asjas selgust nõuda. «Suomen Sosiaaldemokraatlik» aga kahjurõõmus 20. I: teadsime, et A. Rei artikkel ei meeldi meie kodanlastele, aga tahtsime valgustada Eesti sotsiaal-

demokraatia euhet meie valge terroriga, millega nüüd Eesti kaitseõde raheluse võrrelda, ja Eesti sotsiaaldemokraate hoiatada Soome vabatahtlikke eest!

Soome Riiklik lehed kasutasid vahejuhtumit kui põhjendust Soome—Eesti vahel vastu, seal mõlema maa maailmavaated ja ühiskondlik struktuur erinevat liiga palju. «Hilfvedstadsbladet» seletas, et eestlastes olevat palju rohkem punast allust kui Soomes. Kogu tulevane Eesti riigilehitus omavat poliitilistele struktuuri. Soomes olevat seeläbi Eesti ja teiste põhja-

dega võimalik ainult kaitseleping

«meie vastu, mitte rohkem.

Eesti «Sotsiaaldemokraat» saatis «Suomen Sosiaaldemokraatlik» protesti selle vastu, et see on oma tõe vastu kodanlusega üle kaetud Eesti avalikule küsimusse, kuid Eesti olud on teistsiti kujunenud. Tema suhtumise Soome vabatahtlikke oli «Sotsiaaldem.» avaldustel juba varem J. Jansil kirjutises: «Eesti kodanlased soomlased mõis-

ma kindlalt ajaloo ees õigeks, — need on inimliku kultuurväärtuste tõttu meil väljas. Ja kuigi Eesti ei ole veel neid hõlmates vastu võtta, et see oleks peab ta nendele kui sõjajärgsele meele tänulik olema... Soomlased on alati toore vägivalga ja teatavasti olnud. Nad ei saa Eesti kodanluse süüdistada, et nad tapud oleks. Eesti kodanlusest ei saa meile sõja hädaohu oht, et meil mõrtsukatöö vastu tuleb»



Kindral M. Wetzer.

Eesti rahvalaia Louhivuori ise sõitis Tallinna ja ütles, et kodanlased K. Põltsile, kui Eesti poolt ei õiendata, et tema valitsus ja rahvas pole minister Rei sõnade taga, siis muutub EAP loo võimalikuks. Läbirääkimine lõppes sellega, et peaministri nõuandja ja looolekandeminister A. Rei esitas valitsusele oma lahkukspalve, mille EAV võttis 24. jaanuaril tentavaks. Kui Kallias tentas 20. jaanuaril Soome valitsusele ja lehtedele, et Eesti valitsusel ei ole midagi tegemist selle artikliga ja ta kahetseb selle avalikkuse ette pääsemist. «Suomen

«Sotsiaaldem.» 23. I 1919.

«Sotsiaaldem.» 23. I 1919.

«Helsingin.» lk. 132

«Sotsiaaldem.» 23. I 1919.



Soome vabatahtlike kolonn Peetri väljakul Tallinnas.

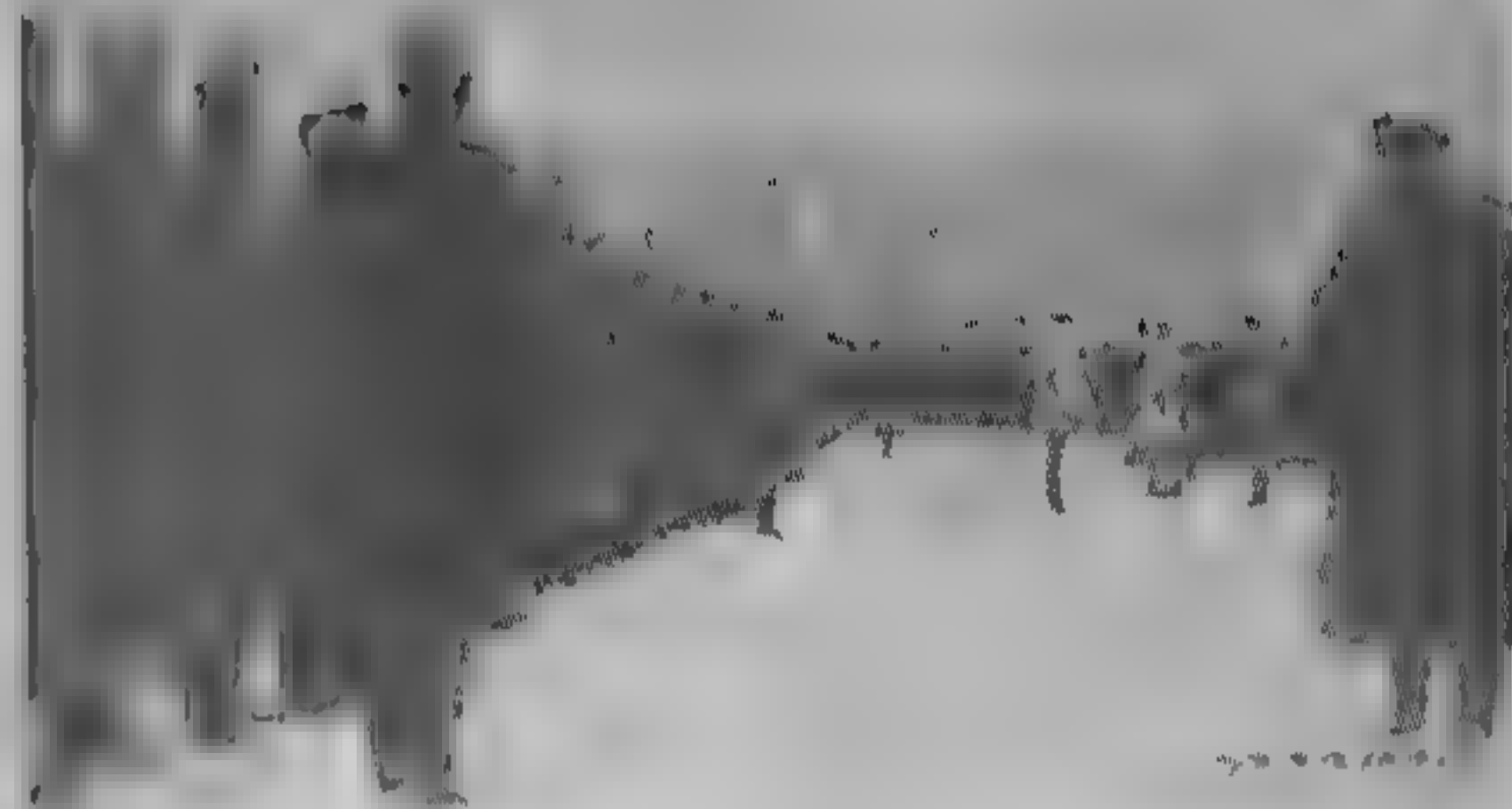
Sosiaaldemokraati» aga hakkas varsti kirjutama «valgest terrorist Eestis» — see olevat veelgi hirmsam kui Soome kodu-sõjas ning sundinud ka Eesti sotsiaaldemokraate valitsusest lahkuma. Eesti «Sotsiaaldem.» vastas selle peale, et «meie Soome nimekaim suurendab liiasti... Aga et meie kodanlised kihid just Soome eeskujul terrori korraldada püüavad, on vastuvaidlemata.»¹

Soome sotsialistide poliitika oli üldse väga kõikuv. Sotsialistlik «Työn Valta» jutlustas parempoolse sotsialistliku rühma asutamist, sest senises paricis pooldavat punakaartlik ollus vaevalt parlamentaarset demokraatiat ja kalduvat enamlusele. Alles seitsaandik kui maikuus Soome sotsialistide kaks mõõdukamat juhti, J. V. Keto ja prof. Voionmaa, külastasid Eestit, muatus «Suomen Sosiaaldemokraati» suhtumine Eestisse jälle sõbraliku-maks.

Oli ka teistsuguseid katseid Soome ja Eesti vahel tüli teki-tada. 1919. a. jaanuari lõpul pöördus paar eestlast, kes ütle-sid endid olevat Eesti ministeeriumi saadetud, Uusimaa kuber-mangu sõjasaagiameti poole, esitades Eesti poolt nõudmisi Makelo kindlustuse kohta, sest need olnud Peeter Suure kind-luse üheks lüliks, mis kuuluvat Eestile.² Et selleks polnud keegi võitust andnud, luges J. Laidoner väga võimalikuks, et siin on tegemist kuritahtliku provokatsiooniga.

¹ «Sotsiaaldem.» 18. II 1919.

² «Helsingin Sanomat», ajaleht (edaspidi «Hels. San.»), 24. I 1919.



Soome vabatahtlike paraad Peetri väljakul Tallinnas.

Abi Skandinaaviast

1918. a. detsembri alguses pöördusid Eesti eridelegatsioonil poole Stockholmis mõned Soome vabadussõjast osa võtnud sõjaväelased ettepanekuga koguda 1000 rootsi vabataht-likku Eesti vabastamiseks enamlastest. Kui sellest koju len-nuti, andis EAV 20. detsembril välisministri asetäitja (H. K. P. A. Saks) ühes kindralstaabi esindaja polk. Mut-tiga Stockholmist läbirääkimisteks.

Rootsi oli aga Riia langes oma diplomaatilise tegevuse keskkohtuks. Rootsi Balti regentnõukogu väliskomissarina oli H. v. Stryk 13. XI 1918 Rootsi abis parun Moritz Schillingiga, Vene välisministri Sazanovi endise sõpra, sõitnud Stockholmist, et saavutada liitriikide tunnustust Balti vabatahtlikele. Oma lootused pani ta selle peale, et Stockholmis entente'i riikide arvamused eestlaste ja lätlaste juhtidest mitte kõlge paremud ei oleval Stockholmis pöörduli Rootsi välisministri Hellneri poole palvega, et see Balti liitriikidele tunnustaks ja vahetajajana sellele ka loogilise-mat oleks liitriikide tunnustuse saavutaks. Kui sondeeringute peale liit-riikide vastandades vastati, et eeskätt otsustagu eestlastega ja lätlastega kokkulepped.

Ent K. P. A. Saks vangist tagasi jõudis ja EAV ollesid astus, maale Stryk selle riigiparadeks: Põhja valitsus olevat kukutatud ja «poolenamiik

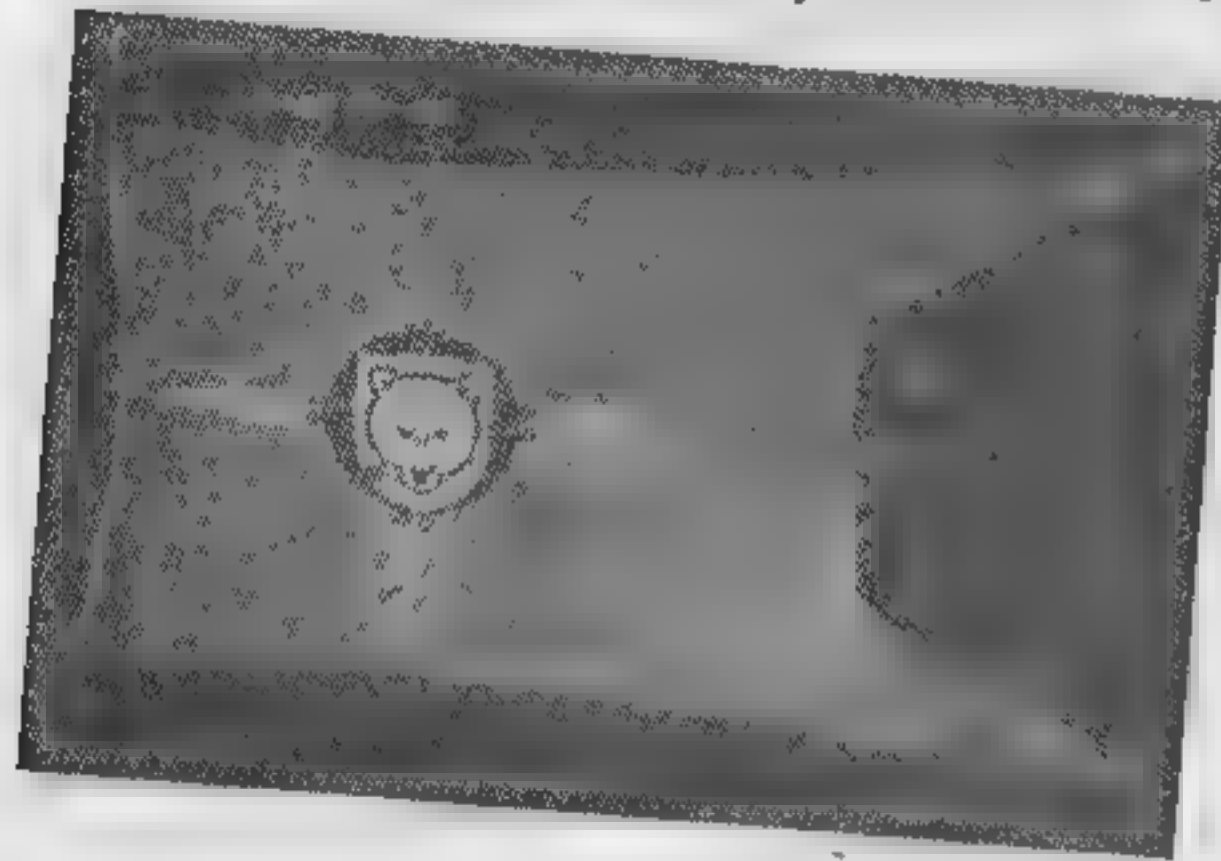
¹ Schillinghauseni, lk. 295, 297.

² Ibid., lk. 346.

Pätsi valitsus» asemele astunud, kes kohe «enamlike uuendustega algust teinud»¹. Sääraste seletustega püüdis Stryk oma nootides liitriike veenda, et need seega vabanenud olevat kõigist kohustustest, mis nad Eestit tunnustades endi peale võtnud.

Saksasõbralikkust oli Rootsisis rohkem parempoolseis ringkonnis. Nõnda leiti hiljem mõni vabatahtlik korraldaja, nagu major Mothander, baltlastega koos töötamas. Liitriikide-sõbralikumad, seega ühtlasi ka Eesti-sõbralikumad olid vasempoolsed ringkonnad. Kuid need olid ühtlasi ka patriistlikud, mispärast neilt tegelikku abi oli vähe loota.

Uhtaegu ablaktsiooniga Soomes pöördus A. Rei detsembri lõpul ka Rootsi sotsiaaldemokraatide juhi Brantingi poole telegrammiga, kus



«Põhja Poegade» rügemendi lipp

palus Eesti sotsiaaldemokraatia nimel «toetust avaliku kaastundmuse avaldusega». «Julgustav sõna teie poolt on meile väga kalliväärtuslik» Rei palvet toetasid omalt poolt telegrammidega Soome sotsialistide juhid Tanner ja Vuolijoki. Rootsi parteijuhatuse nimel vastas Branting kaastunde- ja õnnesoovimule ei pääseks

Kui Strandman ja Mutt Stockholmi jõudsid, valitses seal suur huvi Eesti vastu, mida eriti Eesti rootslaste rahvasaadiku Põhli propaganda oli tõstnud. Vabatahtlikeks käis end kõik-sugu rahvast pakkumas, kaardiväeohvitseridega alates ja ulakatega lõpetades. Rohke tülitamise pärast taheti Eesti esindajaid koguni hotellist välja ajada. Vabatahtlike organiseerijaks soovitati kas krahv Hamiltoni või kindral Hjalmarsoni, viiriikide esindajailt laenu. Inglased pärisid, mis tagatise laenu vastu võidakse anda, kui aga kuulsid Rootsi aktsioonist, muutusid kohe vastutulelikumaks ja seletasid, et nad olevat Rootsit kolm kuud Balti aktsiooniks ohutanud, kuid asjata. Kui Rootsi nüüd ise välja astuks, olevat inglased raha loota.³

¹ «Aftonbladet» 5. XII 1918.

² «Sotsiaaldem.» 17. ja 31. I 1919.

³ EAV protokoll 7. I 1919. — R

Aja korraldamiseks tahtis EAV K. Menningit Kopenhage-ni ja Rootsi Stockholmi üle viia. Seal tuli aga mitme ugi- ja laulu. Punaväe pealetungi mardumise ei olnud ta- tti enam nii tungivat huvi kalli välisabi järele. Rootsis huk- tati vabatahtlikke värbama lätlaste ja rüütelkonnad, kol- mondaka pahandasid soomlased Rootsi vabatahtlike võitluse- ole, seletades, et nendega olevat kokku lepitud, et ilma nende- abita võitlusi võidraid hulka ei võeta. Seda nõusoleku tingimust- luse aga J. Laidoner ainult- kodanike kohta käivat.

27. jaanuaril sõlmis K. Päts- majal Carl Mothanderiga- lepingu, millega ta kohustus- Rootsi sõjaväelase kuni 300-mehe- l Rootsi vabatahtlike salka



Dr. O. Kallna.

ja lätlastel ei läinud korda Root- si- lal polja vabatahtlike värvata,- ning algul oli arvatud. Stockholm- lasepoolne «Svenska Dagbladet»- sõnades selle üle: sõjasalga saat- tust lätlastele ei tule midagi- välja kutsel ja rikkal Rootsi maal- pole jouda määrata salga varustami- seks, milleks oleks vaja kümnekonna- miljonit suurt kindlustussummat. Arvatakse sõjaplaneeringust ei jätku- kapiituli suurendamiseks nii- sama vähe, nagu meile kildetud inli- maaaluse ulatuse selleks, et päästa naaberrahvast ja endist Rootsi plin- duse lahendamise rootsi rahvusest elanikuga kõige hirmsamast hävitusest- vabatahtlike peaaegu armetuna olla rootslane, kui selle üle mõtled... Ohtlasi- on see ka sotsialistliku loomusunni ja ärksa ärvaimu täielik puudus, kui selle- sõnades lätlastele mõõda laseme. Eesti on Venemaa loomulik värv, loomu- se laupunkt meie jaoks. Meie tulevased suured laevateed peab võhma mora- litaaga lätlastega ühendada. Ka Inglismaa on huvitatud inglise—Rootsi—Eesti- suhteid ühendusest. Rootsi praeguselt valitsuselt ei võl aga midagi- Rootsi kõige rohkem — erapooletust.¹

Karl Mothanderi Rootsi vabatahtlike salgast ei olnud kõlgo- tust, ltn. Giuseppe Franchis ilmus 8. märtsil Narva Balti- l, kuhu ta oli Mothanderi salgast omavoliliselt üle- läinud, ja hakkas rootsi sõdurite seas agitööd, et need nii- sama omavoliliselt kui temagi Balti pataljoni üle läheksid. Rootsi ohvitserid võtsid ta selle eest kinni ja andsid omavahe

¹ «Sotsiaaldem.» 14. II 1919

lise väliskohtu kätte, kes ta 10. märtsil surnia mõistis. Selle järel sai 2. aprilli lepinguga major Lambert Hallén Rootsi salga ülemaks.

Franchise lugu tekitas Rootsi seltskonnas ja ajakirjanduses tormi ning pani senisegi abiandmise kinni. Leiti, et paljudel vabatahtlikel olnud kriminaalpolitseiga tegemist. Rootsi Punane Rist teatas ametlikult, et ta Eestile mingit abi ei anna, ehk küll olemas oli näit. 100 000-kroonine fond, mida Soome aitamiseks omal ajal ära tarvitada ei jõutud. Eestimaa parunid informeerisid avalikku arvamust, et Eesti ainult paheril olevat, et temas ei olevat mingit korda ega kohut, kurjategijad jooksvat vabalt ringi jne. Soomlased loobusid Rootsi vabatahtlikele Eestisse sõiduks passe viseerimast.²

Rootsi salgast kirjutas kpt. C. V. Nyholm «Berlingske Tiden-
des» 4. aprillil 1917, et salk olnud liiga kähku formeeritud,
seepärast sisaldanud ta ka vähem terveid elemente. Kui hil-
jem hakkas major Mothanderi asemel salka juhtima major
Hallén, Rootsi kindralstaabi ohvitser, kes Soome vabadussõjast
osa võtnud, hakati talle takistusi tegema Rootsist paremate
meeste muretsemisel. Tema ettepanekul vallandati salk mai-
kuus ja see läks üle Vene Loodearmeele.

Laialdast vastukaja leidis Eestile abiandmise aktsioon Taanis — oli ju Eesti seal igale koolipoisile tuntud Taani vane mast ajaloost ja Taani rahvuslipu, Danebrogi, saamisloost. Abi korraldamiseks asutati Kopenhaagenis komitee ins. A. Westenholzi juhatusel: Alex. Foss, adv. Knud Dahl, Inglise sõjal. esindaja Kopenhaagenis kolonell Wade, Taani 3. div. staabi ülem kol.-lt. Sturup, asjaajajana üliõpilane lt. Gudme ning Soome kindral Lode.

Ltn. Iwar de Hemmer Gudme oli Soome vabadusvõitlusest osa võtnud. Novembri lõpul juhtis Kopenhaageni Inglise sõjatašee kolonel Wade tema tähelepanu Eesti vabadusvõitlusele. Esiteks mõtles Gudme hakata Madsen-automaatpüssi kooli juhatajaks Taani instruktoritega. Et aga asi pikale venis, tuli mõttele formeerida vabatahtlike salk. Saades rahalisi lubadusi Taani tegelastelt, direktoritelt A. Westenholzilt ja Kunda tsemendivabriku ühelt peaosanikult Alex. Fossilt, sõitis ta 8. I 1919 Eestisse, kus suusõnal kuni 1000-mehelise salga kohta kokku lepitati. Westenholz üksi, kes Siiamis enne sõda suure varanduse kogunud, annetas 50 000 kr.

Et taanlased soovisid Soome vabatahtlike juhatuse all võidelda — ainukesel tingimusega, et sinna ka riigirootslasi ei

Et taanlased soovisid Soome vabatahtlike juhatuse all võidelda — ainukese tingimusega, et sinna ka riigirootslasi ei

¹ Kindral Tõnisson 11. III 1919 kindral Laidonerile.
² A. Posti 8. IV J. Poskale.

² A. Posti 8. IV J. Poskale.



Elulelugi valitseva korterikriisi tõttu tuli dr. O. Kallasel töötada
E. Schwalbe magamistoas

... , mis käisid pärastised läbirääkimised suurelt jaolt
... K. Menningi ja üksikutele juhtumitele Kopen-
... inglise saatkonna kaudu. 17. jaanuaril teatas Louhi-
... LAP-le, et Rootsis lähevad abiväed Läti ja Taanlat
... sõlmis Kallas Louhivuoriga lepingu, millega
... kindral Torsten Lode volitati Eestisse saatma Soome
... ülemjuhatusse alla kuni 1000 taani vabatahtlikku.
... andis end üles umbes 2000 endist Taani sõdu-
... ja ohvitseri. Värbamist takistas aga Eesti rahapuudus. Seal
... inglased abiks, andes salgale 1000 sõduritülikonda. Taani
... pärast Eestis tähelepanu oma täieliku varustu-
... Ku takistas värbamist vastuagitatsioon, mis Kopenhaa-
... ühiskondade poolt ulatus kuni büroo
... purustamiseni ja ärasõitjatele käisid kaflaletunginud-
... Kopenhaagenis oli külmas Vene tsaristide suur pöran-
... tegevus, kes katsusid osalt käsikäes baltisakslastega
... Kopenhaagenis Liphardt, Rootsis Stryk, Pillar, Saksamaal
... Volek jt.) Taani vabatahtlikke oma poole



Taani vabatahtlikud Tondil.

võita, siis sai ka Eesti asi seal tagurliku maigu ja mõõdukadki sotsialistid pöördusid selle vastu. Taani saksameelsed lehed, nagu «Politiken», teisest küljest kujutasid lugu nõnda, nagu oleks Eesti valitsus niisama hea kui enamlik, ja Taani radikaalne Zahle valitsus läks nii kaugele, et keelas ära vabatahtlike suuremal arvul saatmise ja tõstis värbamise tähtsama toe, direktor Westenholzi vastu kriminaalkaebuse.¹

Märtsi alguses teatas Lode Kopenhaagenist, et lähemal ajal võiks 900 meest ära saata, neist 250 meest lähemal nädalal. 26. märtsil sõitis salk, ligi 200 meest, Kopenhaagenist Gudme juhatusel välja. Esimene taanlaste salk, 16 meest kpt. Paludani juhatusel, oli juba Eestis Narva all lahingus. Oma sõjategevust alustas uus salk maikuus Võru all endise Taani kapralitekooli ülema kpt. R. G. Borgelini juhatusel ja tubli väeosa tegutses kuni oma lepingu lõppemiseni augusti lõpul.

Sellega taanlaste värbamine piirdus, sest Soome vabajõud lahkusid varsti Eestist ning Eestil puudus raha suurema salga palkamiseks.

¹ K. Menning 1. V 1919 välisministrile, R — 6—33.

Leping Lätiga

Läti riigi algus oli märksa raskem Eesti omast. Tal ei olnud üldvalitud maaesindust, nagu Eestis oli Maapäev. Kaheksast poliitilisest erakonnast demokraatlikul platvormil kokkuastunud rahvusnõukogu kuulutas 18. novembril 1919 välja Läti iseseisvuse. Raske oli sellele sakslastelt tunnustust saavutada. Ometi võttis 27. novembril Läti valitsus okupatsioonivõimudelt arjad üle ja järgmisel päeval lõpetas Balti regentnõukogu oma lühikese tegevuse terava protestiga «kuni Balti küsimuse rahvusvahelis-õigusliku selgitamiseni».

Kuid Saksa sõjavõimud jäid kohale ja võtsid oma erilise loole alla regentnõukogu asutatud Balti Landeswehri, kelle loomeerimine läks palju jõudsamini kui Läti sõjajõudude korraldamine. Kolm vabatahtlikku Läti kompaniid, mis esialgu loomeeriti, alistati Landeswehri staabile.²

Läti Ajutises Valitsuses ei olnud esiotsa sõjaministri kohta mõeldudki. Alles kui punaväed pealetungi alustasid, kutsuti 1. detsembril endine riigiduum liige ja Läti pataljoni ase-
komandant J. Zalit sõjaministriks.

Läti peaminister Ulmanis sõitis Tallinna, et ühise kaitse üle arutleda, kuid EAV ei leidnud võimalikuks Lätiga ühendust luua.³ Tallinnast telegrafeeris Ulmanis koju, et enam-
vähem hädadohtu alla ei hinnataks ja Landeswehri asjas enam ei kõheldaks.⁴

Baltlased olid võtnud punaväe pealetungi kui «Jumala andi», mis sunnib pärisrahvaid veel kord sakslastelt abi otsima, seega baltlastele järele andma.⁵ Winnig oli nõudnud, et Läti rahvusnõukogus veerand kohti ja valituses kaks ministrit (nende seas põllutööminister) antaks baltlastele. Winnigi staabis, kus ta lähemaks kaastööliseks oli 8. armee poliitiline nõuandja, balti rittmeister von Scheubner-Richter, hiljem Hitleri 1923. a. detsembril riigipöördekatse väime autor, arutati, et läänes löödud Saksa armee peaks seda kindlamini nüüd idas külge klammerduma.

Algul panid lätlased vastu. Kuid hädadohtu kasvamisel 7. XII sõlmis Läti valitsus Winnigiga esimese lepingu vägede moodustamise ja varustamise kohta. Kui aga punaväed juba Riiale olid lähenemas, oli Läti valitsus sunnitud 29. XII Winnigiga sõlmima veel teise lepingu, selle kurikuulsa tingimusega, millega kõigile välismaa vabatahtlikele, kes vähemalt 4 nädalat kaitsenud, lubati kõik Läti kodaniku õigused.

Kuna Landeswehr Riia värvate ees punavägesid katsus tagasi hoida, lahkus 29/30. XII ööl üks Läti rood Riias mässama. Läti võimude palvel

¹ Tablen, II, lk. 252.

² Balt. Landeswehr, lk. 7.

³ J. Kuke kõne 27. detsembril 1918 Maapäeval.

⁴ S — 5—37.

⁵ Winnig, lk. 59.



Kapt. G. Semitan.

musel oli ka Louhivuori ja seda otsustas ka EAP. Veidi vastutulelikuma seisukoha võttis EAP 12. II 1919, kui Saksa saadik vabahärra Brück oli Louhivuori poole pöördunud, kas saaks Soome jõude kasutada ühes sakslastega punaste lätlaste vastu, kui raha selleks mujalt tuleb. Louhivuori oli vastanud samuti eitavalt nagu Ulmaniselegi, ja Aikio toetas Louhivuorit, tähendas, et Eesti on hädaohus, kuni Läti on enamlaste käes. Louhivuori vastas selle peale: Eesti väed ongi juba Lätimaal, et enamlasi Eesti rajast eemal hoida. Olevat juttu olnud Laidoneri ja Pätsiga selleks isegi Pihkva ja Volmari vallutamiseks, kuid Wetzterile oleval jälle kirjutatud, et soomlased ei saa siirduda üle Eesti rahvuspiiri, seepärast ongi ta loobunud soomlasi Jamburgi vastu saatmast.

¹ Berzin, lk. 15.

avasid inglise sõjalaevad, mis Düünal seisis, roodu peale tule ja see alistas. 2. I lahkusid lätlased Riist ja 8. I ka Mitavist. Liibavi üle kolides saatis Läti valitsus 12. I Kopenhaagenisse ja Stockholmi välisabi otsima oma peaministri K. Ulmanise, rahaministri K. Purinši ja põllutöoministri J. Goldmani. Rahvusnõukogu esimees J. Tšakste ja tema abi G. Zemgals olid juba ees Stockholmis läbirääkimisi pidamas. Rootsi vabatahtliku kor-puse moodustamise üle. Need läbirääkimised olid juba tulemusi andmas, kui äkki katkesid — baltlased olid asjasse vahele seganud ja rootslasi tagasi peletanud.¹ Baltlased ei näinud hea silmaga, et lätlased mujalt välisabi otsisid, vaid tahtsid, et nad Saksamaaga ja järelkult baltlastega selles asjas lähema kokkuleppe sobitaksid.

Lätlased palusid siis välisabi ka Soomelt Louhivuori teatas 4. II EAP-le, et Ulmanis palunud Eestis tegutsevaid Soome vabatahtlikke Lätimaa vabastamiseks. K. Päts pooldavat osa soomlaste sinna saatmist. Lätlased lootvat oma maa puhastamisel 6000 meest mobiliseerida; varustuse saaksid nad Inglismaalt. Louhivuori küsimuse peale, kas eestlased ei võiks Lätimaa vabastada, vastanud Ulmanis, et ei enamlased neid pelga. Ulmanisel oleval lootust Rootsist saada 3000 meest, kui rahaline külg korraldataks, kuid nõudmised oleval liiga kõrged.

Mannerheim oli selle vastu, et Soome vabatahtlikud üle Eesti rahvuspiiri läheksid. Samal arvamusel oli ka Louhivuori ja seda otsustas ka EAP. Veidi vastutulelikuma seisukoha võttis EAP 12. II 1919, kui Saksa saadik vabahärra Brück oli Louhivuori poole pöördunud, kas saaks Soome jõude kasutada ühes sakslastega punaste lätlaste vastu, kui raha selleks mujalt tuleb. Louhivuori oli vastanud samuti eitavalt nagu Ulmaniselegi, ja Aikio toetas Louhivuorit, tähendas, et Eesti on hädaohus, kuni Läti on enamlaste käes. Louhivuori vastas selle peale: Eesti väed ongi juba Lätimaal, et enamlasi Eesti rajast eemal hoida. Olevat juttu olnud Laidoneri ja Pätsiga selleks isegi Pihkva ja Volmari vallutamiseks, kuid Wetzterile oleval jälle kirjutatud, et soomlased ei saa siirduda üle Eesti rahvuspiiri, seepärast ongi ta loobunud soomlasi Jamburgi vastu saatmast.

1. I 1919. a. 12. II, et sakslastele ei või lihtsasti anda, kui Eesti olevald soomlaste võih, kui sõjaline selaukord nõuab, tarvitada sakslaste toetamiseks. Lavonius soovitas veel teatada, et soomlased sakslastele toetust ei andnud, vaid tarbe korral võtaksid asja arutusele.

Lätlased pidasid Helsingis läbirääkimisi ka sealse vene pagulaste rahvuskomiteega, kuhu kuulusid endise IV riigiduuma abiesimees võirat Vol-kovski, vasempoolne monarhist krahv Buxhövdén ja endised kadolid Preter-pool Kartasev ja E. Ljatski. Läbirääkimiste aineks oli venelaste, eestlaste, lätlaste ja leedulaste ühisrinne enamlaste vastu ühise tegevuse all, kelle liitriigid maaraksid, vägede varustamine ja toetamine lepinglase eneste poolt nende vägedele vastavalt; tarbe korral lepinglase vägede laskmine oma territooriumile; mittesegamine teise lepinglasele alamsuusse; vägede viimine üle rahvuspiiride eriliste sõjakonvent-sioonide järgi; viibimata palve liitriikide poole, et nad saadaksid 5 diviisi sõjaväe ja sõjalaevastiku sadamatesse.

Enim läbirääkimistest dr. Kallasele teatades avaldas Lätli asemik adv. t. K. arvamus, et see kava tulevat liitriikidelt, kes oleval ka Soomele nõjund, et see ei seisnud vastu oma vabatahtlike saatmisele Eestisse.¹

Kalla kava kohta lähendas Laidoner: ühine rinne on väga soovitatav; kohalikes rahvad, eestlased, lätlased, leedulased ja kohalikud venelased, on aga väga nõrgad, et ainult oma jõududega suurveo enamlase vastu aktiivselt võidelda. Kui Soome ka riiklikult välja astuks, siis võiks juba palju rohkem ära teha; siis oleks ühine rinne suur strateegiline jõud. Ülemjuhatus peaks olema liitriikide poolt nimetatud kindrali käes. Vene kindral ei oleks soovitatav. Kõige soovitatavam oleks inglase, prantslase või ameerik-lase. Soome ülemjuhatus võiks olla sel korral, kui Soome las ka riiklikult välja astub enamlase vastu Venemaal. Eesti oleval juba ametlikult ing-laste poole pöördunud ühisrinde loomise küsimuses, kuid, nagu näha, liit-riigid ei ruttu selle asjaga ja seni peame igatse ise oma jõude koondama.

Soome valitsuse palvel esitas Louhivuori 27. I Kallasele krahv Aleksan-der Buxhövdénit palve Soomes olevald 1000 venelast, keda ta Soome vallit-akse nõuolekul formeerivat, lasta Eesti väega liituda, et Lätimaa minna eestlaste enamlase vastu. Venelased oleval oma varustusega. Leping liitum-isele oleval juba valmis, nad tahtvat lepingut teha ka Eestiga. Eesti loomavene rahvuskomiteeks ei oleval juba õigust ega selle tunnustuse hankimiseks aega, kuid Eesti lubavat nad Eesti ülemjuhatusel all sõdida, poliitilisel juttu võiks lihtsamini ajada. Ulmanis aga teatas Kallasele, et nende leping venelastega on alla alla kirjutamata.²

10. I määras Lätli valitsus kapt. Semitanit, väljateenitud jalaväeohvitseri, oma sõjaliseks esindajaks Eestisse, kuhu see jõudis 17. I. Kirikuõpe-taja I. Rannau, Läti asemik Tallinnas, saavutas talle ja mitman Gelbele toetust Eesti sõjaasjandusega.³ 20. I sai Semitan EAV-lt loa lätli roo-dude korraldamiseks Tallinnas, Pärnus ja Tartus.⁴ 24. I andis EAV ülem-

¹ Kallan 7. I 1919 K. Pätsile, S—52

² H. — 6—18

³ H. — 107—6.

⁴ Berzin, lk. 15

Juhatajale korraldada Rammani palve jooksva arve avamiseks Läti oma-
kaitsele ja sõjaväele.

Jaauuari lõpul tegi Ulmanis K. Pätsile ettepaneku Lätile
sõjalist abi anda.¹ Nähtavasti Maapäeva kokkutulekul ooda-
tava valitsuskriisi tõttu lükkas EAV 31. jaanuaril Ulmanise
ettepaneku arutamise edasi; pärast kriisi möödumist 6. veeb-
ruaril aga kohustas sõjaministrit rutuliselt esitama lepingu-
kava Läti valitsusega sõjategevuse kohta Eesti—Läti piiride
ääres. Sõjaministri väljatöötatud leping anti EAV poolt
12. veebruaril Strandmanile ja Peetile parandamiseks, lätlas-
tega läbi rääkides.



K. Ulmanis.

välja 25. ja 26. veebruaril.³

Lätimaale minnek ei olnud Eesti vägedes populaarne. Kirjades ähvardati
sel korral koguni «otsad ringi pöörata». Lpnl L. Hellat arutas kirjas, mida
«Tallinna Teataja» ei pidanud kohaseks ara trükkida: «Aita koer kaevust
välja — ta hakkab hammastega sulle kae külge.» See läti vanasõna klap-
pivat oma loojate iseloomuga rohkem, kui arvata võib. 80 ndatel aastatel
sõõnud lätlased Tartus eestlased ühisest korporatsioonist välja Tiflisis
sõõnud 1910. a. lätlased eestlased välja ühisest seltsimajast. Okski rahvas

¹ K. Ulmanis 3. II 1919 K. Pätsile.

² U — 22—443

³ U — 22—435

2. divlisi staabist telegrafeeris 15. II
kolonel Mutt Laidonerile: «Arvan tin-
gimata tarvilikuks Volmari ja ka
Lemsalu äravõtmise: 1, meie frondi
seisukohad vähemalt kevadeni ei
oleks siis halvemad, kui oleks Salise
ja Sæde jõel, 2, meie vabastaksime
lätlastele suurema tüki Lätimaad, kus
nad end mobiliseerida ja korraldada
võivad, et kõige lähemal ajal ja
mitte hiljem kui kevadeks põllutöö
ajaks meid Läti väerinnalt vabas-
tada... Lätlastel siin tahtmist on,
ka kindral Wetzer on nõus.»²

Laidoner vastas, et leping
Lätiga on niisama hea kui val-
mis ja seepärast võib lätlasi
kogu Eestimaal kui ka okupee-
ritud Läti maakondades kohe
organiseerima hakata Eesti sea-
duste järgi. Uldine lätlaste
mobilisatsioon kuulutatakse

ei olnud nii lihtsamatu ja kade eestlaste vastu. Ei tohtivat lubada, et Läti
valitsus koondaks Eesti vägede selja taha teist enamlaste väge, — mis taga-
te on, et nad niisama mässama ei lähe, nagu Riias oli? Kas rootslased
seepärast Lätile appi tulemises tagasihoidlikud ei olegi, et lätlastel peale
enamlaste muud midagi ei olegi? Läti valitsust kaitsevat Lätiväe ainult
nõud üllatlane ja näpuliselt ohvitseri, kuna Riias harilik nähtus olevat:
100 000 — miljonär, poeg aga enamlane. Ja lõpuks, kas ei tule Eestil, kui
Läti valitsus pukile pääseb, temaga hõõrdumisi piiri, m. e. Valga piirist ja
ka muud endised lätlased ei muutu siis meie igaveseks vaenlasteks? Saak-
sime läbi ka ilma lätlasteta.¹

Omalt poolt tähendas J. Laidoner lepingu kava kohta: Eesti
võimalaks Läti väge võimalust mööda, kuid soovitatav oleks, et
Läti valitsus ise korraldaks võimalikult rutiin oma väe varus-
tust. Võimaliku Soome abi peaks Läti korraldama mitte
enne, vaid Eesti valitsuse kaudu. Läti väed läheksid Eesti
olemjuhatuse alt Läti ülemjuhatuse alla alles siis, kui Läti
staap läheb Läti territooriumile. Seni peaks Läti vägi igas
kohas Eesti ülemjuhatuse alla käima. Tuleks lahendada küsi-
mus, kas Valga kuulub Eestile või Lätile, ning sellest sõltu-
valt ka raudteede küsimus. Möisaküla—Valga tee peaks täitsa
Eesti eksploatatsioonile kuuluma, Valga—Volmari ja Valga—
Marlenburi teed võiksid aga Lätile minna, kuid mitte enne,
kui Eesti väed Lätist tagasi tulevad, niisama ka Heinaste
tee.

Nend tähendused võeti ka arvesse lepingus, mis 18. veeb-
ruaril kirjutati alla K. Pätsi, Rammani ja Georg Semitani
poolt. Selle lepinguga (§ 7) loeti ajutiselt kuni lõpliku eri-
lepinguni Eesti külge Möisaküla ja Ipiku vald Volmari man-
nast ja Soro, Paju mõisa, Homuli, Luke ja Laitsna vald
ka Valga linnaga Valga maakonnast. Valga—Marlenburi
raudtee osa väljaspool Eesti territooriumi lubati Lätile. Val-
ga ja Paju valdades kohustus Eesti arvestama Läti elanike
huvideid (§ 10). Oma sõjaväe varustamise kulud kohustus Läti
poolt kul võimalik tagasi maksma (§ 9).²

Läti tsiviilvolinikuks Põhja-Läti vabastatud maakondades
määrati Läti valitsus oma ohvitseri ins. Markus Gailiti. Läti
vägede formeerimine edenes nii ruttu, et 31. märtsil käskis
Laidoner juba formeerida Läti brigaadi staapi, nimetades bri-
gaadimeheks Semitani, kes oli Läti valitsuselt saanud voli-
tusena ka kodanlikku valitsust Põhja-Lätis korraldada. Meelde
tuleb, et eesti rahvas tahab läti rahvaga rahus elada ja
sõda ainult läti enamlaste vastu, nõudis Laidoner 8. aprillil,

et Eesti—Läti piirimaadel kord maksma pandaks, kus mõlema rahva sõjalised ja kodanlikud võimud käsikäes töötaksid. Eesti võimudelt nõudis ta, et mingisugust läti rahvuse haavamist esineda ei tohiks, ei tagakiusamist ega asutuste teenijate lahtilaskmist ainult sellepärast, et nad eesti keelt ei mõista. Teisest küljest tuletas ülemjuhataja Läti elanikele meelde, et erakorraline sõjaseisukord on raske kõigile, mispärast ka kohalikud Läti elanikud end raskete sõjanõudmistele alla peavad painutama.



Inglise admiralivastuvõtt.
Peaminister K. Päte ja ülemjuhataja J. Laidoner koos Inglise laevastiku-
ekspeditsiooni juhtidega. Vasakul istub admiral Sinclair.

Helsingi Vene Komitee

Soome sai 1918. aastal üheks vene pagulaste keskuseks. Siin asub endine tsaariaegne peaminister Trepov von der Goltz ja uut Vene valitsust ja krahv Buxhövdén sõitis Bresti — kindral Hoffmanniga Petrogradi vallutamise üle kokku rääkima.¹

Kui sakslased kokku varisesid, pöördus Trepov ühes end. Vene Kaukaasia rinde ülemjuhataja kindral Judenitš ja prof. parun Taubega Stockholmis liitlike saatkondade poole. 14. XII memorandumis Ameerika saatkonda kutsusid nad liitlast viivitamata alustama otsustavat võitlust enamlaste vastu, sest et muidu jõuab ta korraldada oma vägesid ja Saksa revolutsioon tõstab oma prestiiži. Parimaks sõjategevuse baasiks enamlaste vastu soovitasid nad Baltimaad ja Soomet, Petrogradi külje all, keda millegi kindlustused siia poole ei kaitse, kuna elanikkond, kes enamlast juba mitu korda saanud, suhtub sõjategevusse sümpaatiaga. Baltimaal liitlased näevad ja linnad tuleks liitlike vägedega okupeerida, et venelastele võimaldada. Praegu oleks Soomes ja Baltimaal küllalt 50 000 liitlike sõdurit; jäädakse aga hiljaks, siis võib palju rohkem vaja minna. Endist vene sõjavarustust olevat Soomes palju, kuid tolgu on vaja väljast tuua. Koha pealt ja Põhja-Venemaalt võiks kokku saada 10—12 tuhat vene sõdurit, kelle hulka võiks tõsta 50 000-ni, mis nõuaks kuni 50 miljoni rubla abistamiskulusid.²

Stockholmis sai Judenitš mulje, et venelased liitlike ei huvita. Temaga kõneldi küll palju, kuid ta jäeti tühjade kätega.³ Kui ta jaanuaril alguse pälvis Helsingisse tagasi sõitis, saatsid lehed teda kui Balti ühlerinde ülemjuhatajat.⁴ Ta ise aga, kuulates laeval süngeid arutlusi Venemaa olukorrast, arvas, oma pikki vurre sikutades: «Veel halvemaks läheb!»

Alles kui eestlased Narva tagasi võtsid, andis Judenitš endast jälle elu-
märgi. Ta seletas lehtedele, et Narva võtmine olevat lõplikult paljastanud enamlaste peataoleku. Petrogradi võiks võtta jalutuskäigul, kuid ei tohi midagi ette võtta õnne peale, kuni pole teada, kas liitlased on melega. Iseküü on vaja Soomele luba sinsete venelaste formeerimiseks. Hoogsalt peale tungist Petrogradile jätkuks küllalt enamlaste kukutamiseks.⁵

¹ Kirdetsov, G.: U vorot Petrograda, Berlin, 1921 (edaspidi Kirdetsov), lk. 27 jj.

² Por relat. II, lk. 857 jj.

³ Ivanov, N. N.: Arhiv graždanskoi vojnõ 1, Berlin, 1926 (edaspidi Ivanov), lk. 8.

⁴ «Times» 4. I 1919.

⁵ Kirdetsov, lk. 8.

«Inform.» 23. I 1919.

Liitriikidega koostöötamiseks oli vaja vene pagulaste esindus Soomes laiemale alusele seada. Selleks peeti 14. jaanuaril Viiburis ülesoomeline konverents, kus valiti vene komitee, keda Soome valitsus oli valmis tunnistama Vene ametlikuks ja konsulaaresinduseks. Osavõtjad ise tahtsid luua puhtpoliitilist organit, kes hakkaks lahendama eelseisvaid üldvene ülesandeid. Enamuses oli suurkodanlus, kellest oma orienteerimiskusega paistis silma naftamagnaat S. G. Lianozov. Komitee esimeheks valiti endine Vene Ajutise Valitsuse minister ja kadett, nüüd liitlassõbraliku «rahvusliku tsentrumi» juhatuse liige prof. A. V. Kartašov. Tema abiks valitud vürst Volkonski, endine Riigiduumas abiesimees, kui hiljutine «saksa sõber» kaotas varsti oma mõju ja lahkus Soomest, kuna asemele kerkisid endised kadetid prof. V. D. Kuzmin-Karavajev, endine «Retši» toimetaja prof. J. V. Hessen, E. I. Kedrin jt.

21. I teatas Judenitš Omskisse Koltšakile, et tema ümber on ühinenud kõik erakonnad — kadetid ja parempoolsed ning kaubanduse-toöstuse esindajad on lubanud finantstoolust. Peale Põhjakorpuse Eestis ja vabatahtlike Soomes ja Skandinaavias võivat veel saada kuni 30 000 sõjavangi, kes väkke kõlbaksid. Entente'i abi olevat mõõdapääsmatult vajalik, kuid senised läbirääkimised pole andnud positiivset vastust. Liitriigid peaksid mõjutama Soomet, et see ei takistaks Vene asja ja uuesti avaks piiri Vene pagulastele; niisama tuleks mõjutada ka Eestit ja Lätti. Vaja sõjavarustust ja toiduaineid — ilma toiduaineteta ei saa Petrogradi võtta, sest linn sureb nälga. Entente'i sõjajõude pole vaja, küllalt on ainult sõjalavastikust; kui aga sõjajõude saab, siis lihtsustab see ülesannet.¹ Koltšak vastas kuumat tervitusega, pidades äärmiselt tarvilikuks tihedat sidet ja tegevusühtlust ning saates kohe miljon rubla kõige rutuliseimateks kuludeks. Oma saatkonnas Parisis käskis ta kohe Judenitšit kõigiti toetada prantslaste ja inglaste ees, rõhutades, et Judenitši ülesastumine tõendab liitriikide silmis kõigi enamlusvastaste liikumiste ühinemist.

Soomlaste suhtumine venelastesse ei olnud kõige parem. Maaliitlane Alko esitas 10. jaanuaril eduskunnale arupärimise venelaste kokkuvoolamisest Soome, mis süvendavat Soome tootlusraskusi; pealegi olevat venelased Soomele vaenulikud. Ta nõudis omavolilise juurdevoolu takistamist ja ülearuste väljasaatmist. Ka parempoolsed «Hufvudstadsbladet» ja «Iltalehti» hoiatasid venelaste eest, kes ähvardavad «Vene karu ärkamisega», ja soovitasid Vene pagulasi mobiliseerida ning Eestisse saata.² Kuigi mõned soomlased ka venelaste Eestis-

saatmisele viltu vaatasid,³ sai Judenitš omelt varalt Soome valitsuselt loa venelastest Soomes 250-mehelisi salku luua.⁴

Vaatanud soomlaste hoiatustele võttis Eesti oma kaitse vastu ka venelaste pakkumisi. 22. detsembril sõlmis J. Järine lepingu alampolk. Badendickiga, kes kohustus 20 päevaga formeerima kuni 400-mehelise salga vabatahtlikke ja andma Eesti ülemjuhatusale alla, kuna EAV pidi looma salga ühineda Helsingist Tallinna. 29. detsembril kinnitas EAV lepingu kindralmajor Henningsiga, kes hakkas formeerima Tallinnas vene omakaitset ja rindele saatmiseks partisaan-salku, kes operatiivselt kuuluksid Eesti ülemjuhatusale alla. Salga staap sai ainuõiguse Eestis vene partisaanisalkude formeerimiseks; ta seisis ühenduses Vene ajutise nõukoguga Eestis ning ei tahtnud liituda mõne Eesti väeosaga lootuses, et liitriikide vägede kohalejõudmisel antakse tallo eriliseks ülesandeks väljaastuda Eesti piire ning ta muutuks kaadriks suuremate jõudude moodustamisel pealetungiks enamliku Venemaa vägede vastu. 3. jaanuaril andis EAV sõjaministrile õiguse teha 19–36 aasta vanustele Vene riigi alamatele ettepanek, kas astuda Põhjakorpusesse või lahkuda Eesti piiridest.

Jaanuari alguses päris endine Petrogradi advokaat N. N. Ivanov Judenitšilt, mis see arvab Põhjakorpusest Eestis. Too vastas, et need olevat puruks löödud banded, kuid et need võiks ka korraldada. Seda ei saavat aga sellepärast, et venelased nõudvat enesemääramist. Ivanovi märkuse peale, et Petrogradi seisukord olevat nii õudne, et ei võiks minutitki kõhelda Eesti tunnustamisega, vastas Judenitš: see juht on olustatav. Mingit Eestit ei ole olemas. On olemas ainult tükk Venemaa, Vene kubermang ja Eesti valitsus on bande kriminaalkurjategijaid, kes võimu vallutanud ja kellega ma rääkima ei hakka.⁵

Paari nädala pärast oli Judenitš siiski nähtavasti ümber mõelnud ja saatis Eestisse kindral Arsenjevi, kes pidi silma ümber vaatama ja tarbe korral Põhjakorpuse juhatamise endu võtta. O. Strandmani küsimuse peale, kellena Arsenjev Põhjakorpus hakkaks juhatama, vastas see, et Koltšaki tegevustuses oleva kindralina. Koltšaki suhtumisest Eestisse oli aga eestlastel nii halb arvamus, et Arsenjevi sõidust midagi välja ei tulnud.⁶

¹ «Kr. Arh.» XXXIII, lk. 89 jj

² «Hufvudstadsbladet», Helsingi ajaleht (edaspidi «Hfdstbl.»), 28. XII 1918; «Iltalehti», Helsingi ajaleht (edaspidi «Iltalehti»), 10. I 1919.

³ «Kallus» 26. XII K. Pätsile; A. Hanko 10. I K. Pätsile.

⁴ «Kallus», 2. ja 21. I ja 20. II 1919.

⁵ Ivanov, lk. 16.

⁶ «Iltalehti», lk. 18, 21.

Ivanov, kes mõne nädala eest oli Petrogradist välja pääsenud ja teadis, kui pikisilmi seal vabastajaid oodati, oli kui puuga pahe saanud. Helsingi «Russki Listokis» avaldas ta 28. jaanuaril üleskutse venelastele, mille Kartašov nimetas «Vene lõõ lõnkumiseks». Ta kutsus kõhklemistest loobuma ja siiralt kokku leppima väikeste, kuid iseseisvate rahvastega. Selle järel pöördus ta tagasi Lestisse.

Nagu Kirdetsov ütleb, hakanud Volkonski delegatsioon eestlastele rääkima «Eestimaa kubermangu omavalitsusorganite volitustest, Tallinna sadama, raudteede, posti ja telegraafi üleandmise tingimustest vene organisatsioonidele ja Judenitši ühise ülemjuhatus sisseseadmisest».

¹ A. Hanko 10, I 1919 K. Pätsile, R — 6—9.

² Ivanov, lk. 23

³ Kirdetsov, lk 84.

⁴ *Ibid.*, lk. 38, Rodzjanko, A. P.: Vospominanija o severozapadnoi armii, Berlin, 1920 (edaspidi Rodzjanko), lk. 17.

...nõudele».¹ Eestiga nagi lepingu kava ette ühist sõjakäiku Põhjala
...le. Judenitši ülemjuhatusel, kuid vastutasuks loobusid pla
...kult Eesti iseseisvuse tunnustamisest, konkludeeriti, et
...rahvast, aga mitte riigist, lubades üldsonaalsel toetusel
...rahva vajadustele». EAV otsustas 8. veebruaril vene
...ettepanekud lahtiseks jätta, kuni on teada Soome ette
...koht

...Pihkva korpus ei olevat väärt, et nendega veel läbirääkimisi pidada
...nad natukegi mehed, siis võiks neid Pihkvasse viia» Laldon
...tean seda kõike väga hästi, aga üldine poliitiline seisukord ei luba,

... ja laulud Vencmaad päästa.²

deleagaatide läbirääkimiste kõik Tallinnas on Teile teada; läbiran-
jatamiseks Helsingis ootame Mannerheimi tagasi jõudmist. M s

1 R — 104/7—20—12.

* (1) — 22--384.

kõigest sellest välja tuleb, näitab aeg, kuid nüüd palun Teid avameelselt rääkida läbi G. M. Suworoviga ja välja selgitada.

1) Kas ei saa olema takistusi teda lasta korpust kamandama? 2) Kas võib juba nüüd saata Eestisse rindele toimetamiseks need roodud, keda mul korda läheb formeerida Soomes ja kas saate Teie neid relvastada? Ole 1000 püssi ja 20 kuulipilduja selleks pole vaja ja kui osutub võimalikuks anda 4 kahurit, siis on sellest meile täitsa küllalt. Kõik vene salgad, kuni nad on Eesti territooriumil, seisavad Teie ülemjuhatusel all.

Teatan Teile, et ma ilal ei anna käsku Põhjakorpusele ega minu uutele väeosadele pöörata täake Eesti vastu ega lähe ise Eesti vastu.¹

J. Laidoner tundis Judenitšit oma teenistusest Kaukaasias. Judenitš oli olnud tema aegu Kaukaasia väeringkonna staabi-ülem ning staabiülem ka asevalitseja krahv Vorontsov-Daškovi juures, kes oli kõrgesti haritud liberaal, armastas enda ümber iseseisva iseloomuga mehi, mispärast polnud kohalike venelaste poolt sallitud. Judenitš oli kindralstaabi ohvitser, kes tundis oma ala ja kellel oli julgust otsuseid teha ja ka ülemuse ees oma arvamustest mitte loobuda. Temagi oli oma aja kohta liberaal. Teda peeti Erzerumi vallutajaks ja türklaste võitjaks. Kõneldi küll ka, et see tema nooremate staabiohvitseride teene olnud; igatahes pidi ta siis mees olema, kes noorematelegi algatust ei keelanud.

Kui Laidoner Judenitšit jälle nägi, ei tundnud ta teda enam ära. Revolutsioon oli Judenitši nagu paljud teisedki venelased maha muljunud. Ei olnud enam endist tahtejõudu. Judenitš ei suutnud end enam maksma panna ei poliitiliselt ega sõjaliselt. Poliitiliselt ei näinud ta aru saavat oma uuest seisukorrast interventsiooniväe ülemjuhatajana: tema vägi organiseeriti sõjateaduse vastu ja massi ei mõistnud ta endaga kaasa kiskuda. Ta sattus liiga oma ümbruse mõju alla, kus ohvitserid peale Arsenjevi ja Glasenapi olid enamikus tühjad karjeristid. Need Laidoneri muljed näisid Judenitši kõikumistes juba selle Helsingi tegevuse esimestel kuudel kinnitust leidvat.

«Times» kirjeldas Judenitšit kui sündinud juhti, üle 6 jala kõrge, painduv, ilus kuju, läikivate silmadega.

Gough mulgas hiljem selle kui valgete tüüpilise propaganda üle — Judenitš olnud pigem vana, lühike ja paks. Ta ei olnud just väga osav, kuid lihtne, vana džentelmen, pigem farmeri tüüpi. Mitte poliitik, vaid aus, otsekohene mees, mis oli rohkem, kui seda olnud enamik vene valgetest.²

Goughi iseloomustusega käib ligikaudu kokku ka Loodevalitsuse liikme V. Gorni oma: vaikiv, läbikäimisest hoiduv, sügavalt üksikõikne ümbruse vastu, olnud Judenitš kaua aega mõistatuseks oma abilistele ja nõunikele.

¹ Ü — 130—25; Ü — 130—36.

² «Daily Herald», Londoni ajaleht (edaspidi «D. Herald»), 14. II 1920; «Manch. Guard.» 7. II 1920.

paigutat pealekäämistele hoolimata, et Judenitš peaks pöörduma Soome riigihoidja Mannerheimi poole, kes valmis venelasi aitama, punninud Judenitš kindlasti vastu: Mannerheim olnud Vene teenistuses ainult kindral. Judenitš aga — jalaväekindral; järelkult peaks mitte tema Mannerheimi, vaid Mannerheim tema juurde tulema. Ka osutanud Judenitš hiljem iseloomutuks, otsustusvõimetuks ja loiuks — algatusvõimelise, kangekaelse ja liikuva Rodzjanko kõrval.¹

Vene valged hakkasid liitriikidele peale käima, et nad surukid Eestit neile enam vastu tulema. Eesti peale olid nad juba ambrist saadik kaevanud. Nõnda oli Vene mereväekapten Prantsuse sõjalisele esindajale Stockholmis kuulnud, et Vene valgete olukord olewat Eestis halb; eestlased, nii valged kui ka enamlased, segavat Vene väe teenet. Volkonski delegatsiooni nurjumist kaebas juba Judenitš, et mehi olevat Eestis küllalt, aga puudus olevat relvad ja eestlased panevat vastu vene vägede ümardamist. Olevat absoluutselt vajalik, et entente interventsioonid Eestis juures, kes nõudvat venelastelt enda iseseisvuse kinnitamist, mida need aga anda ei või.

Eestlaste kohta levitati jutte, et nad üle ühe kuu enam ei võidaks vastu panna ei suuda, seda enam, et neil ka soome sõda võidelda palga maksmata jätmise pärast raskust olewat.

Judenitši delegaadid Helsingist hakkasid Stockholmis ja Lappeenhaagenis liitriikide saadikutele peale käima. Kaevati nii Eesti kui ka Soome peale.

Judenitš palus, et Tallinna linn ja Eesti raudteed võetaks valitsuse kontrolli alla ja et Tallinnas ja Pihkvas loodaks valitsusele baasid, kuhu Saksamaalt vene sõjavange võiks saata. Eestit soovitas Judenitš Venemaaga tihedalt ühendada. Eestlaste iseseisev tegutsemine olevat koduväe jaoks üldvõitlusele ja liitriigid ei peaks seda sallima. Judenitš lubas mitte segada Eesti siseasjusse, kuid palus Eesti valitsust alistada ajutiselt liitriikide ja Judenitši komando alla; need vägesid väljaspool Eestit kasutama olevat Judenitš valitsusele kokkuleppel Eesti valitsusega. Kui kokkulepe Eestiiga joo-kehtis olevat ka soomlastega Petrogradi vabastamise üle lepitsemise kokku rääkida.

Judenitš palvete kohta arvas Prantsuse Stockholmis saadik, et nad kõik rahvad, kes Vene all elanud, umbusaldavat Eestit. Ta ütles nii, et ilma liitriikide tagatiseta nendega koos töötada ei hakka. Mõned venelased avaldavat pealegi Soome valitsusele samu pretensioone mis tsaariajalgi. Igaüks kartvat seal rohkem kui enamlasi. Balti koalitsioon tuleks liitlas-

¹ Gorn, V.: Graždanskaja volna na severo-zapade Rossii, Berliin, 1923 (edaspidi Gorn), lk. 79, 172.

tel enestel luua, andes üldiseks ülemjuhatajaks kas Judenitši või mõne Prantsuse kindrali.

Kui tähtsaks aga Eesti väejuhatuses peeti venelaste korraldamist, näitab polk. Puskari telegramm 21. veebruaril ülemjuhatajale ja peaministrile: «Seisukord nõuab, et sõda tingimata kevadeks lõpetataks, mis on võimalik ainult siis, kui lätlased Riia linna ja venelased Luuga ja Dno ära võtavad. Lätlastest loodan jagu saada, kuna Vene ülesande läbiviimiseks palun Ajut. Valitsuse poolt järgmisi rutulisi korraldusi: 1) okupeeritud Venemaa jaoks on vaja otsekohe organiseerida või määrata valitsus, kel oleks ülemvõim okupeeritud maal, 2) Vene vägi kasvab iga päevaga suuremaks. Tõuseb küsimus, kas meie väike riik jõuab neid üheval pidada. See küsimus on vaja ruttu läbi arutada, sest ajaviitmine pikendab sõda.»

Puskarile vastas Laidoner 22. veebruaril, temagi mõtlevat, et sõda võime ainult siis lõpetada, kui enamlus piiridest kaugemale aetakse, s. o. kui Petrograd, Pihkva ja Dno puhastatakse. Seda ei saavat aga nii ruttu teha.

Kui N. Ivanov Tallinna tagasi pöördudes siin venelastele hakkas soovitava eestlastega käsikäes töötada, leidis ta sõjameeste seas arusaamatust esialgu ainult punaste poolt ületulnud partisaanide ülemalt alampolk. Bulak-Balahhovitšilt. Teised ohvitserid andsid tema aga «kahjuliku agitatsioonil eest» kohtu alla. Cheks kohtunikuks määrati jaanuari lõpul Liibavist Tallinna jõudnud polk. A. P. Rodzjanko, Riigiduumas esimehe vennapoeg, maailmasõja alguses Pärnust taganemisega kuulsaks saanud Rodzjanko poeg, endine kavalergard, kuulus ratsatehnik, ilma kõrgema sõjalise hariduseta, kuid energiline ja avarama vaatega mees. Rodzjanko, kuulates ulekaebeluse, sai mitmes asjas tema mõtteosaliseks ja andis otsuse, et süüdistuseks pole alust.¹

N. Ivanov moodustas enda ümber Tallinnas poliitilise ringi, kuhu kuulusid endine Riigiduumas liige Rliast värst S. P. Mansõrev, Tallinna adv. I. M. Gorškov jt, ning hakkas märtsi keskel välja andma oma lehte «Novaja Rossija». Kohalike venelaste esindaja P. Sorokini toetusel pöördusid nad veebruaris EAV poole märgukirjaga, kus tähendasid, et vene väeosade kahemõtteline seisukord Eestis, nende poliitilise aluse puudus teevad muret nii EAV-le kui ka Vene poliitilistele organisatsioonidele. Kui see vastutamatu sõjaline jõud Venemaale jõuab, võib tekkida seal juhuslik võim, mis oleks kahjulik nii Vene seltskonnale kui ka Eesti rahvushkele püüetele. Helsingi vene tegelased olevat aga andnud eitava vastuse ettepanekule moodustada Vene loode-keskus. Seepärast olevat Nõukogude Venemaa enamlusvastaste organisatsioonide esindajad ja kohalikud venelased sunnitud ise asutama ajutise rahvavõimu Loode-Venemaa jaoks demokraatlikul alusel, kes Eesti enesemääramist tunnustaks, lootuses, et Koltšaki

ühendustega Venemaa 1919. a. suvel või sügisel vabaneb ja demokraatliku rahvavõimu moodustab. Pärilt, kuidas suhtuks EAV säärasesse Vene loode-keskusesse, kas lubaks talle eksterritoriaalsuse ja astuks temaga läbiräärimistesse.

Põhjakorpuse ülem polk. Dzerožinski õiendas varsti, et komitee ei seisa otustega ühenduses korpusega ega ole korpuse staabis komitee olemasolust teadetu.²

N. Ivanovil läks siiski korda korpuse staabiülema kohalt lahti kangutada vanameelset v. Wahl, kes tegelikult korpust juhtis, ning seda asendada ühega paremini sobiva polk. O. Krusenstjerniga.³ Nähtavasti Ivanovi mõttetus ka vene rahvusministri määramine EAV-sse. See oli märksa parem, kui saksa ja rootsi omadest. 20. I volitas EAV peaministrit läbi rääkima Tallinna vann. adv. abi Aleksei Sorokiniga, kes vene elanike poolt oli rahvusministriks valitud. 19. II teatas EAV Sorokinile, et peetakse võimalikuks teda siis rahvusministriks tunnistada, kui ta kindlalt sõnades Eesti riigi iseseisvust tunnistab ja teatab, et on Eesti kodanike-venelaste ühendaja. 28. II järgnes Sorokini tunnistamine vene rahvusministriks.

II Põhjakorpus oli juba Eesti piiridest välja jõudmas, siis lahutati oma 6. XII 1918 lepingut EAV-ga uuendada. See pöördus aga poliitilistele raskustele. Esimest esitatud lepingukava ülevõtmatuks lugedes tähendas Laidoner: «Minu arvamine on, et ilma poliitilise ja finants-rühmata Põhjakorpus lõpetada lõpuks mitte midagi ära teha ei saa. Teisest küljest võib Põhjakorpuse asja, s. o. sõjakäigu kasuks Venemaale enam- kui vastu töötada ainult sarnane poliitiline rühm, keda tunnustaks mitte ainult Põhjakorpus, vaid ka Eesti vabariigi valitsus. Siks peaks see rühm omalt poolt selgelt tunnustama Eesti riiksvat riiklikku olemist. Selles on kogu küsimuse raskus; selles on ka Põhjakorpuse saatuse»⁴ See Laidoneri ennustus muutuski Põhjakorpusele prohvetlikuks.

Seda oma saatuse küsimust Põhjakorpus lahendada ei saanud ja seepärast jäid tema suhted Eestiga kahemõtteliseks ja pöördusid Revolutsioonisõjas tavalised omavolitsused üha rohkemale pinevust alatas juurde. 6. aprillil oli K. Puskari saadetud Laidonerile kirjutama: «Palun Teid oma võimu maksa tõttu, et Põhjakorpuse etteotsa isikud saaksid, kes suudavad vaeosa sundida meie riigis maksta pandud korda muudatust. Mina ei suuda enam neid kaebusi välja kannatada, mis iga päev saan.»

Poliitilise umbusalduse ja ebamäärasuse õhkkonda Põhjakorpuse ümber püüdis lahendada tema ülem Dzerožinski 29. aprilli teadaanne Liibavi riigipöörde puhul: korpus kind-

¹ R — 104/7 — 20.

Sotsialdem. 15. IV 1919.

² Ivanov, lk. 32.

³ S — 33 — 256

¹ Rodzjanko, lk. 18

ntab oma lojaalsust Eesti valitsusele ja mittesegamist Eesti
asjusse, seades oma ülesandeks enamluse kukutamise
Venemaal; Venemaa ja Eesti tuleviku küsimuse otsustamise
la annab aga usaldavalt liitriikide kätte.

Ingeri küsimus

Kui Eesti vabastatud, olid need mitte üksnes lätlased ja
venelased, vaid ka väike ingeri hõim, kes nüüd lootis Eesti
piiridelt alustada oma maa vabastamist.

Ingeri pagulaste komitee pöördus Helsingis EAP poole, et
see peale Eesti ka muude soome hõimude huve hooldaks ja
Ingeri komitee ning Soome valitsuse vahel vahemeheks hak-
kaks. EAP sõjatoimkond arvas olevat paraja silmapilgu inger-
laste aitamiseks, sest enamlased olid paljudel kodusõja rinne-
tel kinni ja suurriigid olid oma rahuläbirääkimiste kallal, nii
et kummaltki poolt polnud karta suuremaid takistusi.¹

Kui EAP 1. III asja arutas, oli dr. Ivalo põhimõtteliselt pooll, kuid kaht-
les, kas asja võib juba otsustada. Honkajuuri pidas nagu Ivalogi tähtsa-
maks Aunuse avitamist; igatahes pidas ta enne tarvilikuks selgitada Ing-
lise seisukohta. Ka dr. Vinter pidas tähtsamaks Ida-Karjalas operatsiooni
ette võtta, enne kui lume minek tegevust raskendaks. Mag. Ruuth hindas
silmapilku ingerlastele soodsaks, kuid dr. Holma hoiatas liigse optimismi
eest. Petrogradi lähedus tegevat seal küsimuse keerulisemaks; ka olevat
Ingeri sõjalised ressursid teised kui Eestis. Louhivuori kujutas võimalikku
operatsiooni nii ette, et Soome—Eesti jõud vallutaksid Petrogradi ja peak-
sid endi käes, kuni peaksid loovutama selle kellelegi teisele. Tingimuseks
oleks, et Inglismaa varustaks Petrogradi ja kindlustaks, et Vene laevastik
ei lähe hädaohhtlikuks Soome lähel Ingerlaste kavatsust, et paar tuhat
soomlast teeks Karjala maakaela kauda või Laadoga ümbert üheaegse
pealetungi Ingeri jõududega, olevat võimatu teostada. Jääb Suur-Soome
sündimata, siis võib ingerlasi ainult seega aidata, et maalt aetakse enam-
lased välja ja kindlustatakse talle kultuurautonoomia.

Louhivuori ja Alkio ettepanekul otsustas EAP, et sõjatoim-
kond jätkaku ingerlastega läbirääkimisi ja ingerlastel luba-
tagu Soomes leeri koguda, kuni jõuab aeg neid enamlaste
vastu saata. 4. veebruaril volitas EAP oma juhatajat nõutama
Soome valitsuselt ingerlastele koonduskohta, varustust ja
sõiduhõlbustusi. Varsti oldi nii kaugel, et märtsi alguses sõi-
tis Soomest ingerlaste esimene väike sõjasalk Tallinna.

¹ Helanen, lk. 137.

Vahepeal pöördusid Ingeri esindajad ka EAV poole, kes
17. veebruaril volitas peaministrit asja ülemjuhatajaga läbi
arutama ja kindlat ettepanekut tegema. Kuid Ingeri küsimus
tuhendas Eestile ühtlasi ka Petrogradi operatsiooni ja selle
kohalt oli EAV juba Volkonski delegatsioonile vastanud, et
Eesti ei tee venelastega lepingut enne, kui need esitavad
Soome valitsuse nõusoleku Soome osavõtuks. Ühteaegu oli
EAV 7. veebruaril otsustanud Soome valitsuse esindajaid Tal-
linna kutsuda Soome—Eesti vahekorra üle läbi rääkima.
Soome valitsuse liikmete asemel tulid Eesti iseseisvuspäevaks
kõlallistena EAP liikmed: Louhivuori, Honkajuuri, Lavonius,
Holma, kes 24. veebruaril pidasid Tallinnas soome vägede
staabis hotellis «Peterburi» EAP koosoleku kindral Wetzleri ja
peintendant ooberst-ltn. Göösi osavõtul ning pidasid nõu ka
Eesti valitsuse juhtidega.

Ülemjuhataja J. Laidoner seletas siis Louhivuorile oma mõt-
teld: Eestil on vaja Venemaa vastu puhvrit enamlaste uute
pealetungide ärahoidmiseks. Kui vähegi organiseeruda, võiks
enamlasi Petrogradist välja lüüa. Ingeri küsimuse lahendamise-
st ei saa juttu olla ilma Petrogradi võtmiseta. Nüüd oleks
võimalus Suur-Soomet rajada. Kas edaspidi veel niisugune
lühus kordub, pole teada. Liitriikidelt pole mõtet selleks luba
lõulda, sest Venemaa liitlastena nad seda luba ei või anda.
Kuid ligem ülesanne oleks Soomet sõtta tõmmata. Petrogradi
vallutamine oleks tähtis nii Eestile kui ka Soomele. Selleks
oleks vaja kolm diviisi: Eestilt üks ja Soomelt kaks.

Helsingi tagasi jõudes võttis Louhivuori need mõtted
27. veebruaril EAP-s arutusele. Ta küsis, mis teha selle ära-
hoidmiseks, et enamlased ei saaks Eesti vastu koondada liiga
suurt ülekaalu, näiteks 100 000 meest, ja Eestit uuesti valla-
tada? Ainuke nõu oleks Petrogradi rünnata nii Soomest kui
Eestist ühteaegu. Võivat ka oletada, et kui Eesti jälle satuks
hädasse, tõmbaksid inglased Skandinaavia Eestile appi — kuid
nii jääks Soome sündmuste käigust kõrvale. Satub aga Eesti
jälle enamlaste alla ja kodanlik Venemaa sünnib liitriikide
abil, siis läheb Eesti venelastele.

Louhivuori soovitas EAP-le põhimõtteliseks seisukohaks, et
tarbe korral vallutatakse Petrograd kahepoolse rünnakuga,
milleks Soome valitsus hankigu liitriikide nõusolek.

Kallio ja Ritavuori soovitasid Soome valitsusega rääkida.
Ritavuori arvas, et seisukoha võtmine oleks veel enneaegne.
Kallio rõhutas veel, et liitriikidega peaks selged suhted saa-
vatatama. Ivalo oli asjas väheusklik ja arvas, et Eesti pääst-
miseks oleks tarbe korral ka muid teid. Holma soovitas mitte
rutata, kuid siiski maa meeolelu ette valmistada Petrogradi
vallutamiseks.

¹ Louhivuori kiri 24. III 1919 K. Patalle.

kuigi Laidoneri oma peamiselt selles
lühki, et soomlased ei pidanud asja rutuliseks ja arvasid sel-
lel vaja olevat lütriidide luba.

Louhivuori enda ja tema poliitiliste sõprade käsitus, nagu
ta 24. märtsil Pätsile kirjutas, oli, et Soome kui ka Eesti vaja-
vad hingamisaega oma siseasjade korraldamiseks ja väliseks
kõvenemiseks, enne kui alustada võitlust enamlusest palju
võimsama vaenlase — kodanliku Venemaa vastu. Siiski hoo-
litsegu mõlemad maad, et just nemad etendaksid peaosa Pet-
rogradi vallutamisel ja määraksid kavad uue Venemaa sündi-
miseks, kui see sündimine näib tulevat paratamatult.

Laidoneri sõnad ja äge pealetung, mida enamlased veebruaril
lõpust Eesti vastu alustasid, viisid Louhivuori käsitusele, et
aeg on tulnud alustada Petrogradi vallutamise suurettevõtet,
sest kui Eesti laheks enamlaste kätte, siis rünnaku kasud ei
tasuks enam kahjusid.

Nüüd esitas Louhivuori Laidoneri käsituse Mannerheimile,
Soome pea-, välis- ja sõjaministrile. Üldine vastus oli see-
sama, mille Louhivuori ise juba Laidonerile andis, et Soome
pole ettevõtteks valmis ei sõjaliselt ega poliitiliselt. Poliitilt-
selt olevat vaja entente'i nõusolekut, entente pole aga määra-
nud oma seisukohta Vene küsimuses, ja kuni seda pole toimu-
nud, ei salliks entente, et Eesti või Soome seda ettevõtet alus-
taksid.

Viimasele arvamusel kaldus ka Eesti välisdelegatsioon
Pariisis, kui Poska seal 31. märtsil ette kandis K. Patsi kirja
ingerlaste abipalvest ja Petrogradi operatsiooni kavatsustest.
Poska ise ütles kohe, et Petrogradi võtmisest ei tohi Pariisis
üldse juttu teha; sedasama arvas ka Pusta.

Köstner soovitas siiski lantsseerida mõte proovipallina lehtedesse, et naha
avaliku arvamus seisukohta. Pusta toetas mõtet tingimisel, et Petrograd
vallutatakse ilma venelasteta, sest muidu pandaks kõik nende arvele. Poska
jäl siiski oma arvamus juurde, et sondeerimisest midagi ei tuleks, sest
Prantsusmaa on Eesti iseseisvuse vastu, viimaks andis ometi nii palju
järele, et Piip ja Pusta asjas liitlaste sõjaväelasi sondeerisid.

Kui Piip rääkis asjast Briti delegatsiooni sekretäri Carriga, sõnas see:
«Meie ei saa aru, miks eestlased nii kipuvad Petrogradi minema»
Piip viitas Vene sõjalaevastiku hävitamise võimalusele Carr vastas.
«Kas arvate, et liitlased seda lubavad?»

Üldse said eestlased liitriidide esindajailt mulje, et Eestile
ei lubataks Petrogradi suhtes vabalt talitada.¹

Et saavutada Soome abi Petrogradi vallutamisel, oli Jude-
nitši komitee Helsingis asunud Soome iseseisvuse lojaalse

¹ A. Piibult isiklikult saadud andmed.

toetuslause seisukohale. Vene Londoni saadik Nabokov
kandis need seisukohad Koltšakile edasi endapoolse toetusega:
«Veenvalt palun teid läbi imbuda teadmise, et Soome ise-
seisvus on sündinud tõsiasi. Liitriigid vara või hilja tunnus-
tavvad seda ja pole mingit põhjust mõelda, et nad hakkavad
tõsiselt arvestama, kuidas suh-
lub sellesse Vene valitsus,
keda nad ise ei söanda veel
tunnustada.»

Koltšaki välisminister Parii-
sis Sazonov telegrafeeris
nagu 24. veebruaril Koltšakile,
et tema arvates ei ole keegi
praeu õigustatud andma min-
istrite deklaratsioone Soome
iseseisvuse tunnustamise
eest, sest see õigus kuulub
võimaks tulevasele Vene rah-
vuskogule. Ometi tulevat aju-
tada Soomes arvestada seis-
korda, millele vastu töötama
oleks jöuetud, ja hoiduda
sõjast Soomega. Koltšak
nõustus Sazonoviga ja et
Judenitši asja mitte hukutada,
soovitas Sazonov siis veel
(3. III), et Soome iseseisvusele
vastu ei vaieldaks tingimisel,
kui Soome annab tagatise
Venemaa strateegiliste ja Petrogradi kaitse huvidele. Seda
lahendust oleks Koltšak valmis toetama tulevase Vene rahvus-
kogu ees.

Siis telegrafeeris Judenitš Koltšakile, et tema seisukord
Soomes minevat väga raskeks. Sakslaste mõju seal kasvavat
ja venelastele tehtavat takistusi otsustades kihutuse järgi
Viiburi ümbruses, valmistuvat soomlased Petrogradi valluta-
miseks isegi ilma entente'i loata. Judenitš palus soomlastele
tähtendada, et see oleks ilma kokkuleppeta venelastega luba-
matu ja tähtendaks Venemaale vaenulikkude akti. Ka sellega
nõustus Koltšak ja tema välisminister Sazonov palus prants-
lasi ja inglasi, et need Judenitši kasuks nii Soomes kui Ees-
ti vahele segaksid, hirmutades Saksa mõjudega, mis Soomest
ja Baltimaale võiksid levida.



Admiral Koltšak.

Kuna Soome valitsus oli tagasihoidlik, tekkis Ingeri operatsioonil mõte soome sõdurite eneste seas koha peal.

Juba veebruari keskel oli venelastel ja Balti pataljonil nõu Ekströmi soomlaste ja paari Eesti rügemendi abil rünnata Jamburgi, kuid Eesti ülemjuhatus arvas selleks varustuse ja rana puuduvat. Soome vabatahtlike juhid Ekström ja Kalm arvasid, et kui u. si ettevõtteid ei tule, nagu rünnak Ingerisse, siis ei ole neil enam mõtet Eestisse jääda. Impulsivne Kalm oli pealeg. Wetzoriga tülli laanud, tema kasku täitmata jättes. Sellest



S. D. Sazonov.

tülist telegrafeeris K. Päts 7. II Hankole: «Isikliselt pole meil midagi Wetzeri vastu. Tema suhted on teravad Kalmiga, kes keeldub tunnista mast teda oma käskijaks. Laidoneri meelest oleks tüli vähem, kui oleks soomlasest kindral. Wetzer on kõigiti korrekt sõjamees, nii et see tüli pole tema süüks panna. Mis oleks, kui Nenonen ehk Kivekäs saadetaks?»

Samas asjas telegrafeeris A. Hankole 7. II J. Laidoner: «Olen veendunud, et Wetzzer pilgukski pole ajanud parunite asja meie vastu. Peaküsimus, et Kalm ei taha tunnista Wetzeri oma ülemaks ega täida käske ja Kalmi taga on tema rügement. Teiseks, Balti parunid peavad rootslasi oma sõbruks eestlaste vastu ja kõnelevad sel-

lest viisakusetult. Sellest tuleb Eesti sõjameeste eitav suhtumine Wetzeri rootslastest staabile.»

Kalmi asja saadeti märtsi alguses Tallinna lanendama EAP luige Holma instruksiooniga, et Wetzeri kõrvaldamine tähendaks Mannerheimi usaldusmehe kõrvaldamist, mille tagajärgede eest EAP ei saaks vastutada. Soome vabatahtlikke ei saa üle Eesti piiri viia. Kui selleks vabatahtlikke uuesti värvata tahetaks, on see lepingu rikkumine ja siis tuleb vabajõud Eestist ära katsuda.

Kõnelnud Tallinnas Wetzeri, Ekströmi ja Laidoneriga, teatas Holma 6. III Louhivuorile, et Wetzzer lahkub naigena koju ja vaevalt pöördub veel tagasi. Kalm, kes oli tahtnud lahkuda, rahuldub sellega. Seisukorra teravus olevat seega kadunud. Soomlaste kojukutsumine tekitaks eestlastes paksu verd.

¹ Sideohvitser Sopanen 16. II 1919 EAP-le.

20. märtsil teatas Louhivuori EAP-le, et Eesti valitsus ole-
d Ingeri retkega nous, Soome ei võivat aga poliitilistel ega
militaarsetel põhjustel veel oma seisukohta avaldada. Soome
vabatahtlikud tahtvat seepärast Eestist lahkuda. Et see aga
Eestis paanikat ei tekitaks, kavatsesid värbamist uue lepingu
alusel, milleks Kalm kava esitanud.

Louhivuori ettepanekul otsustas EAP 22. märtsil uuendada
oma lepinguid niihästi Eesti kui ka Soome valitsusega, nii et
Soome annaks varustuse ja ohvitserid, Eesti vastutaks aga
retke kulude eest kaupade hankimisega Soomele.

26. märtsil kirjutasid Tallinnas K. Päts ja Ingeri ajutise
valitsuse (Hoitokunta) volinikud J. A. Savolainen ja P. Tapa-
nen alla lepingule, millega ingeri sõjakõlvulistel meestel
loeti Eestis korralduda sõjasalkadeks ingeri enda või tarbe
korral vabatahtlike eesti või soome ohvitseride juhatusel.
Lõpetuse vaeosad on Eesti ülemjuhatusel all; Ingerimaa vabasta-
mise korral võivad nad Eesti teenistusest lahkuda. Kogu
varustuse annab ja kulud kannab EAP.

24. märtsil oli Louhivuori K. Pätsile teatanud, et EAP ei
võivat Soome valitsuse vastu minna, kuigi Kalm olevat arva-
nud, et kõigest hoolimata tuleks rünnata Petrogradi nii Ees-
tist kui Soomest, sest oma mehi suutvat Kalm koos hoida
võimalt pealetungiks. Kui Eesti tahab soomlasi veel pidada, siis
tulevat neid uuesti värvata, kuid need oleks ainult kaitse-
jõud, kes kaugemale kui 40 km üle Eesti piiride ei läheks.
Louhivuori avaldas siiski lootust, et Eesti vastu peab, kuni
Pariis lõplikult otsustab — enamluse võimulepääsemine Unga-
ri tõukaks ehk sellele kaasa.

Sedasama vastati ka H. Kalmile, kui ta märtsil lõpul
tuli Helsingisse uut lepingut tegema Ingeri operatsioonika-
lalmi ja EAP vahel järgnes siis terav kokkupõrge.¹

11. Kalm taotles Suur-Soome aate teostamist. Juba Helsingist laevad
välja sõites oli tema meeste seas arvatud, et tagasi tuleks rongiga
Kalmi nõu oli, et Eesti piirilt ründaks Petrogradi suunas 25–30 tuhat
meest Jamburgi kaudu. Üks osa neist pöörduks üle ja Koonnime valla
ja vallutaks selle, nagu a. 1921 vallutasid selle enamlased, — kühate, hõr-
date akelike vastu oleks kindluse kahurvägi võimatu. Samal ajal oleks
Soomest Karjala kannase kaudu ja ümber Laadoga niisama Petrogradi
rünnatud, vabastades seega ka Aunuse. Kõige raskem küsimus leiti kava
olevat Petrogradi toitlustamine. Kalm ja tema ohvitserid lootsid, et suur
Petrogradi elanikke pae ära Moskva poole, teist osa võiks Soome ja
saata Ameerika abiandjate hoolitseda, kuna varadest täiendatud
linn võiks jääda oma saatuse hooleks. Soome saaks idas siis endale loo-
mulliku piiri, mis kulgeks üle Laadoga ja Aunuse järve Valgele merde.

¹ Kalm, lk. 277.

² Ibid. lk. 187.

Kui Kalm 14.—25. III selle plaaniga Soome kätte, valmistas seal juba jäägrinaajor Gunnar von Hersen teke Aunusesse Oberst Aarne Sihvo turis pealetungi võimalusi Kärjala maakaela kaudu Nendega ja Ingma komiteega nõu pidades esitas Kalm oma kava peaminister Lauri Ingmanile. See ütles küll aru saavat asja võimalikust ulatusest, kuid ei lubanud valitsuse toetust. Kalm saatis kirja Mannerheimile, paludes luba uueks värbamiseks. Mannerheimi seisukoht oli, et kuna Eesti on vabastatud, on tarbetu saada sinna uusi vabatahtlikke.

Kalm pöördus tagasi Tallinna ja tegi parast nõupidamist, millest võtsid osa K. Päts, kindral Larka ja kol. Reimann, lepingu Ingeri komiteega. Suurem osa Kalmi rügemendist «Põhja Pojad» oli juba Soome tagasi pöördunud, ülejäänud osa läks nüüd üle ingerlaste väeossa. Seega ei pidanud nad enam kuuluma EAP alla, vaid nii majanduslikult kui operatiivselt Eesti ülemjuhatusse alla.¹

Pikemate arutluste järel arvas EAP võimatuks jätkata oma asja ilma Soome valitsuse toetuseta, ehk küll Louhivuori avaldas lootust, et Soome valitsuselt saaks varustust, kui Eesti annaks Soomele vastukaupu. Et Eestil polnud raha palkade maksmiseks, otsustati Honkajuuri ettepanekul Soome valitsuselt selleks paluda 1,5 miljonit Soome marka. Kalm otsustati teenistusest vabastada. Kui Kalm teatas, et ta on teinud uusi teenistuslepinguid oma sõduritega, telegrafeeris Louhivuori 12. aprillil Laidonerile, et EAP pole Kalmi selleks volitanud ja lepingutel pole kehtivust.

Eestilt oodati mõnda aega vastust uue lepingukava kohta. 12. aprillil teatas Hanko Louhivuorile, et Eestis tahetavat ära oodata uue valitsuse moodustamist Asutava Kogu poolt, enne kui antakse vastus uute vabajõudude saatmise kohta. Selle peale andis EAP käsu mõlemad Soome rügemendid nende laokäimineku tõttu laiali saata.

Hiljem teatas Hanko Louhivuorile K. Pätsi poolt: Eesti oleks valmis tegema lepingut uute vabatahtlike saamiseks, aga sooviks teada, kuidas oleks EAP seisukoht, kui uus Eesti valitsus tuleks peaasjalikult sotsialistlik. Louhivuori vastas, et kui Eesti uue valitsuse ülesandeks on iseseisvuse kaitsmine, enamlaste mahaaramine ja õiguskorra põhimõtted, siis pole EAP-i põhjust abi keelata.

Et tarbe korral uusi vabajõude Eestile muretseda, kutsus Soome välisminister Enckell 19. IV kokku nõupidamise, millest võtsid osa ka peaminister Ingman, rahaminister Castrén, sõjaminister, saadik Tallinnas Kai-ramo, välisministeeriumi kantselei ülem dr. Idman, osakonna ülem vabahärra Wrede, EAP liikmed Louhivuori, Ivalo, Honkajuuri ja Holma. Kai-ramo raporteeris olukorrast Eestis. Tähen dati, et mee leolu Eestis olevat praegu Soomele ebasoodus. Seda mõjutanud vabajõudude üleaisaloomised

¹ H. Kalm 8. II 1920 V. Helanenile.



Eesti Avitamise Peakomitee (EAP) liikmeid. Istuvad: Paloheimo, Ritavuori, Honkajuuri, Ivalo, Louhivuori. Laido. Heikkinen seisavad: Castrén, Kokko, Ruuh. Ciesvõte tehtud mälestuskoosvõtmisel.

in homme spekulandid, keda Eesti ise sisse lasknud. Peapohjus olevat aga, et homme sotsialistid olevat oma kihutusega Eestis kahtlust äratanud soome laulu esinärkide kohta Eesti aitamisel. Mõned Eesti ministrid sõbrustavad Soome sotsialistide perega. K. Päts olevat andnud telegrammi Eesti esinärkidele toimida nii, et Soome vabajõud kutsutaks rutemini Eestist ära. Kõik see tunnistavat, et ka lahkuv Eesti valitsus on võõrdumas Soome abist, kui see enam nii möödapääsematu pole, — mis veel siis, kui A. Rea saaks peaministriks?

Välisministri esituse peale otsustati siiski ühel meelel Eestile edaspidi abiandmist jätkata EAP kaudu, kus sõnaõigus oleks ka välis- ja sõjamineisteriumi esindajail, kuna Soome valitsus asja majanduslikult kindlustaks. Abijõuks oleks üks 3-pataljoniline rügement, kellel Soomes oleks 1000-mehe lline reserv, kuna Eesti ja Soome laevastiku vahel korraldataks koostöö. Välisministri esitises oli öeldud, et Soome reserve võiks kasutada Eestis ka siserahutuste vaigistamiseks ja Eestisse tuleks saata erikomisjon nõuandjaks siseolude korraldamiseks.

Soome välisministri vaated Eesti suhtes olid arvatavasti märksa mõjutatud Soome esimesest ametlikust saadikust Eestis, saksasõbralikust monarhistist ja väga parempoolsest senaatorist Kairamost. Kairamole oli Eesti «rysk och rött» — vene ja punane. Ta ei seedinud ei Eesti maauuendust ega eestlaste suhtumist sakslastesse ja lahkus Eestist hiljem ise, andes aset vabameelsele «Helsingin Sanomate» mehele Reijoneniile.

22. aprillil kiitis EAP välisministeeriumi nõupidamise otsused heaks. Teiste liikmete vastuseisemisest hoolimata demissioneeris Louhivuori EAP esimehe kohalt, põhjendades ajapuu-dusega. Kuid nähtavasti mõjutas teda Eesti meeleolu muutus Soome abi suhtes, Soome sotsialistide rünnakud nii nende lehes kui Eduskunnas Soome vabatahtlike üleaisalöömistele Eestis, kui ka konflikt Kalmiga.

Louhivuori asemele valiti EAP esimeheks Holma ja pärast Ivalo. Kuid EAP tegevus oli läbi, samuti nagu oli läbi Soome vabatahtlike tegevus Eestis.

«Iial ei unusta eesti rahvas seda abi, mida töid Soome san-garlikud pojad tema raskes võitluses riikliku iseseisvuse eest.» Nii telegrafeeris Eesti Asutava Kogu nimel tema esimees Rei Soome Eduskunnale.

Et Ingeri operatsioonist midagi välja ei tulnud, pöördus Soome rahvusliku noorsoo tähelepanu teise kanti — Aunuse retkele. Ingeri liikumise juhid aga ühes Kalmiga kibestusid EAP vastu. Herman Stenberg, Karjala rahvusliku propaganda juhataja ja Ingeri sõprade juhatuse aseesimees Helsingis, adresseeris nende organisatsioonide poolt EAP-le rea ettehei-teid «Põhja Poegade» rügemendi saboteerimise ja laostamise pärast: «EAP on hukutanud Soome asja Eestis ja tema liik-med tuleks selle eest vastutusele võtta.»

¹ Helanen, lk. 204.



Tallinna sadama pilte murdeaegadelt.

(Ial: Okupatsioonivõimud lasevad laadida metsamaterjali Saksamaale anal-miseks.

III: Aurik «Kajak» on Vabadussõja alguses saabunud pikisilmi oodatud toidulainetega

Enamlaste kevadised pealetungid

Kui punavaed Eestist välja aeti, ei pidanud enamlased end veel looduks. Ainult Eesti Tööraha Kommuuna esimees Anveel sai kiruda, et ta liiga vähe Vene vägesid oli appi kutsunud. See eksitus pidi nüüd parandatama. «Odav läks neil maksma võit,» ähvardas «Krasnaja Gazeta» Narva langemise puhul «kallilt tuleb neil veel juurde maksta!... Punavägi peseb oma häbi ära vaenlaste verrega.»¹ Ja «Tööline» lohutas: «Kuni Narva langemiseni ei jõudnud meie vennad, punased proletaarlased Vene- ja Lätimaalt, Soome lihunikkude vastu meie appi tõtata. Aga nüüd tulevad nad iga päev.»²

Üldseisukorda hindasid enamlased optimistlikult: «Venemaa sõjatsensuuri süü pärast, kes tööliste eest meie viimaseid kaotusi varjata tahtis, kuul ülema sõjajuhatus nõudmisel neid nüüd ühekorraga avaldas, paistab, nagu oleks töörahva Venemaa ei tea kui suured kaotused saanud. On tõsi, et Permi äravõtmine kaunis raske kaotus on, niisama ka kahe miinilaeva kaotus Balti merel... Mis taganemisse Tallinna sihil puutub, siis ei või selle üle nii väga kurvastada, kui arvesse võtame, missugustel tingimustel me edasiliikumine seal sündis... 2 kuud ühtejärke lahingus... Narvast Tallinnani kõige pahemates loodustingimustes jalgsi»

«Kuid teisest küljest Lätimaa peaaegu terveit vabastatud, Ukrainas edasi tung. Harkov, Poltava, Tshernigov võetud, Urals Ufast tükk maad edasi mindud. Liitriigid interventsiooni plaanidest loobunud. Järeldus: meie taganemine Eestimaa oli ainult ajutine ja sellele vaatame meie kui jõudude koondamisele.»³

Kui punaväe otsustav vastuhoop Valgast põhja poole murdus ja Eesti ikkagi vabanes, tuli sõjakomissar Trotski ise Jamburgi ja Pihkva rinnete, kus andis 11. veebruaril hurjutava päevakäsu:

«Seltsimehed! Ainult teie armee jaoskonnas nägi Nõukogude Venemaa imestusega kuni viimase ajani äpardusi... Mispärast? Nahahoidjad aru tihti deserteerusid ja kihutasid deserteerima ka kõikujaid. Säärane käitumine tegi teie armee kõige nõrgemaks, kõige jõuetumaks nõukogude vabariigi rohkearvuliste armeede reas... Nüüd pannakse sellele lõpp... Teie armee kaitseb teesid punase Petrogradi juurde. Juba Eesti ja Soome valgekaartlased hooplevad, et nad selle suure töölis-talurahva keskkoha ära võtavad. Seda ei tohi olla! Teie armee peab end parandama.»⁴

¹ «Kr. Gaz.» 24. I 1919.

² «Tööl.» 22. I 1919.

³ Ibid., 26. I 1919.

⁴ Trotski, Kak vooružalas... I, lk. 377.



Trotski võtab Moskvast vastu punaste läti küttide paraadi.

Vene sõjakomissar ähvardas halastamatute karistustega ja nõudis tasulubadustega oma mehi Petrogradi kaitsma, kuid ei tulkinud enam sõnakestki «eesti töörahva vabastamisest». Oli vist tähele pandud, et sihuke jutt vene soldatile ei meeldi. Petrogradi kaitsmise ettekäändel taheti aga siiski Eestimaa vabastada. Selleks pani Trotski 18. veebruaril Pihkva rindel üles «Eestimaa punaarmeele», mille komandöriks sai küll venelane M. Vassiljev, selle staabi operatiivosakonna ülemaiks aga eesti kindralstaabi ohvitserid Kork ja A. Kukk, sõjarevolutsiooni nõukogu liikmeiks Isak ja teised eesti enamlased. Eesti punabrigaad laiendati sealjuures L. Ritti juhatusel 6-polguliseks diviisiks, mida pidi täiendatama Eestist mobiliseeritavate meestega.

Sel ajal kui veebruari keskelt mai alguseni ligi kolm kuud Eesti rindel punaväe ägedad pealetungid üksteisega vaheldusid, tehti Moskvast plaane maailmarevolutsiooniks. Kominterni avamiskongressil, kus Eesti enamlasi

... Ja kominterni pidulikult koosolekul...

Ja kominterni pidulikul koosolekul 6. III ütles Lenin prohvetlikult: «Seitsmehed, kes siin saalis viibivad, nägid, kuidas asutati esimene nõukogude vabariik; nad näevad nüüd, kuidas asutati esimene kommunistlik internatsionaal. Nad saavad nägema, kuidas asutatakse ülemaailmset föderatiivne nõukogude vabariik.»²

Kuna kogu maailma töörahvale jutlustati väikerahvaste vabastamist, räägiti Venemaa Kommunistliku Partei VIII kongressil 18.—23. III rahvaste enesemääramisõigust. Buhharin seletas seal, et see põhimõte tekitab rahukohe lahkarmamusi, kui teda tegelikult vaja teostada ning kõnelda rahvaste õigusest riiklikule lahkulöömisele. Sellepärast tuleks temast loobuda ja deklaratsiooni alusel, mille Stalin juba Bresti aegu III sovetlike kongressil ette kandis, võtta asemele töörahva enesemääramine.³ Pjatakovi soovitas loobuda «töörahvagi enesemääramisest». Ei tohtivat lubada, ei küsimusi, mis puutuvad kogu maailma proletariaadi huvidesse, otsustatakse ainult teatava maa proletariaat. Kogu Venemaa nõukogude «enesemääramine» ei maksvat tühja munagi — see oleval kas lihtsalt diplomaatiline mäng, mida teatavall juhtudel vaja mängida, või veel hullem kui mäng. Tomski arvas, ei oleval ühtki kommunisti, kes rahvaste enesemääramist peaks normaalseks või soovitavaks nähtuseks. See oleval paratamatu kurjus, kuid mõni aeg tuleval seda veel sallida. Lenin sõitles aga seltsimeheliigse suurvene šovinismi eest. Rahvustega tuleval olla ettevaatlikum, sest ei ole midagi hullemat kui rahvuse umbusaldus. Vaja arvestada mitme suguseid ajaloolisi olukordi. «Ära kiitle sõtta minnes, vaid kiitle sõjast tülles.» On vaja, et Saksa sotsiaalläraandjad ei saaks väita, nagu sunniksid enamlased oma universaalsüsteemi igal pool punaväe täakidega peale Lenini oportunistlik seisukoht võetigi Vene Kommunistliku Partei kavasse. «Küsimuses, kes on rahvuse lahkulöömise tahte kandja, seisab partei ajaloolis-klassilisel seisukohal... Igatahes peab nende rahvaste proletariaat, kes oli rõhuja rahvas, olema erilisel ettevaatlik ja osutama erilist tähelepanu rõhutud ja mitteühedõiguslike rahvaste töölistmasside rahvustunnete jäänustele.»

Sel ajal kui Moskvast rahvaste enesemääramist likvideeriti, kerkis Eestis esmakordselt päevakorrale küsimus rahutegemisest Venemaaga. Eesti väed olid jõudnud oma rahvuspiiridele välja; said võimalikuks Asutava Kogu valimised

1 U — 130—81.
2

² «N. Pravda» 11. III 1919.
³ Sjezd. VIII. D. 11.

⁸ Sjezd, VIII, Rossijskoj kommunističeskoj partii, Moskva, 1919 (edas-
pidi VIII sjezd), lk. 40 ff.

valimiskampaanias kerkis küsimus, mis eesmärk on edas-
 loetel sojapidamisel ning kas ei saa sõda lõpetada.

19 III oli «Sotsiaaldemokraat» seletanud, et rahu ei saa. «Allaand-
mine rahu ei too. Ainult sõda toob rahu, sõda, — kuni rahvusvaheliselt sel-
luse olukord luuakse, et venelased meile enam peale tungida ei või. See
sõda, ilk jouab loodelavasti hiliseks kevadeks või varasuveks kätte, nimelt
see, kui rahukongress oma töö lõpetab.»

hilmanähtavalt oli siin üle hinnatud interventsioonivastaste Lääne demokraatlike olluste tahet Venemaal status quo'd garanteerida; varsti tulid «koltsinaldemokraadile» uued mõltd: «Me oleme mitmele, korrale arvanist avaldanud, et erarahu Eesti vabariigi ja Venemaa nõukogude riigi vahel saavutatakse mõeldav on ja et ainult üle-Euroopaline rahvaste rahu ka meie sõja lõpetab. Kuid vahepeal on poliitikailmas mõndagi muutunud. Lühirikkide, kõige ees nimelt Inglismaal ja Ameerikas on silmanähtavalt see vool kindlalt võidule pääsenud, mis Venemaa asjadesse seganise vastu on.» Vene mustasajaline valitsus oleks Eestile hulga hirmsamaks hädalohuks kui Lõunali valitsus. «Laguneva ja mädaneva nõukogude Venemaa ja jonnime me vähemalt sõididagi. Kui aga Koltšakid võimu endi kätte saavad, siis oleme kahtlemata esimeseks tapaohvriks, kuhu me «separatistide» ja «Venemaa äraandmise» eest karistussalgad kaela saadetakse.»

Kirjanduslikud noormehed soovivat — võtame Petrogradi ära! Aga miks sellega siis ära on tehtud, kui Petrograd ka ära oleks võetud? Petrogradi võtmiseks soovitatavat ühist väerinda soomlastega, lätlastega, leedulastega jne. Ka selleks olevat aga suuri raskusi, isegi Soomes; Lätist ja Löödust aga ei saaks rääkidagi. Tilluke noor Eesti riik ei saa aga ääretu Venemaaga lõpmata sõda pidada. «Vaja on katsuda kuidagi viisi Venemaalise valitsusega rahu teha.» Enamlased vaatavad küll rahulepingutele kui «paberilipakatele», kuid isegi pinev sõjariistade rahu on odavam ja kergem kui päris sõda. Olevat märke, et Venemaa rahu järele januneb. Hiljuti pakkus Tšitšerin liitriikidele tühistatud võlad maksvaks tunnistada ja muid asjus järele anda, kui aga rahu saaks. Ka olevat enamlased Leedu valitsusele rahu pakkunud. Enam kui loomulik oleks liitriikide ja rahukongressi poole pöörduda, et nad Eestit rahusobituses aitaksid.²

Venemaa rahvigratsuse uue tõendusena tõi sealt tulnud W. Masik teate Lenini seletustest komm. partei VIII kongressil: rahuettepanekuga liitriikidele olevat enamlased mõelnud lahtiütlemist kõigist neist maadest, mis praegu valgete käes. Nõukogude Venemaa vajavat nagu Brestigi aegu uut «hinge tagasilööbamiist».⁵

*Sotsiaaldemokraadi» rahujuttudest haaras kinni V. Kingis-
pp. Ametiühingute kesknõukogu «Töö Hääles» kirjutas ta
20. märtsil M. Ingveri varjunime all:

¹ «Sotsiaaldem.» 12. III 1919.

* *Ibid.*, 15. III 1919.

³ *Ibid.*, 8. IV 1919; VIII sjezd, lk. 13.

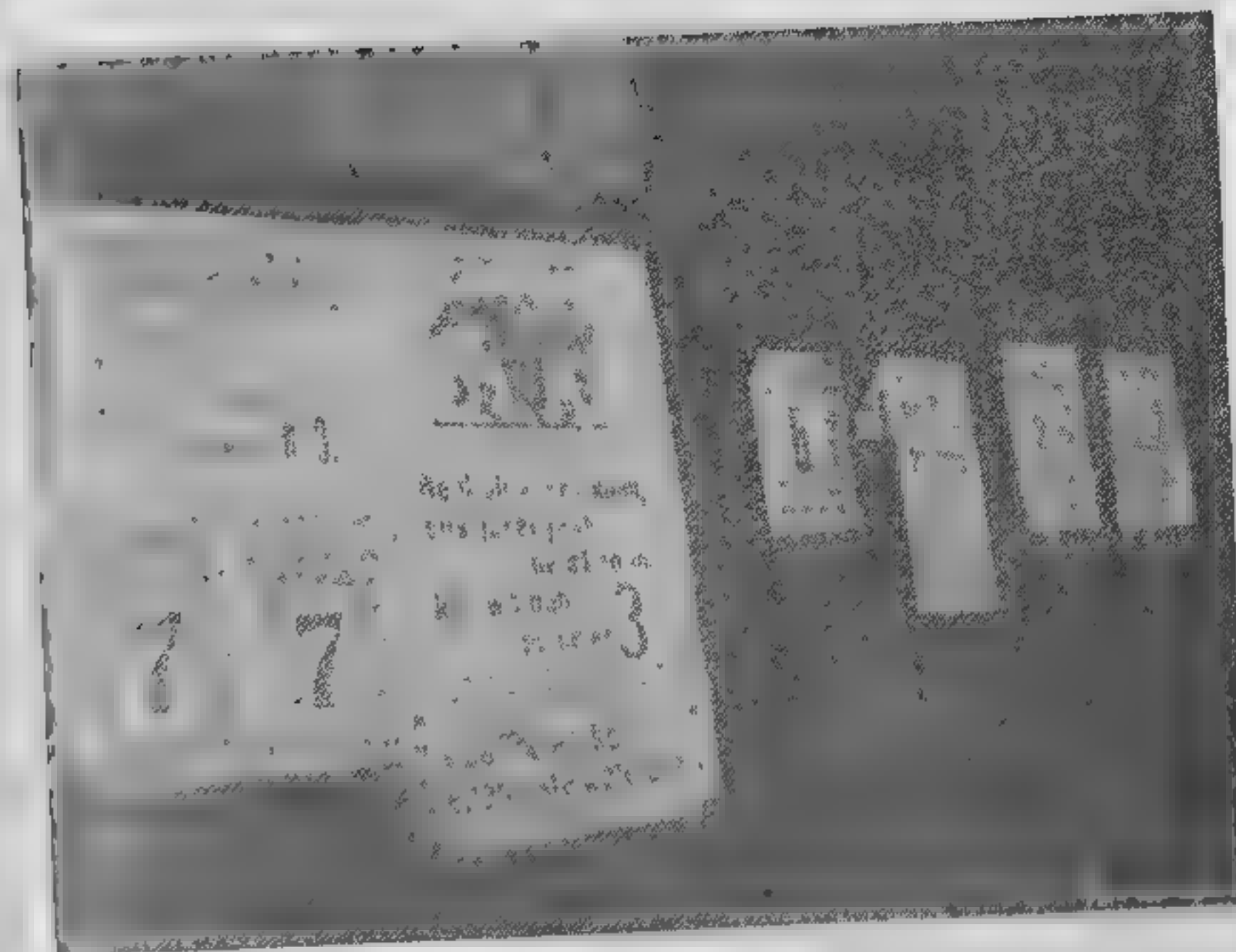


Toiduainetenappuse ajast.
Tänavapilt Tallinnas Vabadussõja algupoolt: pikk kartuliootajate saba
kartulilao ees.

«Et «Sots.» allaandmise teel rahu ei taha, seda on ta küllalt kindlasti kinnitanud... Järelikult võib jutt olla ainult kompromissist, kokkuleppe rahust. Mts liiki ainate kohta käiks misugune kokkulepe? Iseseisvus kui misugune ei oleks rahule komistuskiviks, kui kehelgi huvi poleks iseseisvuse tuuma vastu... Lenin sigitas mulle iseseisvaid vabariike, kuid iseseisvaid nõukogude vabariike. See on see tüliõun! Selles on rahu kokkuleppe ainel Ühiskondliku ja poliitilise korra asjus tuleks rahuobitajatel kokkulepet otsida.»

See oli õng-valimistele minejaile: rahu saate alles siis, kui muudate Eesti nõukogude vabariigiks. Eesti enamlased olid nüüd valmis selleks, millest nad loobusid 1917. ja 1918. aasta vahetusel, kui Lenin ja Eesti s.-r-id seda neile ette panid. Nad olid valmis leppima Eesti iseseisvusega, kui see oleks nõukogude vabariigi iseseisvus.

Tõeliselt ei mõelnudki V. Kingissepp veel rahule. Seda ütles ta otse enamlaste üleskutses Asutava Kogu valimiste boikoteerimiseks ja demonstratsiooni hääletamiseks «ristilöödud

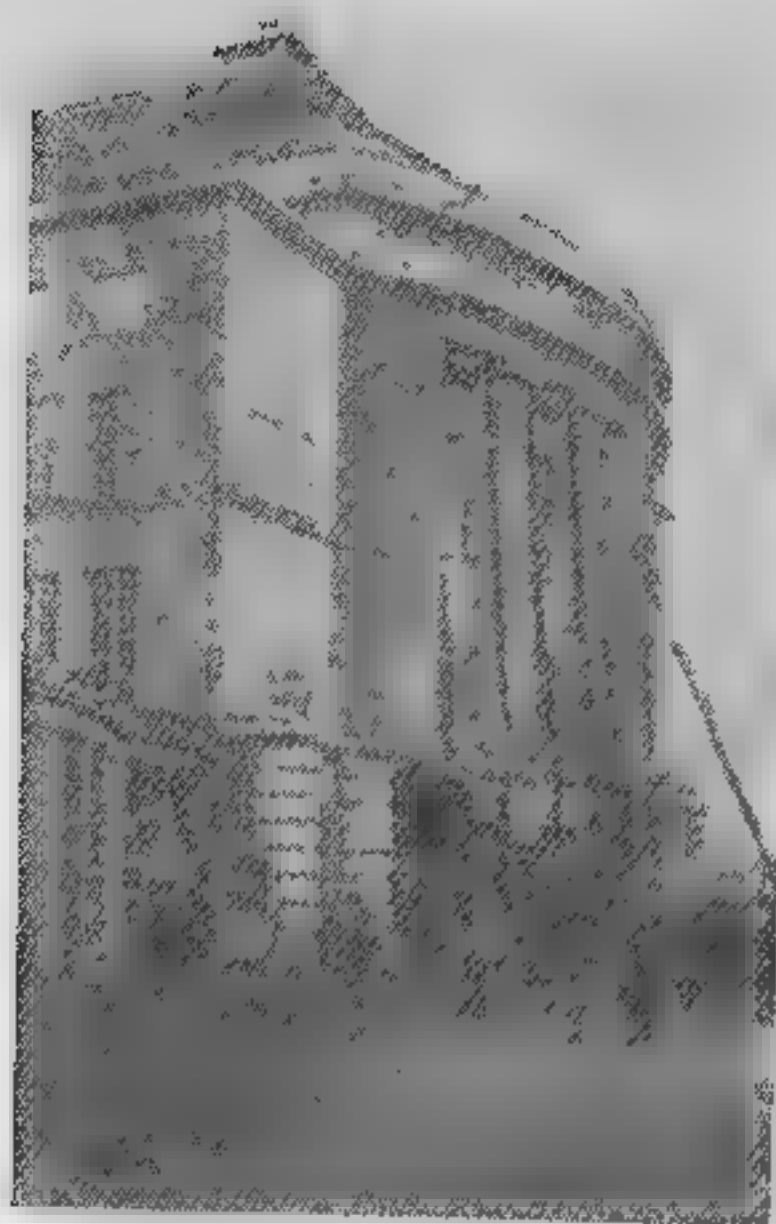


Asutava Kogu valimiste eel — erakondade kihutusplakateid Tallinnas.

tööraha» nimekirjale, kuhu etteotsa asetatud Tallinnas all maailaeval «Spartak» vangilangenud ja enamlaste arvates «alamahti ärakukatud», tõeliselt aga lõpetanud Venemaa nõuk. merekolleegiumi ja ZIK-i. Põlvkond, pärastine Vene saadik Tallinnas. Selles meelde tuletada.

«Klassisõda ei või lõppeda kokkuleppega! Emb kuub: kes... ja tööraha nõukogude valitsus, või valgete võit ja kodanluse libnuyvull... ase kindlustamine Asutava Kogu kaudu. Keskteed ei ole... Tõuul pulit... sel ja sandarmite surve peale vaatamata ei boikoteerinud meid rühtidum... mat. Sest — siis oli revolutsiooni mõõni Nüüd aga on revolutsiooni tõu... üle terve maailmat... Mitte Asutavasse Kogusse lohksema, vaid puna käen... punase lipu allat See on meie teel»

Asutava Kogu valimised 5.—7. aprillini tõid aga enamlastele raske pettumuse. Nende boikott oli läbi kukkunud. Kõik kihid olid valimistest osa võtnud ja töölisel ei olnud valinud isegi mitte enamlaste koalitsiooni sõpru, s.-r.-sid, vaid vaenlasi — s.-d.-sid.



«Estonia» hoonet kaunistatakse vanikutega Asutava Kogu avastungiks.

konverentsi ringides.¹ S.-d-de hooleks jäi enamlaste poolt maad kuulata.

Nähtavasti sel alusel toimusid V. Kingissepa sensatsioonilised külaskäigud s.-d-de pärastise siseministri A. Oinase juurde. Kingissepp kirus oma põrandaaluste abiliste aitamist, kurtis tüdimust ja pakkus end minema Venemaale rahu sobitama, kui talle selleks põhjust antaks. S.-d. Masiku kaudu kontrolliti aga veel kohalike enamlaste meeleolusid — need ei tahtnud rahust midagi teada. Sobitus jäi katki.

Võib-olla ühenduses selle aktsiooniga järgnes veel üks algatus — Ungari nõukogude vabariigi väliskomissarilt Béla Kunilt. 27. aprillil andis Vene Tsarskoje Selo raadiojaam Tallinnale edasi selle vahelisobituse ettepaneku, dateeritud 25. aprilliga. Järgmisel päeval kordas sedasama raadiot Moskva raadiojaam. Punaväe juhatus saatis seda raadiot eesti- ja venekeelseis lendlehtedes üle rinde Eesti sõdureile. Et Ungari enamlased seisid Moskvaga alalises elavas raadiovahetuses, siis peab oletama, et Béla Kun esines Moskva käsilasena.

¹ A. Piip, MIV, II, lk. 351.

«Miks ei jaksanud valimiste boikoteerimine neid luhta ajada?» Nii küsis põrandaalune «Kommunist» 1. V ja vastas ise: «Sellepärast, et tööliste hulgas ennast küllalt tugevatena ei tundnud sõjariistus vastu hakkamiseks ja, teiseks, usu kaotanud olid, et pupased tulevad... Kuna Venemaa nõuk. vabariigil väerindu on, mis võrdlematu suurema poliitilise tähtsusega, kui Eesti väerind, siis on sõda siin juba 3 kuud vahelduva õnnega kestnud ja ilma otsustava tagajärjeta. Iga punaste taganemine on aga töörahvast ikka rohkem demoraliseerinud.»

Asutavas Kogus enamuse saanud erakonnad — s.-d-d ja tööerakond — otsustasid enne Asutava Kogu kokkuastumist ette võtta sondeerimisi rahuvõimaluste selgitamiseks. Tööerakond tegi seda prof. A. Piibu kaudu Pariisis rahu-

Raadios kõneldi kaasatundval toonil, kuidas eesti rahvas juba 5 aastat on pidanud asjata sõdima, ja pakuti verevalamise lõpetamiseks vahesõlm.

Ehk küll raadio oli adresseeritud Eesti Ajutisele Valitsusele, oli Eesti töörahva Kommuuna nõukogu see, kes selle puhul kohe avalikult sõna võttis — juba 1. V. Ta rääkis samas vaimus, milles kuu varem Kingissepp vastas «Sotsiaaldemokraadile»: Antagu tasuta kõik mõisad, vabrikud, murtalud töörahva nõukogude kätte, lastagu kõik enamlased vabaks ja antagu neile taiehk tegevusvabadus — siis ollakse nõus rahuläbirääkimisi alustama. «Eesti revolutsioonilised töölistes volitasid oma nõukogude valitust kõiki abinõusid tarvitusele võtma, et eesti töörahvast valgete valituse alt vabastada... Ja eesti töörahva valitsus kinnitab, et ta enne sõjariistu maha ei pane, kui see kõrge ülesanne on teostatud.»

Teiste sõnadega — rahu pakkumine pidi tähendama propaganda ofensiivi Eesti rahvahulkade ja eriti sõjaväe demoraliseerimiseks. Selleks kinnitas põrandaalune «Kommunist» Eestis: «Asutav Kogu ei anna teile rahu. Asutava Kogu tahmist lehakse Pariisis ja Helsingis. Eesti kodanlus on end ihu ja hingega maha müünud liitrikkide röövkapitalistidele ja Soome valgetele.»¹

See enamlike rahuofensiivide aeg — aprilli lõpupool — oli Eestile kõige raskem kogu Vabadussõjas. Viis kuud talveõda luiglapikal rindel — Eesti ida- ja lõunapiiril — olid sõdurid narmiselt ära väsitatud. Asutava Kogu valimised olid pealegi kodurahu lõpetanud. Järjest langev rahakurss tõi rea töölistest streike, mida enamlased püüdsid üldstreigiks õhutada.

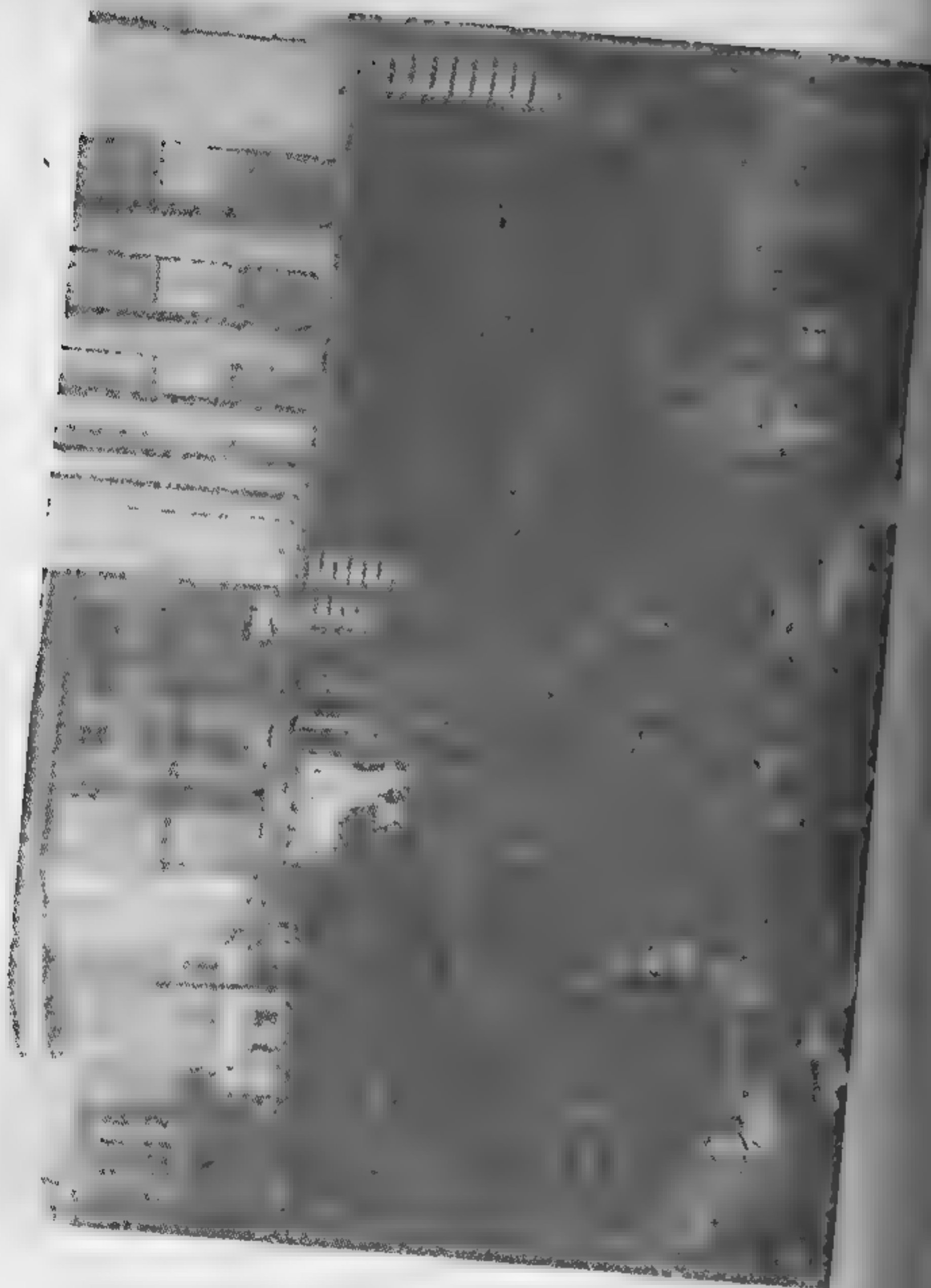
Asutavas Kogus deklareeris K. Ast 24. IV: S.-d. rühm arvab, et Asutava Kogu tähtsam ülesanne on rahu saavutada, kuid mitte iga hinna eest ja ilma mõtlemata.² Ainult s.-r. H. Kruus nõudis seal 3. V otsekohe vastaspoolele teatamist, et «valmis ollakse sõda lõpetama, kuigi liitrikkidelt meks luba ei olewat ja sealt ehk koguni tahetakse käskida Eestile Petrogradi peale marssida, et lõpuks Eesti riiki kiviks lükata uuesti ülesehhitavasse Venemaasse».³ J. Seljamaa vastas käteplagina saatel keskel ja enamalt poolt, et tee, mida Kruus soovib, võib Eestile surmahoobi tuua. «Kui rahuteele asume, siis kindlas teadmises, et võib-olla paari kuu pärast meid jälle sõjakeerdu ei kista.» Rahu olgu rahvusvaheline, mis kindlustaks Eesti iseseisvust ja sõltumatust.⁴

¹ «Kommunist» 11. V 1919.

² Asutava Kogu protokollid, Tallinn (edaspidi As. K. prot.), I istungjätk, lk. 38.

³ Ibid., lk. 321.

⁴ As. K. prot., I istungjätk, lk. 325.



Esimene Asulava Kogu poolt ametisse kutsutud Vabariigi Valitsus. Istuvad: I Kukk (rahamin.), A. Oinas (sisemin.), O. Strandman (pea- ja sõjamin.), I Poska (välismin.), J. Jaakson (kohtumin.). Seisavad: Th. Pool (põllu- toomin.), A. Palvadre (töö- ja hoolekandemin.), J. Kartan (haridusmin.). Pildilt puudub sel ajal välismaal viibinud kaub.-tööstusmin. N. Kõlner.

Seljamaa ja Asti seletustele vastas ka O. Strandmani valituse deklaratsioon 12. V: valitsuse kõige tungivam soov on saavutada rahu. Kuid rahu ei taheta teha lahus riikidest, kes Eestit seni on loelnud, ega loon kindlustusest, et eesti rahvas võib elada sõltumata laesuvast olu.¹ Deklaratsioonis oli mõista antud, et liitriigid rahu vastu on, kuna palju tunded maks jäi, et tõelisi rahumõtteid pole veel ka venlasel. Nähtavasti ei olnud Eesti Tööraha-Kommuuna vastus Béla Kuni rahusobitusele siis Tallinnas veel teatav.

Eesti poolt ei antud Béla Kuni vahesobitusele vastust; ainult astuti samme Helsingis, et tarbe korral võiks Soomest veel abi saada. Kalmi ettepaneku peale vastas Laidoner 30. aprillil: oleks väga soovitatav abivägesid saada, et nende abil eesti sõdureile natuke puhkust anda. Kallas ja Larka esitasid palve, et Soome valitsus Eestit tunduvalt aitaks. Soome valitsus arutas siis asja koos Louhivuori, Ivalo, Honkajuuri ja Holmaga. Keelduvale seisukohale ei asunud, kuid kaheldi, kas

¹ As. K. prot., I istungjärg, lk. 458.

saaks küllalt mehi. Positiivseks tegutsemiseks moodustati väiksem komitee: Louhivuori, Ivalo, Holma, Göös, Honkajuuri, ltn. Peltonen, välisministeeriumi esindaja dr. Gummerus ja sõjamineisteriumi esindaja ooberst Tunzelmann. Esialgu kavatseti moodustada 500-meheline salk Tallinna ja selle ümbruse kaitseks. Valitsuselt taheti ohvitseri ja garantiid raha küsimuses. Raha asjus oli aga valitsus keelduval seisukohal.

Saadik Kairamo, kes just Tallinnast tulnud, arvas EAP 15. V koosolekul, et väike Soome jõud demoraliseeruks Tallinnas varsti ja tal polks tähtsust. Ivalo, Gummerus ja Göös toetasid abiandmist. Ivalo tähendas, et tõuke uueks ettevõtteks andnud Soome valitsus, kes peab Eesti enamlusest puhtana hoidmist Soome poliitikale mõõdapääsmatult tarvilikuks. Dr. Winter ja Kokko kaldusid aga sinna poole, et Aunusesse tuleks enne uusi jõude koondada, sest asjad seal ei olewat head. Ooberst Tunzelmann vastas neile, et Eesti olevat strateegiliselt tähtsam kui Aunus. 500 mehestiki olevat palju abi, kui nad tehniliselt hästi varustatud. Ivalo ettepanekul otsustati valitsusele kirjalikult ette panna, et ta tagaks retke majanduslikult. Valitsus seda ka tegi, andes 5 miljonit EAP käsutusse. Retke juhiks loodeti algul jäägrimaajor Heiskaneni, siis jäägrikpt. Kumlini. Ringkondade esindajad, kes olid korraldanud värbamise Eestisse ja Aunusesse, pidades uue retke üle nõu, leidsid, et uue värbamisega poleks raskusi, sest Aunus enam mehi ei vajavat, kuid olevat teisi kahtlusi: kuuldusi Soome ja Eesti valitsuse suhetest, Eesti valitsuse keelust balllastele Eestisse pääseda. Tähtsam olevat aga kindlustus langenute omastele. Arvati veel, et vabatahtlikud ei saa minna Ingerisse, ilma et Karlaja maa-kaelalt samal ajal vastavat liikumist ei alustataks.¹

Selle ajaga paranes Eestis sõjaline seisukord põhjalikult: Eesti väed tungisid kaugele üle piiride.

Aprillis esitati venelaste (Ivanovi) poolt Laidonerile kava Loode-Venemaa ühisrindest — Soomest Leeduni, kes 1. juuniks vabastaks Lätimaa, 1. juuliks oleks liinil Jamburg—Pihkva—Dvinsk—Vilno ja septembri lõpuks, võttes Petrogradi, asuks Novaja Ladoga—Novgorodi—Vitebski—Mohilevi liinil. Venemaal pidi siis väge mobiliseeritama ja saavutatama ühendus Siberi väega. Selleks olevat vaja 3 armeed: Eesti—Vene — 24 000 meest, Läti—Saksa — 30 000 meest ja Leedu 30 000 meest. Ülemjuhatajaks liitriikide kindral, kelle peastaap on Liibavis.²

Laidoner tähendas,³ et see ei olevat sõjaoperatsiooni, vaid manöövrite kava, kus suurem osa oma vägesid ainult oletatakse. Saksa väed Kuramaal olevat peafegi võetud positiivse

¹ EAP protokoll 3. VI 1919.

² Ü — 44—73.

³ 18. IV.

suurusena, sest tõeliselt pole selge, kas nad tegutsevad enamlaste vastu või enamlastega koos. Viimane olevat tõenäolisem. Olemasolevatele jõududele tuleks panna tagasihoidlikumad ülesanded: 1) suruda ära enamlased Riia juurest Läänemere äärest ja seega võimaldada ühisrinnet; 2) korraldada Põhjakorpus ja tegutseda temaga Petrogradi suunas. Edu korral võiks ehk ka Petrogradi ära võita. Rohkem seni ei maksa mõelda.

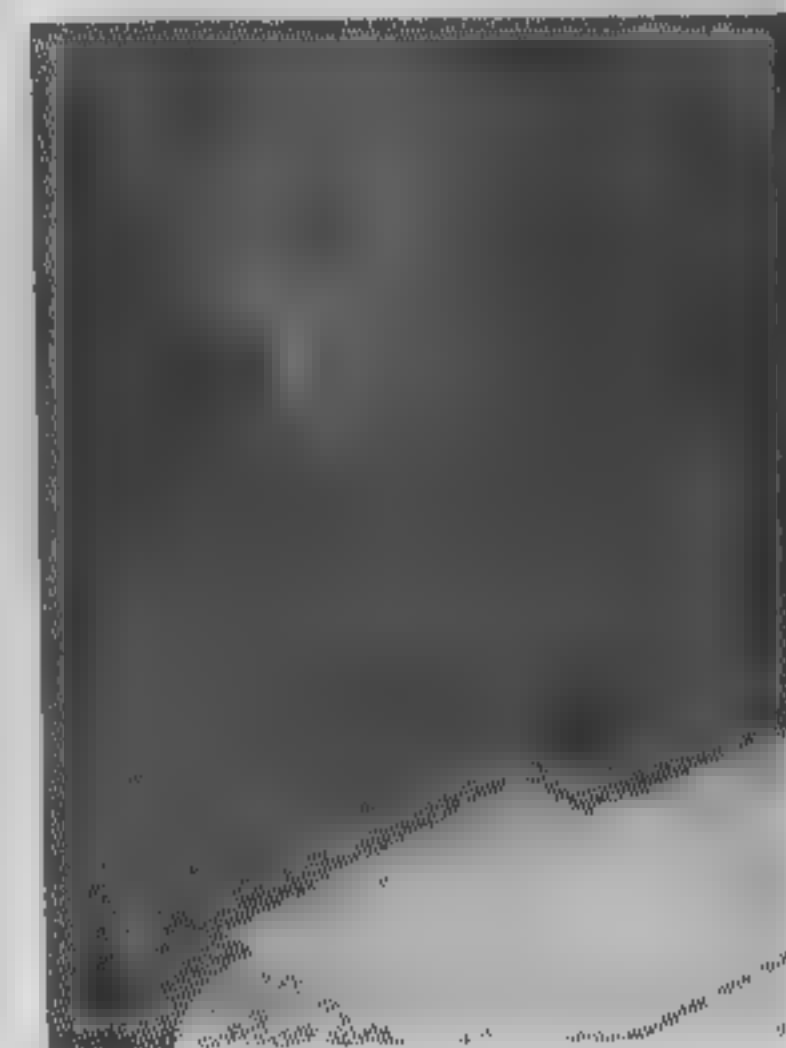
7. V andis polk. Dzerožinski Põhjakorpusele pealetungikäsu: kuna Parlisi telegrammi järgi Kollšak olevat saavutanud Volgamaal suurt edu ja vallutanud Kaasani ja Samaara (mis ei vastanud tõele) ning et takistada punavägede üleviskamist idasse, olevat Kollšak käskinud pealetungile minna kõigil valgetel rinnetel.

Põhjakorpuse pealetung viibis peale muu ka hõõrdumiste tõttu tema staabis ringkondade vahel, kes ise nimetasid end monarhistideks ja demokraatideks. Viimaste poolt taotleti staabist sakslaste — Krusensljer-nide, Stryki, Wahli jt. kõrvaldamist ja korpuseülemale Dzerožinski asendamist Rodzjankoga. Eestlaste mõjutusel jääd i operatsioonil ajaks ometi endise seisukorra juurde ja Rodzjanka nimetati korpuse ülemaks alles juuni alguses.

13. mail alustas Põhjakorpus pealetungi ja vallutas Jamburgi koos selle rajooniga. Sellele järgnes ootamatu sündmus lõunarindel, kus asjatundjad pidasid seisukorda muretäratavaks ja Soome teadeteohvitser Nykänen III pidas koguni soomlaste sõjadiktatuuri ainukeseks pääseteeks.¹ Pihkva all tuli Eesti punadiviisi ülem Ritt koos oma staabiülemale Maasikuga, I komm. Eesti polguga ja insenerikompaniiga Eesti poole üle ning Eesti väed vallutasid 25. mail Pihkva.

Ritti ületulekut põhjustas lootusetu meeleolu, mis punavägede juhatuses levis samal ajal, kui Eesti väe seisukord oli kõige raskem. Berliini märtsirahutuste mahasurumisega olid lootused Saksa enamlikule revolutsioonile hääbunud. Selle asemel et enamlikku pööret teha, olid Saksa väed von der Goltzi juhatusel Kuramaal Riia alla jõudmas.

¹ Kairamo EAP 15. V koosolekul.



Punadiviisi ülem Ritt.



Eesti väed 1919. aasia kevadel Pihkvas. Väed viiakse üle Velikaja jõe.

Kuid pinevus ei piirdunud lääneringega. 20. V telegrafeeris punavägede ülemjuhataja Wazetis Leninile: sõda RSFSR lõunas võtab meile ebasoodsa pöörde. Koltšaki ähvardus Volgale nõudis kõigi meie reservide üleviskamist sinna... Ukraina rindele on pandud ülesanne liikuda Bukovina kaudu Budapesti poole, kuid seda ülesannet Ukraina rinne lahendada ei suuda... Läänerinne esitab väga suurt hädahoitu, sest Läti ja Valgevene kohalike nõukogude valitsuste formeeringud osutusi täiesti kõlbmatuiks.

See oli Koltšaki rinne, mis avaldas otsustavat mõju nii sõjaseisukorrale Eestis kui ka rahukonverentsile Pariisis. Lenin oli aprillikuus otsusele jõudnud, et kui järgnevas talveks Uural selle vabrikutega tagasi pole võetud, siis on revolutsioon kadunud. Ja see otsus viis punaväe tähelepanu lääneringelt ära.

Eesti sõjalise seisukorra paranemisest hoolimata jõudis EAP 3. juunil üksmeelselt otsusele, et Eesti abistamise aktsiooni tuleb põhimõtteliselt endisel alusel jätkata.

Soome valitsus tegi aga 7. juunil teistsuguse otsuse: et olukord olevat Eestile soodsaks muutunud, polvat enam põhjust mehi sinna saata. EAP päris veel J. Tõnissonilt Eesti valitsuse seisukohta ja järeldades sellest, et abi enam ei soovita, otsustas 16. juunil oma tegevuse likvideerida. Ingerlastele lubati väiksemal määral värvata Soomes allohvitseri ja ohvitseri tingimusel, et ingerlased jääksid Eesti ülemjuhatause alla, aga mitte venelastega koos ei laheks. Gümnaasium lahendab ingerlasi tulevat aidata, et nad saaksid talungi autonoomia ja seda saaksid nad kergemini, kui võtaksid osa pealetungist Petrogradile.

Ikka ja jälle jooksid probleemid kokku Petrogradi operatsiooni juurde. Selle taga aga kerkis mõistatusena rahukonverentsi Vene poliitika.



Tallinna sadama pilte Vabadussõja ajast.
 Ülal: Laevale laaditakse linu, millest saadakse välisvaluutat hädavajalike
 tarbeainete ostmiseks
 All: Ameerika Ühendriikidest saabunud toiduainete lossimine.

XIX Pariisi rahukonverents

Üldised juhtmõtted

Üldiste juhtmõtete ilmusid Pariisi rahukonverentsile Ameerika Ühendriigid ja Prantsusmaa. Ameerika sellepärast, et ta maailmasõitagi oli seganud oma üldiste juhtmõtete, Wilsoni 14 punkti alusel, mis nüüd pidid kaama rahu aluseks Prantsusmaa aga oma mõtlemisviisi pärast, mis igal pool nõuab loogilisi juhtmõtteid.

Ometi olid nendegi juhtmõtted vastuolus mitte ainult üksteisega, vaid ka iseendaga. Ameerika oli kõige tungivam rahvaste enesemääramise õiguse eest, kuid samal ajal ka kõige ägedamalt vastu suveräänsuse puudutamisele. Prantsusmaa kõikus niisama kahe juhtmõtte vahel: rahvaste enesemääramise õigus ja sellega vastuolus olev Prantsusmaa julgeoleku kindlustus Reinimaal. Inglismaa püüdis luua stabiilsuse maksimumi Euroopas, kuid lähtas teataval määral selle stabiilsuse kulul. Itaalia taotles Mazzini rahvaste enesemääramise poliitikat, samal ajal aga ka selle vastu kälvat slaavlastevastast Londoni lepingut.

Kõige suuremaid lootusi pandi siis president Wilsonile, kes rahukonverentsile sõitis kui maailma vahukohtunik. Tema 14 punktist, mis vaherahu aluseks võetud, nõudis p. VI kogu Venemaa evakueerimist ja kõigi küsimuste lahendamist sel kombel, et Venele võimalust pakkuda oma poliitilist arengut iseseisvalt määrata ja teda tema enda valitud asutistega vabade rahvaste peresse vastu võtta.

14 punkti oli vaja nüüd tõlgendada. See töö langes 1918. aasta oktoobri lõpul president Wilsoni lähema sõbra ja nõuniku kolonel House'i peale, kes poolteist kuud enne presidenti Euroopasse jõudnud.

House seletas, et Venemaa piire ei saavat enam võtta endise Vene keisririigi piiridena, sest juba punkt XIII kõneleb iseseisvast Poolast ja mis Poola suhtes kehtiv, seda peab kindlasti tunnustatama ka soomlaste, leedulaste, lätlaste ja võib-olla ka ukrainlaste kohta, kes pärast 14 punkti formuleerimist tõusnud ja kellele kahtlemata ka tulevat anda vaba arene-

¹ House, The intimate papers of Colonel, New York (edaspidi House), III, lk. 340

mise võimalus. Venemaa rahvuste probleemid komplitseerivad aga kaks lüli: 1) neil olevat vastandlikud nõuded ja 2) nende maade evakueerimisele võivad järgneda enamlikud revolutsioonid. Igal pool tulevat seal konsulteerida toelist pärisrahvast pigemini kui valitsevat ja omavat klassi. Seega tuleks rahukonverentsil tunnustada rida *de facto* valitsusi, kes esindavad soomlasi, eestlasi, leedulasi, ukrainlasi — tingimusel, et nad kokku



Kolonel House, president Wilsoni usaldusmees ja välispoliitiline nõuandja.

kutsuvad oma rahvuskogud *de jure* valitsuste loomiseks, niipea, kui rahukonverents on neile uutele riikidele pürid tõmmanud võimalikult etnilistel alustel, kuid igal juhul reserveerides takistamatu majandusliku transiidi õiguse.

Dünastilisi sidemeid Saksa, Austria ega Romanovite vürstidega ei tulevat lubada. Uute riikide föderaal-suhteid tulevat igati soodustada. Bresti lepingu tühistamisest ei tohtivat järeldada nende riikide tolli, raha, raudteede jne. liidu keeldu. Samadel tingimustel võivat nendega födereeruda ka Suur-Venemaa. Rahukonverents kutsuks teda esinduslikku valitsust looma, kellele liitriigid pakuksid igasugust abi. Saksa vägede evakueerimiseks pidavat rahukonverents seal saama puhta tahvli, millele kirjutada poliitika kõigi Venemaa rahvaste jaoks. Mis aga sel puhul teha, kui esinduslikku valitsust Venemaal ei saa, sellest polnud midagi öeldud.¹

See tõlgendus, kus Vene muurahvastele oli kaugelt rohkem vastu tulnud kui hiljem Ameerika poliitikas teostus, ning kus Romanovid koguni ühel pulgal Saksa ja Austria kroonikandjatega keelu alla pandud, kiideti Wilsoni poolt heaks ja võeti liitriikide poolt üldjoontes vaheahu aluseks.

Samal ajal pidas aga Wilsoni välissekretär Robert Lansing rahvaste enesemääramise õigust dünamiidiks, mis tuhandete elusid hakkab maksma, tekitades lootusi, mis kunagi ei teostu, ja käies vastu Ameerika enda arengule. Lansing on hiljem südamest rõõmus, kui Wilson oma põhimõtteist Venemaa suhtes loobus, ilma põhjusi seletamata.²

¹ House, IV, lk. 163, 202 jj.

² Lansing, Robert: The Peace Negotiations, N. Y., 1921 (edaspidi Lansing), lk. 97.



Ohendriikide president Wilson saabumas Pariisi rahukonverentsile. Paremal Prantsuse president Poincaré.

Prantslastel oli peaminister Clemenceau ülesandel A. Tardieu valmistanud kava rahukonverentsi jaoks. Seal oli juhtivate põhimõttena muu seas märgitud rahvaste enesemääramise õigus, kombineeritud vähemusrahvuste õigusega. Piire pidi aetama eeskätt rahvaste enesemääramise õiguse, siis rahvaste üheõigusluse ja lõpuks etniliste ja usuliste vähemuste õiguste järgi. Vene probleeme pidi käsitletama kõige viimases järjekorras, et rahvused saaksid aega vähemalt osaltki organiseeruda, oma soove korralikumais tingimustes formuleerida ja asuda mitmesuguste etniliste rühmade vahel kokkulepetele. Prantsuse delegaatidest rahukonverentsil käsitlesid Vene probleeme välisminister S. Pichon ja tema abi Berthelot, uute riikide statuute — Berthelot.¹

Prantsuse kava teine visand oli soovitanud veel uut põhimõtet: võitjate ennesõjaaegsete territooriumide puutumatust. Selle visandi järgi pidi Vene huviseid rahukonverentsil kaitsma liitlastevaheline komitee Vene nõunikega. Kava kolmandas visandis seisis, et konverentsil oleksid muu seas ka Vene, Poola ja Balti komisjonid.

Rahukonverents jättis Prantsuse agenda vastu võtmata, nagu Tardieu kaebas — anglosakside instinktiivse vastuseisu tõttu ladina mõtlemisviisi süstematiseeritud konstruktsioonidele.

Tardieu teises visandis vilksatanud juhtmõte — võitjate territooriumide puutumatusest — pidi eriti Venemaa suhtes väga teravas vastuolus seisma Tardieu enda poolt tunnustatud rah-

¹ Tardieu, A.: La paix, Paris, 1921 (edaspidi Tardieu), lk. 97 jj.

vaste enesemääramise põhimõttega. Võimalik, et ka selle tõttu langes see Prantsuse lõplikust kavast välja. Seegipärast ei jätnud ta oma varje heitmata rahukonverentsi töödele.

Rahukonverentsi juhimõtted Vene probleemide suhtes olid seda õilsamad, mida kaugemalt, filosoofilisematest kõrgustest nad projitseeriti. Kuid just see kaugus sai põhjuseks, et neile langes tegelikult osaks kõige vähem tähelepanu.

Prinkipo

Rahukonverents leidis maailmasõjas kokkuprahvatanud Euroopa äärmises segaduses, mida vaheerahu aina suurendas. Ida-Euroopas käisid lahingud, kuid juriidiliselt sõda ei olnud. Reini ja Doonau ääres kehtis juriidiliselt sõjaseisukord, aga tegelikult oli sõda lõppenud. Selles tohuvabohus oli isegi raske öelda, kus on liitlased või kus vaenlased. Foch ei suutnud otsustada, kas Ukraina on vaenlane või liitlane, sest et juriidiliselt oli ta neutraalne, tegelikult aga Lvovis vaenlane ja Odessas liitlane.

Kõlge selle tõttu tekitas suurimaid raskusi küsimus, keda rahukonverentsile kutsuda. Lõpuks kutsuti 32 riiki ja dominiiooni. Neist olid ainult 14 vastuvaidlematud liitlased. Uuest riikidest olid ainukesed kutsutud Poola ja Tšehhoslovakkia, Venemaa ja Soome kutsumine oli ette pandud, kuid tagasi lükatud.

Prantslaste vaated läksid anglosakside omadest Vene küsimuses juba enne rahukonverentsi algust järsult lahku. Prantsuse valitsus pooldas interventsiiooni. Prantsuse mõjupiirkonnas Jassys peeti 14.—23. nov. 1918 Vene poliitikategelaste konverents, mis palus liitlastelt 150 000 meest, et need asendaksid Saksa okupatsiooniväed Ukrainas ja Lääne-Venemaal, kelle varjus siis Vene valged koondusid otsustavaks pealetungiks enamlusele. Venemaa ajutiseks riigikorraks pidi saama sõjaline diktatuur, mida Lõuna-Venemaal teostaks kindral Denikin. Parempoolsete kandidaat suurvürst Nikolai Nikolajevitš jäeti kõrvale.

Denikinile lubati 12 Prantsuse ja Kreeka diviisi appi saata. Clemenceau kiitis 13. XII 1918 selle nõu heaks ja 19. XII hakkasid diviisid Odessas maabuma. 29. XII seletas välisminister Pichon parlamendis, et liitlaste plaaniks olevat «cordon sanitaire» — tervishoiuvöö väe loomine enamluse ümber.

Anglosaksid olid tagasihoidlikumad. Nad arvasid üldseisukorda Euroopas liiga pinevaks selleks, et interventsiiooni saaks korraldada. Nad kaldusid isegi Saksamaas otsima kaitsevalli enamluse vastu. Kolonel House hoiatas, ärgu tõugatagu Saksamaad liiga raskete tingimustega enamlusesse, mis vilka



Elevusrikkamaid hetki Pariisi rahukonverentsilt: Saksa delegatsioon krahv Brockdorff-Rantzau eesotsas ilmub 7. mail 1919 Trianoni lossi rahukonverentsilt vastu võtma rahulepingu tingimusi. Vastust nõuti sakslastelt 15 päeva jooksul, kuid viimased viivitasid esitatud tingimustele allakirjutamisega. Selle viivituse mõju avaldus tugevasti ka meil, kuna Saksa valitsus kaldus nüüd agressiivsemaale idapoliitikale, mis väljendus muu seas von der Goltzi kallaletungis Eesti vabariigile. Saksamaa kirjutas rahulepingule alla alles 28. juunil 1919.

hädadohtu ka Lääne-Euroopa. Clemenceau keeldus siis tunnustamast, et Prantsusmaal oleks mingit enamluse hädadohtu. Lloyd George mõõnis, et Inglismaal võiks säärane seisukord loodud saada, ja mõlemad nõustusid, et Itaalias võib kõik juhtuda.

Oma 29. XI tegevuskava Venemaal hakkasid Inglise valitsuse liikmed üldvalimiste lähenemisel varsti liiaks pidama. Idakomitees soovitasid 9. XII

võllaminister lord Balfour ja tema abi lord Cecil Kankassusse mitte minna. Järgmisel päeval soovitas Lloyd George väed Murmanskist ära tuua, sest sealne okupatsioon olevat ebapopulaarne. Temaile vastas kindralstaabi ülem sir H. Wilson, et inglased ei võivat seal teisi liitlasi üksi hätta jätta.

President Wilson tahtis Litvinovi kaudu enamlastelt pärida, mis tingimastel nad nõustuksid rahu tegema. Inglismaale teatas ta, et Ameerika tahab oma väed Venemaalt ära tuua, «tahab lasta Venemaad praadida tema enda soustis ja — oma lubadustes», nagu sir H. Wilson oma nimekaimust mürgiselt lähendas. Kui Lloyd George Ameerika seisukohtadest 1918. aasta detsembri viimastel päevadel Inglise sõjakabinetile teatas, ütles sir R. Borden, et enne rahu ei saa, kui Vene küsimus



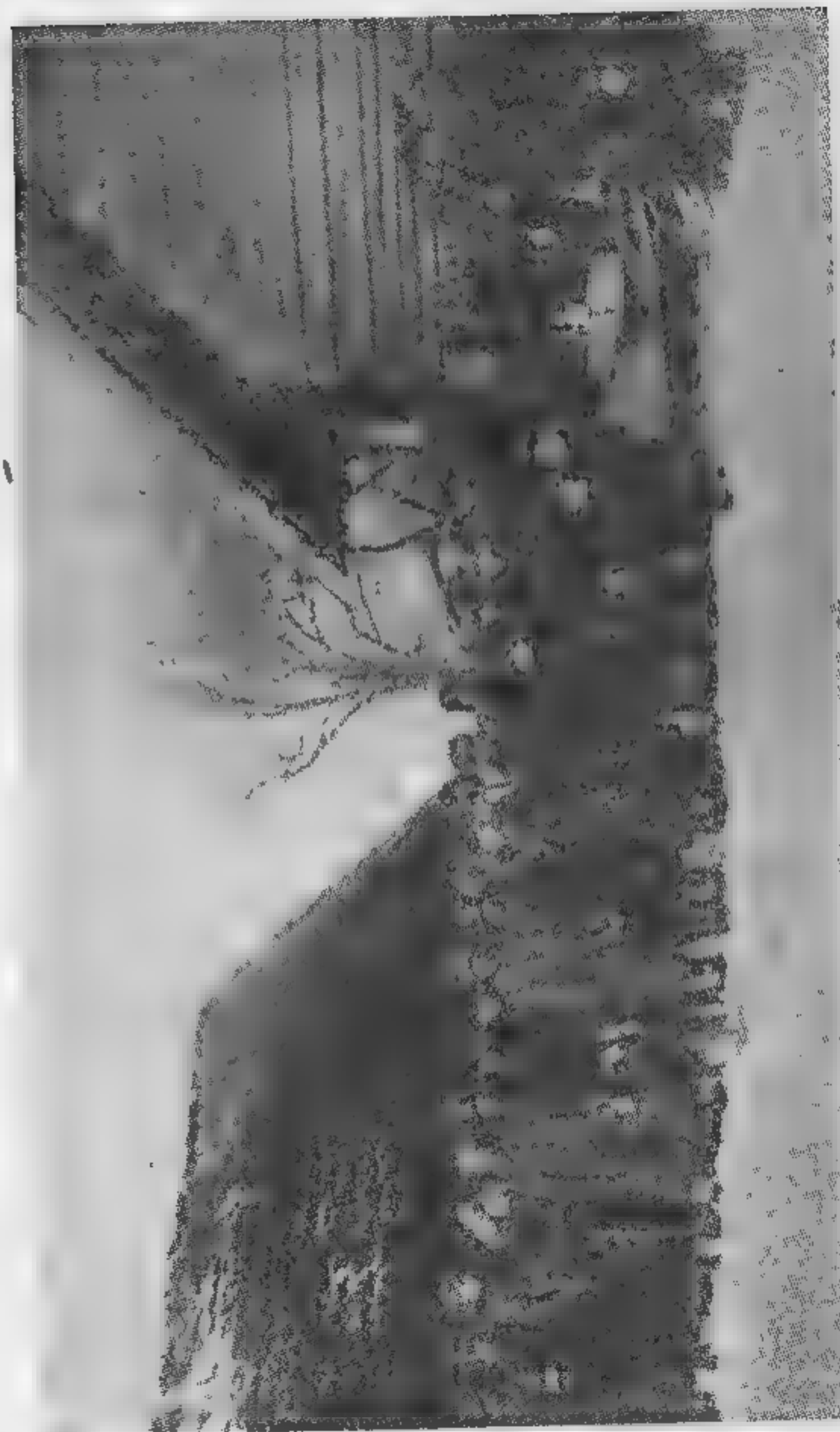
André Tardieu.

on lahendatud. Järgmisel päeval võttis sir H. Wilson seal samas Vene küsimuse üles ja nõudis mingit poliitikat; sedasama küsis adm. Fremantle Baltimaa kohta. Otsustati võtta Vene rahuküsimus Pariisi rahukonverentsil esimeseks arutusaineks, seni aga kästi sõjalaevastik Läänemerelt tagasi kutsuda. «Tagajärjeks on,» tähendas sir H. Wilson oma päevikusse, «et kõigil vaestel eestlastel ja teistel loigatakse kõrid läbi. See kõik tuleb sellest, et meil pole Venemaa jaoks poliitikat.»

Väga süngeid ennustusi uue 1919. a. kohta märkis Inglise kindralstaabi ülem siis oma päevikusse: «President Wilson diskrediteeritakse... Enamlus hirmutab mind. Enamlased lähenevad Tallinnale, Riiale ja Vil-

nole ja varsti jõuavad Poolamaale. Ei meeldi see mulle.»

Lloyd George pani 5. I 1919 liitlastele ette korraldada Venemaal vaherahu ja kutsuda kõik Vene sõdijate poolte esindajad Pariisi, «nagu Rooma kutsus kokku kaugete maksumaksjate riikide juhte, et nad aru annaksid oma tegudest». Liitriikide



Asutava Kogu valim
Sõjaväelastest koosnevad valimisõimkonnad külastasid valim.

Field-marshal sir Henry Wilson, London, 1926 (edaspidi Call-
ved), II, lk 159

valitsusjuhlide esimesel eraviisilisel nõupidamisel Pariisis 16. jaanuaril tuli see küsimus kohe arutusele.

Lloyd George tähendas seal, et Denikin okupeerib ainult väikest nurka Musta mere ääres ja Koltšak näib olevat südames monarhist. Vene poliitikas nägi Lloyd George kolme võimalust: 1) sõjaline interventsioon, 2) *cordon sanitaire*, 3) Vene rühmade esindajate kutsumine Pariisi.

Vilmasel puhul vastas Clemenceau rõhuga, et ta enamlasti mingil tingimusel Prantsuse pealinna ei lase. President Wilson pani siis ette kutsuda venelasi kuhugi Saloniki kanti, kuhu läheksid ka liitriikide esindajad.

See ettepanek võeti vastu. 21. jaanuaril luges Wilson rahukonverentsi kümnenõukogule ette Ameerika Londoni saatkonna liikme W. H. Buckleri raporti selle hiljutisest kõnelusest Litvinoviga Helsingis ning 22. jaanuaril avaldas rahukonverents kutse Venemaa valitsustele ja rühmadele tulla 15. veebruariks kokku Prinkipo saarele Marmara meres, mis ajaks neil omakesks vaherahu tuleks teha.¹

Vene valgete valitsused lükkasid selle kutse järsult tagasi. Vene nõukogude valitsus võttis pärast mõningat viivitust kutse tingimisi vastu, kuid ei rääkinud midagi vaherahust. Nõukogude Stockholmi saadik Vorovski seletas, et vaherahu tingimus ei kälvat lgatahes mitte Eesti sõja kohta, kus Vene punavägesid osa võtmas ei oleval.² Ainukesed valitsused, kes kutse tingimusteta vastu võtsid, olid Eesti, Läti ja Leedu valitsus.

Eesti välisdelegatsioon

Jõudes 31. detsembril 1918 Londonisse, oli Eesti välisdelegatsioonil esimeseks mureks astuda samme sõjalise abi saamiseks — oli ju siis seisukord Eesti rindel kõige halvem ja punavägi vaevalt 35 km kaugusel Tallinnast.

Et välisminister lord Balfour oli juba Pariisi sõitnud, võttis J. Poska 1. I 1919 vastu tema abi lord J. Cecil. See ütles kindla sõnaga, et Inglismaa inimeste abi ei saa anda, sest Inglise vägi oleval mobiliseeritud ainult sõjaks keskriikide vastu. Kui paluti luba vabatahtlike värbamiseks, arvas Cecil, et sellest katsest midagi välja ei tuleks.

Relvade saamiseks olid A. Pliip ja J. Tõnisson juba 16. XII märgukirja andnud. Nüüd paluti veel raha, toiduaineid ja sõjalaevastiku Tallinna alla saatmist.

¹ Temperley, VI, lk. 312.

² «Morning Post», Londoni ajaleht (eduspild «Morn. P.»), 8. II 1919.

Cecil lubas abipalved võtta arutusele erikomisjonis eestlaste osavõtul. See astus kokku välisministeeriumi Vene osakonna juhataja Gregory eesistumisel alles 6 päeva hiljem — nagu Poska oletas, seepärast, et Inglise abiaksioon juba teistes liitlastes, eriti prantslastes umbusaldust oli äratanud. Komisjonis tunnistas Eesti nõuded enam-vähem õigeks, kuid tähendati, et kõik olenevat nüüd Pariisi rahukonverentsist ja et ilma liitriikide nõusolekuta ei võivat Inglismaa raha ega relvi anda.

Selle vastuse peale ruttasid eestlased Pariisi, kus algas käimine Pontiusse juurest Pilatusse juurde. Sõjaseisukorra murrang Eesti vägede kasuks parandas nende heaks meeleolu: lubati põhimõtteliselt nii relvi kui raha. Kuid tonnaaži puudus põhjustas saatmisraskusi ja alles vastukaupade (paber, puu, lina) lubamine kergendas asju.

Iseseisvuse asjus sai Poska Inglise valitsuse esindajalt mulje, et neil on olemas kava Eestit Venemaast täitsa lahutada. Ameerika ja Itaalia seisukohad jäid esialgu teadmatuks. Prantslased ütlesid, et nad veel mingile kindlale otsusele pole jõudnud, kuid kaudselt avaldasid oma sümpaatiid.

Kokku võttes olid eestlaste väljavaated siis, nagu sõnastas J. Tõnisson, et «välise abi peale ei tohi palju lootust panna. Ainult relvi ja vahet ka rahaabi laenu kujul on lähemal ajal loota. Vene enamlaste tagasitõrjumiseks on aga rahvusvahelist sõjavõimu Eestis alles siis loota, kui Eesti iseseisvus rahukonverentsi poolt tunnustust leidnud ja iseseisev Eesti vabariik on kitsama või laialisema rahvasteliidu liikmete hulka vastu võetud. Seda ei ole aga rahukongressi ülesannete mitmekesiduse ja rahvusvaheliste arutuste pikalduse pärast enne kevadet oodata».

Inglastest oli Läti välisminister Meierovics mulje saanud, et Balti riike just tugevasti toetama ei hakata, kuid ka ära uppuda ei lasta.

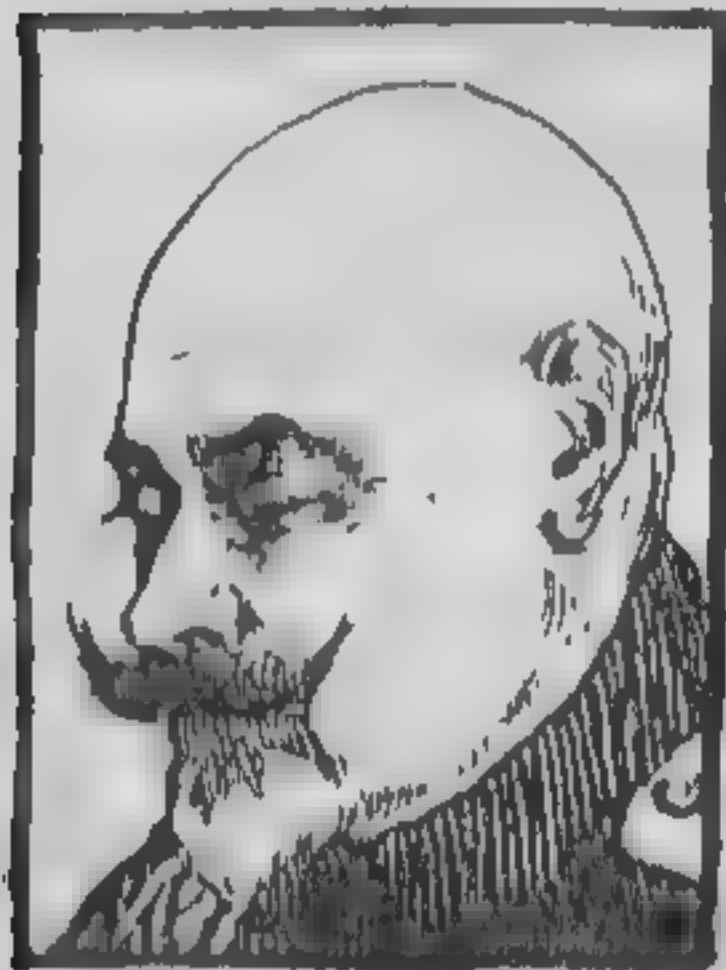
Vene interventsiooni suhtes oli välisdelegatsiooni seisukoht ennem vastu kui poolt.



Venemaa valiku ees: kas alistuda tsaariaegse kindrall või enamlaste meelevaliale? Belseni šarž 1919. a.

«Interventsioon on sellest külast hea, et ta meile võimaldab enamat teha ja me ei ole veel loova töö juures. Meie jaoks, kes ei ole veel karla on, et me fiksil Vene enamlusele kogu vastu panna et jaksan, ka sõjariistu ja raha küllalt oleks. Teisest küljest peab aga allmaale pöörduma, kui Venemaal enamlaste valitsus rahukonverentsil lõpuks püüab, me ei ole veel paari nädalaga vastu korda jama, et me ei saa mitte midagi teha, et me Venemaast ilma raskusteta lahkuda saame»

Need kaalutlused, teatas J. Poska 25. jaanuaril Pariisis, et välisdelegatsioonid suundunud pigem Vene interventsiooni vastu olema. Kuid näib, et see ei ole võimalusest, kus teie jõudu umbes kuus kuud teie vastu panna, paluti kodumärgist.



Kindral Denikin.

rahu ja korda loomise lerves maailmas enda peale võlud

«Kui nüüd konverents leiab, et nende eesmärkide kättesaamiseks on vaja seda sammutada, siis peaksime seda soovi täitma, sest meil on juba teinud asjad Jumala hooleks jätta... Pealegi on meil väike lootus, et me võime korda Marmara mere saarel midagi enamlaste käest saada. Pealegi, me ei ole võimatu, et inglased ja ameeriklased enamlaste vastu teatava reserviga tunnustavad ja temaga läbikäimist algavad, meil on, et enamlaste alla mingil kombel ei anna, — noh, siis peab sel õnne teha, mis meil on.»

Henry White, üks Ameerika peadelegaatidest, oli kutsesid teatavast soovist, et oma haigetest jalgadest loobuda üles kargas. Eestl *de facto* tunnustamine, seletas ta 12. veebruaril Pariisis, olevat seepärast viibinud, et Euroopat Ameerika kas liiga vähe tuntakse. Igatahes ei tegevat aga Ameerika teinud takistust Eesti tunnustamisele, kui teised suurriigid sellele välja tulevad — enesemääramine seisvat ju 14 punktil.

Poska 13. II 1919

Prinkipo läbikukkumine

Prinkipo tähtpäeva lähenemisega kerkis Vene küsimus Inglise sõjakabinetis 12. veebruaril jälle üles. Vene valgete loobumise tõttu oli loodetud konverents nurjumas; tahet enamlaste vastu sõjaoperatsioone alustada aga ka ei olnud. Kindral sir H. Wilson, kes oli juba kaotanud lootuse Vene valgetesse, tähendas, et ainuke pääsetee on Venemaalt Inglise väed ära tuua. Mingile otsusele ei jõutud.

Ka Prantsusmaal hakati jälle Venemaa asjadest huvituma. Välisminister Pichon soovitas vastu tulla Mannerheimi palvele ja kiirustada tema poolt soovitud ohvitseride saatmist Soome. Prantsuse missioonist Soomes soovitas ta eraldada ohvitseri ka Eestisse, Lätisse ning Judenitši juurde. Judenitšile soovitas Pichon anda seda väga minimaalset toetust, mida see küsinud, nimelt osa Inglise, osa Prantsuse ressursidest.

Kui Clemenceau päris 1. veebruaril Pichonilt seisukohta Balti riikide abipalvete asjas, vastas see, et niihästi moraalselt põhjustel kui ka Prantsuse enda huvide tõttu ja et sealt tõepoolest informatsiooni saada, olevat soovitatav abipalvetele nii laialt kui võimalik vastu tulla, andes sõjavarustust ja isegi instruktooreid ning saata sõjamissioonid, kes võiksid enamlaste vastu võitlevatele valitsustele nõu anda.

Parajasti enne president Wilsoni ärasõitu Ameerikasse ruttas Briti sõjaminiister W. Churchill 14. II Pariisi ja küsis rahukonverentsilt, kuidas jääb Venemaaga: kas Prinkipost veel kinni pidada või mitte? Kui ei, siis kas sõjida või rahu teha?

President Wilson vastas, et ta ei tea lahendust Vene küsimusele. Ta lubas väga kõik liitlaste väed sealt ära tuua ja kui vaja, oleks valmis üksigi enamlastega Prinkipol läbi rääkima. Ei tule aga sellest midagi, siis olevat ta valmis ühes teiste liitlastega kõigiks sõjalisteks sammudeks, mis tuleks olevat sõjastabekohased, et venelasi aidata.

Järgmisel päeval, 15. II arutati rahukonverentsil Prinkipo asja juba ilma Wilsonita. Peale Balfouri ja Churchilli olid ka Lansing ja House selle poolt, et veel kord kutsed saata ja tähtpäev määrata. Clemenceau oli aga hoopis Prinkipo vastu. Sonnina tuletas siis meelde, et esimeses kutses seisis juba tähtpäev — tänane päev —, seega on uus ülearune. Churchill soovitas veel kord Prinkipo kutset korrata, ei tule aga sellest midagi välja, siis rahukonverentsi 48 komisjonile lisaks juurde asutada veel üks komisjon, kes uuriks sõjalise Interventsiooni võimalusi Venemaal. Kuid kohe avaldati kartust, et säärase komisjoni kokkuastumine võiks publikule teatavaks saada ja rahutust tekitada. Balfour soovitas lihtsalt anda küsimus arutada sõjameestele, kes igaüks eraldi esitaksid oma aruanded. Clemenceau tähendas pilkavalt, kui imelik pilt see on, et maailma võitjad kohkuvad tagasi palja mõtte ees anda oma sõjalistele nõunikele uurimiseks küsimus, mida

kogu maailm peab Euroopale eluliselt tahtaka Balfouri ettepanek
vasta, sir H. Wilson tähendas aga oma päevikusse, et ta kunagi veel
näinud talvilist («the Frocks») nii algavasse võimetusse langevat

Churchilli algatus ei meeldinud Lloyd George'ile. Ta telegraafis
dondit hoiatuse, Inglismaa olevat hädasõhtlikus seisukorras, sõda
tega olevat lähes võimatu. Inglise regulaarväge ei saavat
lada ja ka vabatahtlikke ei võlka nii palju varvata, et see küll
ja oma regulaarvõla arengut takistaks. Venemaad tulevat nii palju aidata
et ta iseenest püüaks, et ta juhust, mida tähendab see, et
enamlusest vabaneda ei soovi
tema pääsmine on ju a



Sir H. Wilson.

tega, millel aga ei olnud tulemusi. Ameerika rahudelegatsiooni
llige W. C. Bullitt läks 18. veebruaril Venemaale, et tuua
lähed tingimusi sõja lõpetamiseks. Tšitšerinilt ja Litvinovilt
sal ta 14. märtsil pakkumise rahu tegemiseks status quo alu
sel, mis pidi kehtiv olema 10. aprillini. Pakkumist pidas Lloyd
George tähtsaks ja soovitas seda avaldada, kuigi kartis, et
Briti avalik arvamus oleks selle vastu. President Wilson kee
las aga avaldamise ära.

Telse katse tegi dr. F. Nansen, arvatavasti Ameerika
loollusdiktatori Hooveri soovitusel. Ta pani 3. aprillil ette
mittepoliitilise komisjoni erapooletul juhtimisel Venemaa alu
miseks, millega nelja nõukogu nõustus tingimusel, et see
kohalikke vaherahusid eeldaks. Ettepanekule vastas Tšitšerin
et no. kogude valitsus olevat valmis olse liitriikidega lah
kima. Nagu Prinkipo ja Bullitti missioon, jäi seegi ettepanek
tulemusteta.

Sir H. Wilson koost
slls memorandumil, kus
tas Põhja-Venemaad ev
rida, instruktorite staabid ja
ainult Denikini ja Koltš
juurde. Taga-Kaukaasia
üle anda Itaaliale. Kui ka
ka selle heaks kiitnud, kõne
sir H. Wilson 26. veebruaril
Pariisis Fochiga, kes ka nõu
tus, lisades juurde, et tal
olevat ei Denikinis
Koltšakisse usku. «Ma kard
et minagi ei usu,» vastas
H. Wilson.

Veel võeti Ameerika ja
lise poolt ette sondeerim
rahu võimaluste üle enami

Eesti välisdelegatsiooni läbirääkimised venelastega

«Meie plaan on kalsuda venelasi nii kaugele viia, et nad
vabatahtlikult meie iseseisvusega nõustuksid. See on küll
raske ülesanne, aga võimatu see pole. Seesugusel nõusolekul
oleks suur tähtsus meie tuleviku kohta ka siis, kui me oma
iseseisvuse vastu venelaste tahtmist kätte saame, ehk õigem
öelda, kui nad oma nõusole
kul ka vastu enese tahtmist
avaldavad.» Nii kirjutas
Poska 25. jaanuaril K. Pät
sile.

Londonis oli Kerenski
Poskale öelnud, et lääne-
plirirahvaste küsimusi ainu
uksl föderatsiooni alusel
võib lahendada. Ufa direk
tooriumi kukutamiseks oli
aga Kerenski kaotanud
viimse mõju Vene tegelikus
poliitikas.

Vene valgete valitsuste
esinduseks oli Pariisis jaa
nuari alguses loodud poliit
tiline konverents, kelle esi
meheks oli endine ajutise
valitsuse peaminister vürst
G. Lvov, liikmeteks Denikini
välisminister Sazonov ja
Ahangelski valitsuse juht Tšaikovski, abideks Vene saadikud
Pariisis, Londonis, Roomas, Madridis ja Washingtonis.

Vürst Lvoviga oli Poskal Pariisis 19. I kokkusaamine. Lvov
arvas küsimusest, mis otstarbega Poska Pariisi sõitnud. Poska vastas omalt
poolt küsimusega, kui kaua veel enamlased võiksid Venemaad valitseda.
Lvov arvas, et Koltšak oma veerand miljoni, Denikin 120 000 ja Krasnov
60 000 sõduriga, kellele lisaks veel liitlased Odessas maabuma hakanud,
voivad enamluse varsti kukutada. Siis tähendas Poska, et viimaste teadete
järgi olevat ka enamlastel kuni pool miljonit väge, valgete sõdimistahe ei
olevat aga mitte kõige parem, mida ka Lvov mõonis.

Poska kasis veel, missugune saaks olema Lvovi arvates Venemaa tule
vane riigikord. — Radikaal demokraatlik, vastas Lvov, säärane olnud
meeleolu Siberis, kust ta hiljuti tulnud. — Kuid Siberis võidi alles hiljuti
vangistada radikaal-demokraatlikud direktoriumi liikmed, tähendas Poska.
Venemaa saab vististi monarhistlik, nagu seda on sõdurid, kes seal enam-



Kerenski maapagulasena Pariisis.

inats vastu sõdivad. Lvov andis järele, et võimalik oleval kogumil alustada monarhia.

Need kaks asja, ühes alla Poska — et enamikus võib veel katta — et Venemaal võib alla monarhia tagasi tulla, olevat teda Parissi toonud. Väike Eesti ei tahtvat kannu teha kõiki Vene viitandusi.

Kui Lvov omakorda küsis, siis peaksid venelased tegema, vastas — nad peaksid Eesti iseseisvust tunnustama — võib-olla sel juhul võivad piirirahvad Venemaa vastu pöörata, kui nende põhjendatud kaalutlused mooduvad. Püütakse aga iseseisvuse soovet mahasuruda, et hiljem ei enam üldse ühinemislootust.¹



Clemenceau.

stooni ja vana enamliku despotismi vastu. Uus Venemaa kaotab need umbusalduse põhjused, lepitades Vene riigi ühtsuse tema rahvaste huvidega, olgu autonoomia või föderatsioonil teel.

Erideklaratsioonis rahukonverentsile panid venelased ette, 1) et ilma Vene nõusolekuta ei otsustataks ühtegi küsimust, mis puudub Vene riigi 1914. aasta territooriumisse, välja arvatud etnograafiline Poola, ega ka nende tulevaste statuute; 2) et seni ajutiselt tunnustatakse nende *de facto* valitsusi, kuna nad annavad demokraatlikel põhimõtetel ja toetuvad elanikkonnale.²

¹ Välisdelegatsioonil protokoll 20. I 1919. V.

² J. Poska kiri 25. I 1919 K. Pätsile.

³ «Le Temps», Pariis, ajaleht (edaspidi «Temps»), 30. I 1919.

⁴ «Journal des Debats», Pariis, ajakiri (edaspidi «Journ. d. Deb»), 14. III 1919.

Nagu Savinkov julustas, oli see olnud Clemenceau ettepanek, millega venelased nõustunud: jätta piiririigid tegelikult iseseisvaks, kuni Venemaal tuleb korralik valitsus, kes suhted revideerib.¹

Pidades nõu teiste piiririikide esindajatega, koostas Poska protesti Vene deklaratsiooni vastu, mille esitas 25. märtsil rahukonverentsile.²

Loetudes enesemääramise õigusele, ei võivat Eesti oma tuleviku statuuti sootuvaks teha Vene nõusolekust. Pealegi ei ole deklaratsiooni ettepanekud ei praktilised ega soovitatavad rahuloleva rahu seisukohast. Valitsus, keda tulevikus võidakse likvideerida, ei saa rahva elu korraldamiseks samme astuda, mis tuleb ajaks arvestatud, ega ka laenusid teha. Ei saa ta ka teiste jõududega koos töötada võitluseks enamuse vastu, et on juba märke, et rahvas hakkab siis kaotama usaldust tollaste abisse ja enda iseseisvusse ning enamlased ei jäta oma propagandas seda kasutamata.

Viitamine Vene pakkumisele oli nähtavasti ainukeseks tulemuseks piiririikide esindajate — Poska, Pusta, Meierovicsi, Täksle, Sidorenko, Petruševitši ja Valdemarase 16. märtsi audientsil Clemenceau juures.

Nend esilles keegi ametnik kui «délégation russe'i». Meierovicsi küsimusele, mis selsukorras on nende konverentsile kutsumise küsimus, vastas Clemenceau, et see tuleb arutusele umbes 2—4 nädala pärast ühes Vene küsimusega, kui Saksa küsimus läbi. Seniks palus ta materjali valmistada. Kui Pusta palus Eesti «täit selgust», sõjalist ja rahalist abi, vastas Clemenceau: nõuate, mida kõik nõuavad. Meie vägi on väsinud, hiljem ehk võime aidata. Kui Pusta tähendas, et iseseisvuse tunnustamise korral võiksime ise võlgu saada, vastas Clemenceau, et isiklikult kalduvat ta selle poole, kuid see olenevat rahukonverentsist. Venelased olevat konverentsile väga vastutuleliku ettepaneku teinud, mis küsimust palju kergendavat.

Poskal jäi mulje, et «vana poliitikavarblane» vastused võlgu jätanud. Prof. Valdemaras tähendas ära tülles, et audientsi oleval teda veennud arvamuses, et venelaste kallal tuleb töötada. Leedu esimene — Olševski delegatsioon oli nimelt (nagu Pusta siis tähendas) olnud Poola-sõbralik ja Vene-vastane, teine — Valdemarase oma aga ümberpöördukt — Vene-sõbralik ja Poola-vastane.

Tõepoolest — Leedu osutus piiririikidest ainukeseks, kes Clemenceau nõu kuulda võttis, kuid isegi rohkem: ta alustas koostööd Venega, teiselt poolt aga kindlustas oma seljatagust koostöös Saksaga.

¹ Välisdel. protokoll 7. III 1919. V.

² «Revue Baltique», Pariis, ajakiri (edaspidi «Rev. Balt.»), 1919, lk. 185.

Interventsioon

Kuna prantslased piirirahvastele üldiselt nõu andsid vene lastele lüheneda ja enamlaste vastu ühi rünnet moodu loka võttis piirirahvad eriliselt käsitse väliskomisjoni esimees Franklin-Bouillon.



Franklin-Bouillon.

Ta oli juba 29. XII 1918 parlamendis kaasanud, et ei Prantsusmaal ega liitlastel pole juba terve aasta Vene jaoks oma poliitika sest pole üldkäsitus tulevase Venemaa, kas peab ta saama unitaarse või föderaal. Liitriikide esimesed katsed olund mõeldud unitaarse Venemaa sihtis ja seepärast jäänud viljatuks. Kuid oleval selge, et vähemalt ajutiselt peab Venemaa läbi kümne föderatsiooni järgust. Ohtu vastu venelastega tulevat loetada ka Venemaa muurahvaid; peale Rooma ja Poola veel eestlasi, liitlasi, leedulasi ja ukrainlasi. Need oleksid nihiasti puhvrid Saksamaa vastu kui ka kolded, kust aktsiooni Venemaa enese taastamisest võtta. Kõige mõjusam abinõu enamlaste vastu võitlemiseks oleval arendada rahvuslõunad igal pool ja eriti muurahvasel.

Nende mõtete kohaselt kui Franklin-Bouillon (8. ja 10. veebr.) Eesti, Läti, Leedu, Ukraina ja Gruusia esindajad kokku nõu pidama, kuidas neile liitlaste abi korraldada. Ta seletas, et väikerahvaste häält ennen kuulda võetaks, kui nad ühiselt ülevastust ja mitte ainult oma valdustest ei kõneleks, vaid ka näitaks, kuidas nad võiksid olla kasulikud liitlastele. Kõige otstarbekohasem oleks, kui nad lubaksid enamlaste

vastu välja astuda ja selleks abi paluksid, muidugi ühtlasi ka iseseisvuse tunnustamist, kuid nii-öelda viimasel kohal.

Eslalgu ei tekitanud Franklin-Bouilloni nõu koosolijate seas suuremaid kahtlusi, kuigi need pani mõtlema, et ta Prinkipo vastu ettava seisukoha võttis. Ainult grusiinlased olid kohes vastu, seletades, et seega piirirahvaid tahetavat Prantsuse Vene-poliitika aistesse rakendada. Kuid Gruusia oli erimeelne

korras: tal polnud niivõrd karta enamlasti kui oma naabrit Denikinit.

Risti selle vastu soovitas Inglise rahudelegatsiooni sekretär Carr enamlaste küsimust mitte puudutada, vaid paluda abi ainult oma piiride kaitseks. Niisama ei näinud ka professor Simpson hea meelega, et Judenitš Eestis vene vägesid formeerib.

Välisdelegatsioonis tuli sel puhul 10. veebruaril mõtete lahumine. Piip soovitas ühisrindest enamlaste vastu mitte kõnelda. Poska aga arvas, et siis pole põhjust abi paluda. Otsus kaldus Poska poole.

Järele mõelnud, otsustasid väikerahvad ühise aktsiooni küll ette võtta, kuid mitte sel kujul, nagu Franklin-Bouillon soovitanud. Iga esindus andis rahukonverentsile kolm nooti: iseseisvuse tunnustamise, Prinkipole minemise ja abipalumise asjus. Viimases oli otse öeldud, et muurahvad on valmis oma piirides end enamlaste vastu kaitsema, kuid mitte end Venemaa asjusse segama.

Kui Inglise parlamendis alalhoidlased (kolonellid Guinness ja sir Samuel Hoare) 12. II nõudsid kindlamat poliitikat enamlaste vastu, vastas Lloyd George, et ei oleval ühtegi riiki, kes ette paneks Venemaal interveenieerida. Igaüks, kes Venemaal interveenieerinud, oleval ummikusse jooksnud, olgu see siis Rootsi kuningas või Prantsuse keiser. Lasta tuld ise ära põleda oleks ka julm poliitika, mis võtaks palju aega ja tähendaks miljoonide inimeste surma. Selle asemel oleval Inglismaa proovinud Venemaal sama poliitikat mis India loodepiiril röövliite ja mõrvaritega. Kui seal sed suguharud lähevad rahutuks, siis kutsuvad Inglise komissarid neid angell kokku, et vaadata, kas ei saa mingit korda jalule, ilma et kalliks minevat ekspeditsiooni tarvitseks ette võtta.

Energilisemat poliitikat Venemaal nõudis aga sõjaminister Churchill. Ta ütles 3. III parlamendis, et Rahvasteliit alustab oma karjääri väga halvasti, kui osutub algusest peale võimetuks, kui ei jõua poliitikale, mis võimaldaks suurel vene rahval maailma arengus oma osa mängida, kui ta pole võimeline päästma kõiki väikerahvaid, kes tõusnud Venemaa lääne- ja Saksa idapiiril ja kes on väärtuslikuks ja eluliseks puhvriks nende kahe suurriigi vahel. Churchilliga nõustus 5. III ka alalhoidlaste juht Bonar Law, et kui Ida-Euroopa jääb kaosesse, siis on Rahvasteliit algusest peale äpardunud.

Vildates Eesti edukale võitlusele enamlaste vastu ja enamlaste puhkemisele Ungaris, ütles kolonell Gretton 25. III parlamendis: liitriikidel on nüüd juurdepääs Läänemerele, kui nad tahavad seda kasutada. Neil on juurdepääs Petrogradile, mida neil üksvahe ei olnud. Kas Inglismaa ja liitlased on kaalunud praegust seisukorda selle muutuse valguses, mille on toonud sõjalegevuse lõpetamine Lääne-Euroopas?

Churchill vastas, et inglased on läinud Eestisse, Leedusse ja neisse väikeriikidesse, mis Rahvasteliidult kaitset palunud enamlaste vastu ja kel-

lele seda ka lubatud. Eestlased, teatava määrami varustatud Briti relvade-ga, olevat hästi võidelnud ja näidanud enamlaste nõrkust.

Inglise abi saamine läks nüüd eestlastele märksa kerge-maks. Et Eestile oli tähtis Inglise laevastiku kaitse, soovitas Piip 22. veebruaril lord Hardingile luua Briti laevastiku baas Eesti vetes, eriti Kihelkonna lahes. Harding vastas, et neli on üks teine baas asutamisel. Nähtavasti mõtles ta Björköt (Vil-burist kagus), mis sai 1919. aastal Inglise laevastiku toetus-punktiks.

Samast kõneles Piip 19. ja 20. märtsil Londonis admiraliteedi staabiülema abi viitseadmiral Fremantle'iga, kes lubas jäämineku järel saata laevad jälle Eesti vetesse. Lahingulaevadele, kui neid saadetakse, arvas ta Tallinna baasina olevat liiga lähedal Venele ja eelistas Paldiskit.¹



Winston Churchill.

Kui Harding 21. veebruaril Poskale ja Piibule ütles, et Inglismaa toetab Eesti laesela-vust ja et asi tuleb arutusele rutem, kui arvata võis, andis Poska seisukorrale optimist-liku hinnangu.² Inglise püüd olevat Venemaad tükeldada, kuna Rahvasteliidust palju ei loodeta. Tugev Venemaa oleks ainult Prantsusmaale tarvil-lik — vastukaaluks Inglise mõjule. Ameerikale oleks vägev Venemaa suureks takis-tuseks Euroopas, kuid tal ole-vat kahtlust Jaapani suhtes, kes Vene nõrgenemisel Siberi oma mõju alla võtaks. Sellepärast olenevat kogu Eesti asi Ameerikast. «Tahtsime sinna

saadikut saata (mida ka prof. Simpson soovitas); Ameerika esindaja lubas varsti vastuse. Viivitus tuleb sellest, et laesela-vuse tunnustamine ei olene sugugi enesemääramise õigusest, vaid riikide huvidest.»

Pärast Clemenceau juures käimist tahtsid piiririikide esi-nadajad ka president Wilsoni jutule minna,³ kuid sellest ei tul-nud midagi välja. «Ameerika ei taha meie asjadest hästi aru

saada,» lähendas Poska, kuid ei kaotanud siiski veel lootust, pidades heaks märgiks Ameerika komisjoni saatmist Balti-maale.

Enne Ameerikasse sõitu oli Wilsoni suust rahukonverentsil mõni sõna langenud, mis lubas mõndagi lootat. Nimelt oli seal Rahvasteliidu mandaa-tide süsteemi kohta eelnõus öeldud, et see käib Saksa asumaade, Türgi alt vabanenud rahvaste «ja teiste» kohta. Wilsonilt küsiti, keda nende «teiste» all mõeldud. Wilson vastas: endise Vene riigi territooriumid. «Meie saame alalasa palveid rahvastelt, kes enne tsaari all elasid, Kaukaasia, Kesk-Aasia rahvastelt ja muudelt, kes endid enam venelaste poolt valitseda ei taha lasta, kuid ise oma riiki organiseerida ei jaksa. Nende rahvaste soove ongi siin arvesse võetud.»

Tõehhi delegaat dr. Kramarš kargas siis üles ja hüüdis: «Venemaad? Venemaad tükeldada? Kuid mis jääb tema integriteedist? Kas see ohvriks tuuakse?»

Kramaršile vastamist ei pidanud keegi tarvilikuks.

Muldu näitasid rahukonverentsi juhid eriti Vene küsimustes, et nad tun-nevad hästi parlamentliku poliitika meetodeid.¹ Nii sisaldas Lloyd George'i 25. III memorandum, mille ta rahukonverentsi liikmetele andis, Vene asjus aine üldsõnalist meeldetuletust: «Enamlaste imperialism ei ähvarda üksnes riike Vene piiril. Ta ähvardab kogu Aasiat ja on niisama lähedal Ameerika kui Prantsusmaale. On asjatu mõelda, et rahukonverents võib lalali minna, kui terve rahu ta ka korraldaks Saksamaaga, kui ta jätab Vene-maa, nagu see praegu on.»² Samasuguse parlamentliku osavusega käsitles mõni päev hiljem Vene küsimusi ka Pichon Prantsuse parlamendis. Seal olid sotsialistid Vene interventsiooni üle aru pärinud. Sotsialistide aru-pärijate seas küsis Mayeras 25. III, et kas on tõsi, et tahetakse sakslasi ära kasutada Venemaa vastu. Franklin Bouillon kaebas, et Prantsusmaal ei oleval üldse selget poliitikat Vene asjus ja tema inertsus olevat viima-aal ajal aina kasvanud. Alles nüüd, kui Saksamaa tegevat piirirahvastele kõiksuguseid pakkumisi, hakkavat Prantsusmaa ajama seal rahvaste poliiti-ka, mille senine puudumine olevatki üks raskuste põhjus. Selgusetu poliiti-ka üle kaebas 26. III ka parempoolne de Chappedelaine, kes tõi lõendu-seks pessimistliku raporti Judenitsilt, «suurelt enamlusevastaselt juhilt, kes moodustab väge peamiselt eestlastest». Pichon oma vastuses seletas, et rah-vuste küsimus Venemaal olevat väga raske ja Prantsusmaa ükski ei võl-vat seda lahendada. Nii olevat Läti ja Eesti küsimused seotud Vene merele-juurdepääsu küsimusega. Ühes liitlastega püüdvat Prantsusmaa luua ter-vishoolevööd, mis paneks enamlusele tee kinni tema surmava mürgi levita-misel. Ekspeditsioonide saatmisest Sise-Venemaale ei olevat juttu. Vene esindajate deklaratsioon rahukonverentsil olevat andnud tagatise vaba Venemaa uuesti jaluleseadmiseks. Kui liitlased hoiduksid Venemaast tagasi, siis läheks sinna Saksamaa.

¹ Dillon, dr. E. J.: The Peace Conference, London, 1919 (edaspidi Dil-lon), lk. 292.

² Temperley, VI, lk. 544.

¹ A. Piip 21. III 1919 välisministrile. V.

² Akt 11-b, Pariis, 1919. V.

³ Poska, lk. 44.

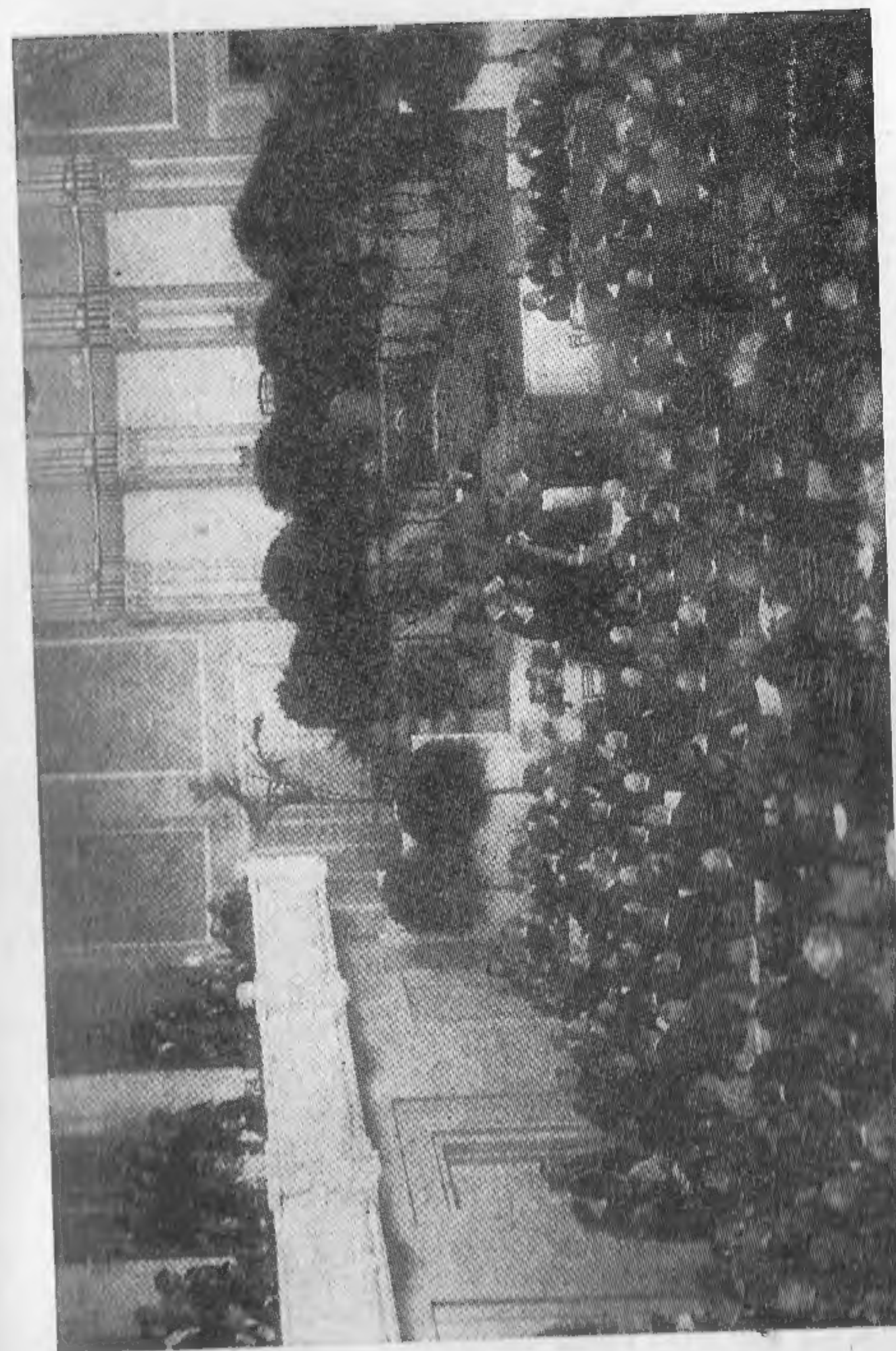
Interventsiooni põhimõtteliselt pooldades oli de Chappede-
laino parlamendis öelnud, et sõjast kurnatud Prantsusmaa
seda enda peale ei võiks võtta, vaid seda peaksid tegema tei-
sed liitlased. Selle mõtte kohaselt oli Foch juba rahukonve-
rentsi alguseks kava valmistanud, kuidas sakslaste parema
peoshooldmiseks liiduväed Saksamaa kaudu Venemaa peale
marsiksid. Anglosakside vastupanu tõttu ei lasknud Clemen-
ceau seda kava enne välja tuua, kui Prinkipo kutse oli nurju-
nud. 25. veebruaril soovitas Foch rahukonverentsil moodus-
tada Prantsuse ülemjuhatusel all sõjavägi kreeklastest, serb-
lastest, rumeenlastest, poolakatest, tšehhoslovakkidest, eestlas-
test jne., kes kohe pärast rahu allakirjutamist Saksamanga
lühikesid enamlaste vastu. Kuna Balfour sellele vastu vaidles,
katsuti kava jaotada väiksemateks operatsioonideks, et neist
hiljem suuremat välja arendada.

17. veebruaril nõudis Foch, et Prantsusmaal olevad Poola
kindralid Hallerl väed saadetakse koju mitte mereteed, vaid Viini
kaudu, et neid Lvovi juures otse lahingusse saata. Selle asemel
korraldas aga rahukonverents Lvovi all poolakate ja ukrainlaste
vahel vaherahu. Siis andsid prantslased 22. märtsil Ungari
demokraatlikule Károlyi valitsusele rahukonverentsi käsu, mis
kui aja eest otsustatud, kuid seni salajas hoitud: ungarlased
võtku oma piir rumeenlaste eest veel 50 km tagasi. Käsk kuku-
las Károlyi valitsuse ja Budapestis tulid pükki Béla Kuni
enamlased. Nüüd oli «Hannibal väravate ees» ja suurem akt-
sioon enamlaste vastu näis möödapääsematuna.

27. märtsil esitas siis Foch rahukonverentsil kava: moodus-
tada vägi prantslastest, inglased, ameeriklastest, kreeklas-
test, serblastest ja rumeenlastest, kes Odessast alates haaraks
Mustast merest lääne poole ümber Ungari ja okupeeriks Viini
ning, teist kätt Ungari enamlasti alla heites, suleks «Lvovi
mulgu».

Ameerika keeldus kava finantseerimast; seega kukkus see
läbi. Fochi suure interventsiooni plaan Venemaal oli lõplikult
luhtunud. Tagasimõjuna evakueeriti Odessa venelastele täiesti
ootamatult Prantsuse ja Kreeka vägede poolt 3.—6. aprillil.
Ungari enamlaste kukutasid hiljem Rumeenia väed üksinda.

Interventsiooniplaanide läbikukkumine oli endaga kaasa
tõmmanud ka Prinkipo plaanid: nüüd, mil enamlaste juba Ungu-
ris, ei leidnud rahusobitus katsed enamlastega enam tarvilikku
meeleolu. Jäl üle kolmas tee: toetada kohalikke enamlaste vastas-
seld jõude raha ja varustusega. Seega läks juhtimine Vene
poliitikas Prantsusmaa käest Inglismaa kätte. Fochi asemele
astus Churchill.



Asula Kogu avamine «Estonia» kontserdisaalis.

Rahu sondeerimised

Prinkipo kutse äratas eestlastes lootusi üldisele rahule. Prinkipo nurjumine tekitas aga esmakordselt mõtteid eraldi-
rahu võimalustest.

«Times» teatas 1. veebruaril: olevat mõte liikumas, et kui Prinkipost midagi välja ei tule, siis liitlased toovad oma väed Venemaalt ära ja jätavad ta saatuse hoolde.

Niisugused jutud panid mõtlema. J. Tõnisson soovitas 4. veebruaril välisdelegatsioonil võtta kaalumisele, kas ei peaks nüüd, mil Eesti väed veel kogu aeg võidavad, katsuma Nõukogude Venega rahu teha. Et aga Prinkipo asi alles selgumata, jäeti küsimus välisdelegatsioonile lahtiseks.



Béla Kun.

Mõni nädal hiljem tõi sotsialistlik «Populaire» teate, et Poola peaminister Paderewski olevat enamlastele rahu pakkunud. Seda kuuldes volitas välisdelegatsioon 25. veebruaril juba A. Piipu sondeerima prof. Simpsonilt rahuvõimalusi.

Oma ülesannet täites ütles Piip Londonis Simpsonile, et Eesti ükski lõpmatuseni sõdida ei suuda. Simpson nõustus sellega, kuid

teatas, et nad olevat Pariisist Balfourilt telegrammi saanud, kus Eesti finantsabi asju kästud otsustada eraldi üldisest Vene küsimusest, ka eraldi Läti ja Leedu küsimusest. Laenu abil võivat saada ka Rootsi ja Taani vabatahtlikke.¹

Poskaga aru pidades andis Piip 13. märtsil siiski Tallinna nõu täiesti erateel Vene enamlastelt järele küsida, millistel tingimustel võiks rahust juttu olla.

Ühtelugu kerkisid Pariisis jutukõminad rahuvõimalustest enamlastega. 17. märtsil tõi Pariisi lehed kuuldusi, et Lenin olevat avaldanud nõusolekut loobuda Baltimaast ja Kubaanist, kuid mitte Ukrainast. 27. märtsil said välisdelegatsioonile teatavaks ameeriklase Bullitti poolt Moskvast toodud rahupakkumised.

Aprilli keskel tuli Piibule K. Astilt ja J. Seljamaalt telegramm, et Asutava Kogu valimised lõppesid sotsiaal-

demokraatide ja tööerakonna võiduga, kellest loodavat nähtavasti ka uus valitsus, kuna teiste erakondade osavõtt pole veel kindel. Üheks tähtsamaks ülesandeks olevat võitjatel erakondadel sõja lõpetamine. Mitmed asjaolud lubavat oletada, et Vene enamlased on nõus rahu tegema. Kuidas liitriigid sellele vaatavad, ei olevat Eestis teada. Sellepärast paluti tungivalt rutulist vastust küsimustele: 1) kui seda loota võiks, kelle poole siis pöörduda, 3) kui mitte, kas oleks siis Eestil venelastega rahuläbirääkimistesse astudes entente'i poolt survet oodata ja 4) missugust laadi võiks see surve kanda. «Meie arvates» öeldi telegrammis, «on entente'i vahesobitus Eestile väga tarvilik. Kui liitriikides Venemaa interventsioon kõrvale on heidetud, siis ei võiks mingit takistust vahesobitusel olla.» Paluti entente'i plaanide kohta selgusele jõuda ja vastusega rutata, nii et see hiljemalt Asutava Kogu avamiseks 23. aprillil käes oleks.

A. Piip asus siis lähemale sondeerimisele. Inglise poolt vastati talle, et liitlastel pole õigust sundida Eestit sõdima ja et rahu asi on eestlaste eneste otsustada. Muidugi olevat liitlastegi seisukohast parem, et Eesti rahu teeks ja iseseisvaks jääks, kui et ta edasi sõdides ja kokku varisedes enamlaste ohvriks langeks. «Teie ei pea oma jõude üle hindama,» hoiatati seal. Blokaadi alla Eestit rahu puhul ei pandaks, kuid toetus jääks loomulikult ära ja moraalne blokaad oleks mõõdapääsmatu kõigi isolatsiooni tagajärgedega, mis oleks tähendanud Eesti andmist enamlaste tuju alla.¹

Astile ja Seljamaale soovitas Piip seepärast ettevaatust ja teatas esialgu, et inglasega ja ameeriklastega võib asjast kõnelda ilma neid kohutamata, prantslased on aga vististi vastu ja vahemeheks liitriigid ei hakka. «Mõni arvab, et ettepanek oleks meile paremaks väljapääsuteeks, kuid nõutakse status quo allesjätmist ja Vene blokaadi jätkamist, muldu blokeeritakse kohe ka meid.» Piip palus asjas mitte mingit avaldust teha ega rutulist rahu lubada. Rahu võimalust ta oletavat, kuid mitte iga hinna eest — see ruineeriks Eesti kindlasti.²

Kui Béla Kunilt tuli Eestile vahesobituse pakkumine, näitas Piip seda 12. märtsil Briti delegatsiooni sekretärile Carrile. See palus kindlat vastust Inglise seisukoha üle küsida ametlikult. A. Piip küsis siis välisdelegatsioonis, kas seda üldse maksab ette võtta. Ka Pustal oli kahtlusi, kas ehk inglased ei taha asjast kõrvale hoiduda ja paberiga liitlaste ette minna, mis avaldaks halba mõju. Ametlik küsimus anti ilma endapoolse seisukohavõtuta siiski ära. Kuna Koltšaki tunnustamine päevakorrale kerkis, polnud sel mingit tulemust.

¹ A. Piip, MIV, II, lk. 351.

² A. Piip 22. ja 29. IV 1919 välisministrile. V.

¹ A. Piip 6. III 1919 J. Poskale.

Koltšaki tunnustamise peale komistas ka aktsioon ameeriklaste juures. Ameeriklane Steffens, kes on oma valitsuse ülesandel Moskvas käinud, teatas 16. mail Piibule, et ameeriklased teeksid hea meelega enamlastega rahu; isegi House olevat sellest huvitatud. Pusta pani ette ühes teiste piirirahvastega paluda president Wilsonilt audientsi, et Wilson kui rahuapostel võtaks enda peale vahemehe ülesanded rahutegemises enamlastega. Kõstner hoiatas asja mitte forsseerida, et mitte Eesti laevu kinni ei pandaks. Audientsi paluti, kuid ei saadud.



KONSULTATSIOONI-JAKOOLITUSKESKUS CONSULTATION AND TRAINING CENTER

SOODSATE HINDADEGA

- △ INGLISE KEELE OPPEKIRJANDUS
- △ SONARAAMATUD, ENTSUKLOPEEDIAD
- △ ERIALAKIRJANDUS
- △ LASTEKIRJANDUS
- △ EUS JA KASUTATUD ILUKIRJANDUS
- INGLISMAALT JA USA-st

JUHKENTALI TN. 32-5
EE0001 TALLINN, EESTI
Tel/fax (372 2) 439 525

REG.NR  01220023

JUHKENTALI TN. 32-5
EE0001 TALLINN, ESTONIA
Tel/fax (372 2) 439 525